

**ŒIA VE EHL-İ SÜNNET AÇISINDAN
MASLAHAT**

Behzad BALAZADEHNAHR

**Doktora Tezi
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Prof. Dr. Davut YAYLALI
2018**

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI

Behzad BALAZADEHNAHR

ŞİA VE EHL-İ SÜNNET AÇISINDAN MASLAHAT

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2018

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU**

...../...../20....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Şia ve Ehl-i Sünnet Açısından Maslahat" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[Tarih ve İmza]

...../...../2018

Behzad BALAZADEHNAHR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında, Behzad BALAZADEHNAHR tarafından hazırlanan bu çalışma 11/05/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hakkı AYDIN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali İhsan PALA

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. KONUNUN ÖNEMİ	1
III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI	2
IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	2
V. KONUNUN SUNUMU	3
VI. TEZİN TARİHİ VE ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MASLAHATIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1. HİKMETÜ’T-TEŞRİ‘ VE MAKASIDÜ’Ş-ŞERÎA‘	9
1.1.1. Asli Olup Olmama Açısından Maksatlar	9
1.1.2. Genel Olup Olmama Açısından Maksatlar	10
1.2. MASLAHATIN DELİLLERİ	12
1.2.1. Kur’an’dan Deliller	12
1.2.2. Sünnet’ten Deliller	14
1.2.3. İcmâ Delilleri.....	15
1.2.4. Akli Deliller.....	15
1.3. MASLAHATIN MUTLAKLIĞI	16
1.4. MASLAHATIN KISIMLARI	17
1.4.1. Zaruriyyat	17
1.4.2. Hacıyyat.....	21
1.4.3. Tahsiniyyat	21
1.4.4. Sabit ve Değişken Maslahat	26
1.4.5. Ferdi Maslahat, Çeşitli Maslahat.....	27
1.4.6. Dünyevi ve Uhrevi Maslahat.....	27
1.4.7. Muteber Maslahat, Gayr-i Muteber ve Onların Sakıt Oluşları.....	30

1.4.7.1. Muteber Maslahat	30
1.4.7.2. Gayr-i Muteber Maslahatlar Ya da İlga Olmuş Maslahatlar	31
1.4.8. Önem Bakımından.....	39
1.4.8.1. Zarûrî Olan Maslahatlar.....	40
1.4.8.2. Dînin Korunması	43
1.4.8.3. Canın Korunması.....	43
1.4.8.4. Neslin Korunması.....	44
1.4.8.5. Aklın Korunması	45
1.4.8.6. Malın Korunması.....	46
1.4.9. İhtiyaç Olan Maslahatlar	47
1.4.10. Güzelleştirici Maslahatlar (Tekmilât-Tahsîniyyât)	48
1.5. MEFSEDET.....	50
1.5.1. Tanımı	50
1.5.1.1. Sözlük Anlamı	50
1.5.1.2. İstilah Anlamı	51

İKİNCİ BÖLÜM

MESALİHİ MÜRSELE VE KAYNAKLIĞI

2.1. NAZARİYELER	53
2.1.1. Tufi ve Maslahat Nazariyesi.....	57
2.1.1.1. Tufi'nin Düşüncesinin Temelleri	62
2.1.2. İbn Teymiyye (ö. 728/1328).....	64
2.1.3. Karâfi (ö.684/1285).....	68
2.1.4. Beyzâvî (ö. 685/1286)	72
2.1.5. Zahirilerin Maslahat Hakkındaki Görüşleri	73
2.1.6. Şiilerin Mursele Maslahatı Hakkındaki Görüşleri.....	74
2.2. MURSELE MASLAHATININ HÜCCİYETİNİ İNKAR EDENLERİN DÜŞÜNCELERİ.....	75
2.3. MURSELE MASLAHATINI KABUL EDENLERİN DELİLLERİ.....	76
2.4. MURSELE MASLAHATI İÇİN ÖRNEKLER	79
2.5. MURSELE MASLAHATI İHTİLAFLARINDAN MEYDANA GELEN FIKHİ İHTİLAFLAR.....	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şİİ VE SÜNNİ DÜŞÜNCEDE MASLAHAT

3.1. Şİİ VE SÜNNİ DÜŞÜNCEDE MASLAHAT	83
3.1.1. Kur'an'da Maslahat	83
3.1.2. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Maslahat	86
3.1.3. Ehl-i Sünnet ve Eimme-i Ethar'ın Hayatında Maslahat	87
3.1.4. Zamanın Geçmesiyle Ahkam Kurallarına ve Değişen Maslahatlara Örnekler	95
3.1.5. Ehl-i Sünnet Fakihlerinin Düşünce ve Eserlerinde Maslahat.....	96
3.1.6. Şîî Fukahasına Göre Maslahat	121
3.1.7. İslam Ceza ve Medeni Kanunlarda Maslahatın Gücü	130
3.1.8. Dinin Amacı ve Maslahatla İlişkisi	132
3.1.9. İyilik, Kötülük ve Onların Maslahat ile Bağlantısı	133
3.1.10. Akıl Eşyanın Maslahat ve Mufsitliği Hakkında Bizi Yönlendirebilir mi?... 136	
3.1.11. Örf ve Maslahat Bağlantısı	138
3.1.12. Nesh ve Maslahat Bağlantısı	142
3.1.13. İztirar, Zaruret ve La Zarar Kaidesi ve Onların Maslahat İle Bağlantısı	144
3.1.14. Şer'î Hileler ve Maslahat	145
3.1.15. Sedd-i Zerâi, İstihsan ve Onların Maslahat İle İlişkisi	151
3.1.16. Saneviye Ahkamı, Mantik'ul Fırak ve Maslahat İle Aralarındaki İlişki	155
3.1.17. Ehl-i Sünnet Ekolünde İstinbat Kaynakları.....	157
3.1.18. Ehl-i Sünnet'deki Mesalih-i Mürsele ile Şia'nın Maslahatının Karşılaştırılması.....	157
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA	165
ÖZGEÇMİŞ.....	174

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ŞİA VE EHL-İ SÜNNET AÇISINDAN MASLAHAT

Behzad BALAZADEHNHR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2018, 174 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Prof. Dr. Hakkı AYDIN

Prof. Dr. Ali İhsan PALA

Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Hukuk bilimi sahasında yapılan çalışmalarda, hukukun yalnızca normatif değil, aynı zamanda gâyeci/finalist olduğu da vurgulanan bir husustur. Hukûkun gâyeci özelliğini benimseyenlere göre hukuk kurallarında, hem kânun koyucu tarafından vaz' edilirken, hem de yetkili kilinan organlarca uygulanırken göz önünde bulundurulmuş amaç veya amaçları vardır. Ancak beşerî hukuk sistemlerinde, hukûkun amacının ne olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Bu amaç; "güvenliğin sağlanması", "toplumun mutluluğu veya iyiliği", "adâlet", "hürriyet", "eşitlik" gibi ilkelerle ifade edilmeye çalışılmış, sonraları, bu amaçlar arasında daha önemliden daha az önemliye doğru bir sıralama yapılabileceği de belirtilmiştir.

Aynı özellik, diğer hukuk sistemlerinde olduğundan daha açık bir şekilde İslâm Hukûku için söz konusudur. İlerde daha geniş bir şekilde inceleyeceğimiz gibi, İslâm hukukçularının hemen tamamına göre İslâm Hukûku'nun gâyesi, genel olarak ifâde edecek olursak, "insanların dünya ve âhiret yararlarının sağlanması" olup bu, "maslahatin temîni" olarak formüle edilmiştir

İslâm Hukûku'nda maslahat', hukûkun bir kaynağı olarak da incelenmiştir. Ancak bizim konumuz, maslahatin bir hüküm kaynağı olması açısından değerlendirilmesi olmayıp, İzzuddin b. Abdisselâm'a göre İslâm Hukûku hükümlerinin gâyesi ve maksadı olması açısından olacağı için, onun maslahatla ilgili görüşlerini incelemeden önce, genel olarak "Makâsıdu'ş-Şerîa" (İslâm Hukûku'nun maksatları) ve "maslahat" hakkında giriş mâhiyetinde bilgi vermemizin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Maslahat, hukuk, adalet, özgürlük, güvenlik sağlanması

ABSTRACT**P.H.D THESIS****THE MASLAHAH (PUBLIC INTEREST) IN SHIA AND AHL AI-SUNNAH****Behzad BALAZADEHNAHR****Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2018, page: 174****Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Prof. Dr. Hakkı AYDIN****Prof. Dr. Ali İhsan PALA****Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU****Dr. Öğr. Üyesi Ali Aslan TOPÇUOĞLU**

In studies conducted in the field of law, it is also emphasized that the law is not only normative, but also the goalkeeper / finalist. According to the adopters of the legal personality of the law, there are purposes or purposes in the rules of law which are taken into consideration both by the kânunmaker and by the organs who are authorized. However, there is no consensus on what the purpose of the law is in humanitarian law systems. This purpose; It has also been stated that it has been tried to be expressed in principles such as "provision of security", "happiness of the society", "justice", "liberty", "equality" and so on.

The same feature is more clear for Islam Hukūku than it is in other legal systems. As we shall examine in greater detail in the future, the essence of Islamic Hukūku, according to almost all of the Islamic jurists, is that "the provision of people's world, and the benefits of the hereafter" will be expressed in general terms and this is formulated as "Maslahat in Islam Hukūku 'has also been studied as a legal source. However, our position is not evaluated in terms of the fact that it is a provisional subject, and İzzddin b. Abdisselâm We think that it would be appropriate for us to give information in the introductory manner about "Makhasidu'sh-Shariah" (aims of Islamic Hukuku) and "Maslahat" before examining the views on his charges, because Abdisselâm says that the Islamic Hukuku provisions will be the cause and purpose .

Keywords: Maslahat,law, justice, liberty,provision of security.

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.C.	: Celle Celâluhû
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
nu.	: Numara
S	: Sayfa
SS.	: Sayfaları arası
S.a.v.	: Sallelahu aleyhi ve sellem
Tah.	: Tahkik eden
Ty.	: Tarih yok
v.	: Vefâtı
Vb.	: ve benzeri
yy.	: Yer yok

ÖNSÖZ

Hukuk bilimi çalışmalarında hukukun, yalnızca normatif değil aynı zamanda gayeci olduğu da sıkça ifade edilmiştir. Bu iddia sahiplerine göre hükümlerin hem kanun koyucu hem de uygulayıcılar yönünden amaç veya amaçları vardır. İslam dini de öncelikli olarak ferdi ve toplumsal faydayı gözetmeye büyük önem vermiştir. İslam Hukuku açısından bakıldığında hukukçuların hemen hemen tamamına göre hükümlerin ortaya konulma sebebi, insanların dünya ve ahiret yararlarının sağlanmasıdır

Sosyal değişimin hızlı şekilde yaşandığı bölgelerde ve dönemlerde maslahat konusu sıkça gündeme gelmiş, dini hükümler ile toplumun ve ferdin ihtiyaçları arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Maslahat en eski fıkıh metinlerinde, yeni ve eski fakihler arasında ve bilim çevrelerinde sıkça söz konusu edilmiştir. Yine maslahatın, şâri hükümlerin anlaşılması ve algılanmasında altyapı olarak önemli rolünün olduğu da fakihler arasında çokça tartışılmıştır. Hükümlerin bir amacı olduğu konusu neredeyse tüm İslam mezhepleri ve ekolleri arasında da önemli bir konu olmuş ve aralarındaki farkların tartışma üslubundan kaynaklandığı, mana bakımından birbirine yakın sonuçlar elde edildiği ortaya çıkmıştır.

Bizim de bu çalışmadaki amacımız öncelikle Şia ve Ehl-i Sünnet kaynakları arasındaki farklar ile ortak noktaları belirlemek ve nihayetinde İslam hukuku açısından maslahatın yerini ve önemini göstermektir.

Tezimiz üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, maslahatın sözlük ve ıstılahi anlamları ile maslahatın kısımları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde mesalih-i mürsele konusu ele alındıktan sonra üçüncü bölümde ise Sünni ve Şii alim ve kaynaklarda maslahat konusu hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bu aşamaya gelmesinde hiçbir desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Davut YAYLALI'ya; tez izleme komitesinde ve savunmada yer alan kıymetli hocalarıma şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Maslahat kapsamlı anlam açısından menfaat ve lezzetin mutlağıdır ve daha küçük kavramda akıl ve şeriatça hayır ve iyiliği bulunan menfaat ve lezzettir ve bundan daha sınırlısı yani akıl, şeriat, dünya ve ukba iyiliği bulunan menfaat ve lezzettir. Fakihler açısından işbu son anlam eylem ve bahis konusudur. ve farklı tanımlar onun için söylemişler ki genel olarak maslahat akıl ve şeriatın hedefleri ve kurallarıyla örtüşen hayır ve menfaattır ve insanın dünya ve ahiretinin iyilik ve mutluluğunu temin etmesini söyleyebiliriz? ve aydın oldu ki maslahat ögesi farklı türlere sahip ve fakihler görüşler ve söylemleri arasında birçok bölümleri vardır. Maslahat ögesi (hayır, mutluluk, iyilik ve menfaat) kavramlarını dikkate alarak oldukça geniş yelpazeye sahip akıla ait konu ve itibarlardandır ki imkan dünyasının (bitkilerin, hayvanların yaşamsal büyümesine ve insanın bireysel, sosyal, siyasal, ekonomik, maddi ve manevi işlerde gereken çıkarlar ve menfaatları) en ufak meselesinden onların (yaratılışın şekli ve dünya yaratıklarının yönetimi ve kural ve hükümlerinde egemenlik) en iri ve büyüğüne kadar sayısız sınıra kadar kapsamaktadır¹.

Bu çıkarlar öyledir ki bazısı insanoğlu aklıyla kavranabilir ve bazısı kavranamaz ve insan aklının kavraması ve anlaması dışındadır, nitekim onlar aklını yaratan genel akıla (hikmet bilen Tanrı) aittir ve yüce Allah hiç bir zaman bir şeye emir vermez meğer onda maslahat olsa ve hiçbir zaman bir şeyden çekindirmes meğer onda fesat sebebi olsa². Ama bu maslahatlar insan için tam olarak kavranamaz çünkü insan detaylara ve eksik bir şekilde bilgi eldedebilir.

II. KONUNUN ÖNEMİ

Maslahat ögesi insan yaşamının engelleri ve karmaşıkları ve sorunlarının çözülmesinde bir çok kullanımı olan kavram ve öğelerdendir. Her bir insan sırf insan olduğundan dolayı ve kavrama yeteneği ve şuurun sahip olduğu için maslahat ögesinden ayrı olmayıp onu kendi her şeyinin odak noktası yapıyor. Hatta hayvanat alemi de bir

---

¹ Tabatabaiyi Yazdı, Seyit Muhammet Kazım, *el-Urusi Vuska*, Menşurati Muessesesi'l- Alemi Li'l- Metbuat, Beyrut 1409/1988.

² Abdul Kerim Musevi Erdebili, *Fıkhu'l-Hudut ve't-Tazirat*, Mektebetü Emir'il- Müminin, Naşir 1413.

türlü maslahat ögesini kendi için kullanıyor³. Dolayısıyla maslahatın önemi üç yönden dikkate layıktır; biri insanın özellikle siyasal, sosyal ve hükümet işlerinde yoğun bir biçimde ihtiyacıdır. İkincisi kapsamlı olduğu araçsal hedeflerden nihayi hedefe kadar. Üçüncüsü farklı boyutlarda gelişme ve insanın evrimli hedeflerine ulaşmasında birçok rol ve etkisi vardır.

Bu mesele onun büyük önemini kanıtlamış, çalışmanın ve farklı araştırmaların gereğince maslahat hususunda araştırmacılar, bilginler için zemin oluşturuyor. Çalışmada yukarıda anılan aynı önem bu yönlerden bir kısım önem ve gerkeliliği dikkate alıp inceleyip ve telafi etmiş olabilir⁴.

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

İşbu tezin çalışması uygulamalı bilimsel türden olup maslahat ögesi itibari olma kavramı ve soyut yönüne bakarak çalışma, bilimsel türünden olacaktır, bunun insanın tüm işlerinde uygulamalı ve kullanımlı yönüne bakarak kullanımlıdır.

Çalışmada sınır ve yelpaze zaman açısından şii ve sünnet ehli fakihlerin görüşlerine sınırlı olup mekan açısından herhangi bir sınırlaması yok ve özel bir coğrafyaya özel değildir. ve mevzu açısından maslahat ve fesat sebebi ögesine ilişkin her nesneye bir yönden sınırlı olup maslahat ve fesat sebebi her bir işte rol oynadığı yönünden sınırsız bir alana sahiptir.

IV. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Her çalışmanın bilimsel yöntemi onun konu ve verilerine uygun olması gerektiği açıktır. Çünkü mevzunun düzene sokulması ve bütünlüğünü saklamalı ve mevzunun analiz edilmesine kabiliyeti olması lazım ve dolayısıyla buna bakarak söyleyebiliriz ki maslahat mevzusunda olan işbu tez, bu mesle hususunda fakihler ve düşünürlerin görüşlerini ve metinler ve kaitaplardan alınan akıl ve fikir kavramı ele almakla görüşleri anlatarak analitik ve açıklamalı araştırma türünden işbu çalışmada kullanılmıştır.

Bu araştırmada kullanılan yöntem mesele mevzusuna göre olup tamamıyla teorik ve itibaridir, sade kitap ve yazılı kaynaklar ileri sürülen meseleleri yanıtlayabilirler.

³ Musevi Becneverdi, Seyit Muhammet, *Mesadiri Teşri İndel İmamiye ve 's-Sünne*, Tahran, 1375 h.ş

⁴ Mekarimi Şirazi, Nasir, *Envaru 'l-Fukaha, Medrese el-İmam Emiri 'l-Muminin*, Kum 1414 h.k.

Dolayısıyla bu çalışmada kütüphane yönteminden Şii ve Sünni fakihlerin belge, metin ve erişilebilir konuşmalarından kullanılıp yararlanmıştıır.

V. KONUNUN SUNUMU

Maslahat insanların kendi yaşamlarının her zaman ve sürekli ilgilendiği konulardan olduğu ve insanın günlük hayatının parçası olduğu için genel olarak Allah dinleri ve özel olarak İslam dinini gelişime ve evrime doğru yaşam programı ve kuralları içerdiğini iddia ederek maslahat ögesini hiç öngörmüş müdür? Fakihler ve dini uzmanlar maslahata dikkat ediyorlar mı? Eğer öylese İslam fıkhı maslahatın temeliyle hangi etkileşime sahiptir?

Dolayısıyla yukarıdaki hususlarla ilgili mevzuya yakışan kapsamlı araştırma ve çalışmanın uygulanması gerekiyor. Var olma alanındaki sorulara yeterli cevap verilmiştir. Billhassa çağdaş dönemde dini ve fıkıh politikanın çiçeklenmesi çağında ve din uzmanları düşünürleri ve İmamiye fakihleri maslahatın aslının kullanımında büyük rolleri islami toplumun fitva ve siyasal sisteminde vardır.

Bu çalışmanın soruları:

1. Maslahat kavram ve mana açısından ne anlama gelir?
2. Fıkıh ve hükümetin farklı alanlarında maslahatın sınırlarının yelpazesi ne kadardır?
3. Maslahatlar birbirleriyle veya fıkhın ilk ve ikinci hükümleriyle hangi aynı ve hangi zıt ilişkileri vardır?
4. İmamiye ve Sünni fıkhında maslahat nasıldır ve birbirleriyle farkı nelerdir?

Maslahat ve fesat sebebi şariat ve hükümet hükümleriyle doğrudan ilgilidir. İctihatta istinbat ve fetvaların anahtarı, asıl dayanağı hükümet hükmünün verilmesi ve şariat yasmasının asıl dayanağıdır.

VI. TEZİN TARİHİ VE ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ

Maslahat konusunda önemli araştırmalar yapılmış olsa da fakihlerin siyasal görüş ve düşünceleri, özellikle çağdaş fakihlerin maslahat hususundaki araştırmaları bir elin parmaklarını geçemeyecek kadardır.

Abugasem ALIDOSTI'in *Fıkıh ve Maslahat* kitabı (Tahran 2009) İslam hukuk sistemindeki Ehl-i Beyt hukukunun kaynakları, yeni meseleler ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak, uygunluğun konumu ve işlevlerine ve tanıma yöntemine bakmaya çalışmaktadır.

Abdurrahman HAÇKALI'nın *İzzuddin B. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi* adlı doktora tezi (Samsun 1999) maslahat alanında yapılmış bir çalışmadır . Rahim VEKILZADEH'in *Maslahat ve İslam Hukukunda Amacı ve Yeri* (Tebriz 2002) adlı bir çalışmasında da önemli bilgiler vardır. Dini ve dini yargılamaların uygulanmasında ve uygunluk açısından bakıldığında, yöntem ve kurumun keşfi ve diyalogu tartışılmaktadır

Dolayısıyla işbu çalışma maslahat ögesi hususunda çağdaş fakihlerin görüş ve düşüncesini inceleme, keşfi ve derlenip hazırlanmasında, yeni oluşan meseleler, bireysel ve toplumsal yeni meydana gelmiş fenomenlerde özellikle İslami sistemde siyasal ve hükümete ait sorunlarda rolü açısından yeni ve yenilikçi bir çalışma, araştırma olacaktır. Bu yönden kendine özgü özellikleri olup çağdaş fakihlerin görüşleri maslahatla ilgili düzenli ve uygulamalı olarak hazırlanması ya bulunmuyor veya en azından yazar araştırmalarında onlara denk gelmemiştir⁵.

---

⁵ Lenkerudi, Muhammet Cafer, *Daneşname-i Hukuk-i İslami*, İntişarat-i Emir Kebir, Beşinci Baskı, Tahran1376.

BİRİNCİ BÖLÜM

MASLAHATIN TANIMI VE CEŞİTLERİ

Sözlük anlamı: İslam hukukunda önemli yeri olan “maslahat” sözcüğü iki açıdan anlamlandırılmaktadır. Birincisi; Arapça bir kelime olup “iyileşme, düzelme, elverişli bulunma” anlamlarına gelen “s-l-h” kökünden türetilmiştir ve sözlük manası bakımından “yarar, menfaat ve iyiliğe vasıta olan şey” anlamlarını taşımaktadır.⁶ İkincisi; “mesalih” kelimesinin tekili olup, “salah”ın pekiştirmeli bulunduğu şeyin ismi olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan maslahat; fert ve toplum için yarar sağlayan şey, yarar, menfaat, uygunluk, iyilik ve bunlara sebep olan şey anlamlarına gelmektedir. Maslahatın karşıtı ise f-s-d kökünden türemiş olan mefsedettir.⁷

İstilah tanımı: İslâm Hukuku’nda bir istilâh olarak maslahatın tanımında usûlcüler benzer ifâdeleri kullanmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Maslahat; yararın elde edilmesi ve zararın giderilmesidir (celb-i menfaat, def’i mazarrat).⁸

el-Gazâlî maslahatın, yararın (menfaatin) elde edilmesi veya zararın kaldırılmasından ibaret olduğunu vurguladıktan sonra, bu tanımın maslahatın delil olma açısından tanımı olmadığını belirtir ve:

“Maslahattan bizim kastımız, Şerîat’ın maksatlarının muhafazasıdır. Şeriatın maksadı beş küllî esasın korunmasıdır:

Din, can, nesil, akıl ve mal. Bu beş şeyin korunmasına yönelik her şey maslahattır. Bu beş şeyin zâyi’ olmasına râci her şey de mefsedettir ve kaldırılması maslahattır.⁹demektedir.

el-Gazâlî, maslahatın genel anlamını vermekle yetinmemiş, genel tanımında var kabul ettiği subjektifliği bertaraf etmek için, onu Şâri’in maksatlarıyla sınırlandırmıştır.

⁶ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, s-l-h maddesi.

⁷ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris el- Luğavi, *Mu'cemu'l-Luğa*, Beyrut 1986, II, 539.

⁸ el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 286-287; İbn Nizâmuddin, Abdü'l-'Alî Muhammed, *Fevâtihu'r-Rahamût fi Şerhi Müsellemu's-Sübût*, Mısır 1322 (*el-Mustasfâ* ile birlikte), II, 260; el-Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Davabitü'l-Maslaha fi's-Şeriatü'l-İslâmiyye*, Beyrut 982, 22; el-Buğâ, *Der'u'l-Mefsede*, 11 vd.

⁹ el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 286-287.

Çünkü ona göre, kişiler için menfaat sayılan bazı şeyler, Şâri' nazarında mefsetet kabul edilmiş olabilir.

Maslahat, “menfaatin temini” olarak belirtildikten sonra, menfaatin son tahlilde insana sağladığı haz esas alınarak; “lezzet ve sebebi, sevinç ve sebebi¹⁰ olarak tanımlanmış ve her ikisinin de nefsi, bedeni, dünyevî ve uhrevî olduğu vurgulanmıştır.”¹¹

Maslahatla ilgili görüşlerinden dolayı eleştirilen Necmeddin et-Tüfi (v. 716/1316) ise örfi anlamda maslahatın, salah (iyilik) ve faydaya götüren sebep anlamına geldiğini, Şeriatte ise; ibâdet olsun âdet olsun Şâri'in maksadına ulaştıran her şeyin maslahat olduğunu söyler.¹² Bu tanımından hareketle, el-Gazâli'nin tanımını verirken dikkat çektiğimiz hususlar et-Tüfi için de düşünülebilir.

Makâsıd konusunda müstakil bir çalışma yapan Tâhir b. Aşür, maslahatın, kendisinde üstün bir salah (iyilik) bulunan şey olduğunu vurgulamıştır.¹³

Ramazan el-Buti ise, el-Gazâli'nin serdettiği mülahazaları da dikkate almış olmalıdır ki maslahatı; “Şâri'in, kulları açısından maksadı olan menfaat” olarak tanımlamış ve bu menfaatin dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması nevilerinden olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁴

Yukarda verilen tanımlardan da anlaşıldığı gibi, maslahatın tanımı konusundaki yaklaşımları genel olarak şu noktalarda toplamak mümkündür:

aa- Maslahatın tanımında insan yararının esas alınması, insan yararı menfaatin temini ve zararın giderilmesi olarak kurallaştırılmıştır.

Maslahatı, menfaatin temini ve zararın kaldırılması olarak tanımlayan İslâm hukukçuları, bu yararı sadece dünya ile sınırlandırmamışlar, insanın âhiret açısından yararına olan şeyleri de tabî ve zorunlu olarak maslahatın tanımında belirtmişlerdir.

¹⁰ İbn Fûrek, Ebû Bekr, *Mücerredü Makâlâti'l-Eşari*, tahk., Daniel Gimaret, Beyrut 1987, s. 127; İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 6, 13; *el-Fevâid*, 32; el-İci, Azudu'l-Mille ve'd-Din Abdurrahman b. Ahmed, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, Beyrut 1983, II, 239; el Bugâ, *Der'u'l-Mefsede*, s. 13.

¹¹ el-İci, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 239.

¹² et-Tufi, Necmeddin, *er-Risâle*, (Mustafa Zeyd'in *el-Maslaha fi't-Teşrü'l-İslâmi ve Necmuddin et-Tuff* isimli eseriyle beraber), Kâhire 1954, s.18, (Bu risale, gerçekte, et-Tüf*'nin, en-Nevevi'nin *el-Erba'in* isimli eserinin otuzüçüncü hadisinin şerhidir, maslahatla ilgili dikkat çeken görüşlerini burada belirttiği için müstakil olarak ele alınmıştır.)

¹³ İbn Âşür, *Makâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 65.

¹⁴ Bütî, *Davâbitü'-Maslaha*, s. 23.

İnsan yararının, son tahlilde, gerek dünyevî, gerekse uhrevî (maddî-manevî) hazları içerecek şekilde; lezzet ve sebepleri ve sevinç ve sebepleri olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁵

Maslahat görüşünü bu çalışmamızda esas aldığımız el-İzz b. Abdisselâm'ın da maslahat tanımlarından bir tanesi böyledir.

Maslahatın tanımının hazza râci kılınması, maslahatin, Islâm Hukuku'nda delil olması açısından değil, hükümlerin, son tahlilde, insana sağladığı yarar açısından tanımlanmasıdır.

Maslahatın bu şekilde tanımlanması, izâfi bir maslahat anlayışına yol açacağı endişesiyle eleştirilmiş ve bu anlam içerisine giren her şeyin meşrû maslahat olarak telakki edilmesinin doğru olmayacağına dikkat çekilmiştir. el-Gazâlî, bu endişeyle maslahatı genel olarak menfaat ile tanımladıktan sonra bunun delil olma açısından olmadığını belirterek maslahatı, Şâri'in maksadını muhafaza olarak sınırlandırmıştır.

Maslahatın bu şekilde, insan yararı ile tanımlanması, onun bilinmesinin vahiy yoluyla olmasının yanında, akılla da olabileceğinin kabul edildiğini gösterir. Ancak, el-Gazâlî'nin, maslahatı "Şeriat'ın maksadı olma" kaydıyla sınırlandırması ve bunun da sadece kitap, Sünnet ve icmâ' ile bilinebileceğini vurgulaması¹⁶, maslahatın bilinmesinde sadece naklin muteber olduğunu benimsediğini gösterir.

Maslahat, kişilerin kendi arzu ve isteklerine göre takdir edilmez. Kişiler gerçekte mefsedet olan şeyleri, bir takım nedenlerden dolayı maslahat gibi görebilirler. Maslahatta ölçünün İslâm'ın gâyeleri olduğunun vurgulanmasının nedeni budur.¹⁷

Maslahat konusunda önemli olan husus, maslahatın vehmî olmaması ve hakîkî bir maslahat olmasıdır. Çünkü bazen arzu ve hevâ, vehim ve kötü görüş, âdet ve gelenekler bazı insanlara gerçekte mefsedet olan şeyleri maslahat gibi gösterebilir, yahut maslahat olarak zannedilen şeyin zararı faydasından çok olabilir. Özellikle kamu yararı söz konusu olduğunda, kişisel yarardan dolayı insanlar kamu yararından gafil olabilirler. Yine, maddi ve peşin gibi gözükten az bir yarar çok manevi zarara tercih edebilirler. Bu ve benzeri sebepler, kişilere, zamânâ ve zemine bağlı etkenler ve maddi itibarlar insanlığın

¹⁵ İbn. Teymiyye, Takıyyuddin, *Mecmüu'l-Fetavâ*, Riyad 1991, I, 21, Krş: el-Bûti, *Davâbitu'l-Maslaha*, s. 23.

¹⁶ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 310-311.

¹⁷ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 286-287; ed-Devâlibi, *el-Medhal*, 291; Zeydân, *el-Veciz*, 378-379.

düşüncesinde etkilidir. Bunun için maslahat konusunda ihtiyatlı olmalı ve gereken araştırma yapılmalıdır.¹⁸

bb- Maslahatın “Şeriat'ın maksatlannin muhafazasına yönelik olan veya bu maksatlara ulaştırın şey olma vasfıyla tanımlanması. Şeriatın maksatlarının da; dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunması olduğuna dikkat çekmişlerdir. Daha sonra da göreceğimiz gibi bunlar, zarûri maslahatları oluşturmaktadır.

Şeriat'ın maksatları, beş zarûri esas ile sınırlanarak maslahatı bu beş esasın muhafazası olarak tanımlayacak olursak, bu tanımın, maslahatın, ihtiyaç ve güzelleştirici kısımlarını içermediği söylenebilir. Gerek iltizam gerekse tazammun yoluyla bunları içerdiği düşünülebilirse de, zarûri maslahatları, en azından, güzelleştirici maslahatlardan ayrı olarak ele almak ve bu ikinciler olmadan zarûri maslahatların var olabileceğini düşünmek mümkündür. Bu açıdan tanım, ihtiyaç ve tamamlama maslahatlarını içerecek şekilde düzenlenmelidir.

Nitekim İzz b. Abdisselâm'ın yaptığı maslahat tanımlarından bir tanesinde bu hususa dikkat çekilmiş, ayrıca maslahatlar taksim edilirken, ihtiyaç ve güzelleştirme maslahatları da maslahatın tanımına dahil edilmiştir.¹⁹

cc- Maslahatın, hükümlerin konulmasındaki maksat/gâye olması. İslâm Hukukunun genel maksadının, dünya ve âhiret maslahatlarının sağlanması olduğuna daha önce değinmiştik.

Maslahatın, menfaatin temini olması tanımından hareketle, onu benzer şekilde tanımlayan felsefe ve ahlâk ekollerinin tanımlarından²⁰ ayıran, İslâm Hukuku'ndaki ayırıcı özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Maslahatın sadece bu dünya ile sınırlı olmayıp, âhireti de kapsayacak şekilde ele alınması.
- ii. Maslahatın sırf maddî lezzet ile sınırlandırılmaması.
- iii. Dinin korunmasının, diğer maslahatların da esasını oluşturması.²¹

¹⁸ el-Kardâvi, *Medhal*, s. 165-166.

¹⁹ Ibn Abdisselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm*, s. 238, 240; eş-Şâtibi, *el-Muvâfakât*, II, 7.

²⁰ Maslahatın felsefe ve ahlâk bilginleri tarafından yapılan tanımları ve bunların usülcülerin tanımlarıyla mukayesesi için bkz. el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, s.23 vd.; Ulvân, *el Kiyemu'z-Zarurriyye*, s. 91 vd.

²¹ Daha geniş açıklamalar için bkz: el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, s. 44 vd.

1.1. HİKMETÜ'T-TEŞRİ' VE MAKASIDÜ'Ş-ŞERİA'

İslam fıkıh usulünün sıkça tartışılan konularından birisi Allah'ın fiillerinde bir hikmet olup olmadığıdır. Bu konudaki tartışmalar iki temel görüş etrafında şekillenmiştir. Bir kısım âlime göre Allah'ın fiilleri mualleldir. Onlara göre amaçsız fiil yapmak abestir ve Allah, abesle iş yapmaktan münezzehtir. Nitekim Allah, Kur'an-ı Kerim'de de yaptığı bazı fiillerin gerekçelerinden söz etmiştir.²² Diğer bir kısım alime göre ise, Allah'ın fiilleri muallel değildir. Zira bir amaç için yapılan fiiller o amacın gerçekleşmesi ile tamam olurlar. Oysa Allah'ın fiillerinin tamamlanmaya ihtiyacı yoktur.²³

Makasid, Türkçede 'maksat' olarak kullandığımız kelimenin Arapça çoğuludur ve "maksatlar, amaçlar" manasına gelmektedir.

Makasidü'ş-şeria ise Allah'ın din tesis etmekteki amaçlarını izah etmek için kullanılan bir tanımdır. İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre Allah'ın dini hükümleri ortaya koyarken amacı insanların dünya ve ahiret maslahatlarını temin etmektir.²⁴

İslam hukukunun amaçlarını aslilik ve genellik bakımından iki ana kısımda incelemek mümkündür.²⁵

1.1.1. Asli Olup Olmama Açısından Maksatlar

Bu türden maksatlar asli ve tabi olarak iki çeittir. Asli maksatlar bir hükmün öncelikli amaçlarını ifade etmek için kullanılır. Mesela ibadetlerin asli amacı Allah'a teveccüh etmek ve yaklaşmaktır.²⁶ İkincil plandaki tabi maksatlara ise nikâhın akrabalık bağlarını kuvvetlendirmesi, harama bakmaktan alıkoyması gibi örnekler verilebilir.²⁷

²² Tülü, Ali, *Necmeddin Tufti'nin Maslahat Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 89.

²⁵ Necmeddin et-Tûfi, "Risâletün fi'l-mesâlihi'l-mürsele", *Mecmûtu Resâil fi Usûli'l-Fıkıh*, Beyrut 1324.

²⁴ Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şatibî, *el-Muvâfakat*, Kahire, Mektebetü Muhammed Ali Sabih ve Evladihi, 1969, II, 385.

²⁵ Şatibi, *el-Muvâfakat*, II, 385

²⁶ İzzuddin b. Abdisselam, *Makasidu's-Salat*, tah. İyad Halid et-Tabba', Dimeşk 1995, s. 9.

²⁷ Şatibi, *el-Muvâfakat*, II, 386.

1.1.2. Genel Olup Olmama Açısından Maksatlar

Bu maksatlar genel, özel ve cüz'i olmak üzere üç kısımdır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi genel maksatlar İslam hukukunda kişinin dünyevi ve uhrevi yararının gözetilmesi şeklinde formüle edilmiştir.²⁸ Bunlar hemen bütün hukuklar için gözetilmesi ve gerçekleştirilmesi gereken ilk amaçlardır. Özel maksatlar yalnızca hukukun belli başlı bölümleri için geçerli maksatlar olup İslam hukukunda genel maksatlara ulaştıran amaçları içermektedir.²⁹ İslam hukukunda daha ziyade furu' eserlerde hükümler bağlamında kullanılan hikmet illet vb. terimlerin ifade ettiği maksatlar ise cüz'i maksatları oluşturur. Bunlara ayrı her bir hükmün kastettiği amaçlar da denilebilir.³⁰

Bu bağlamda maslahatın makasidü'ş-şeria ve hikmetü't-teşri kavramları ile yakın ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İslam hukukunda maslahat, ıstilah olarak Şari'in hükümleri vaz ederken bir takım amaçları göz önünde bulundurmasıdır, denilebilir. Maslahat, İslam hukuku terminolojisinde hem yarar sağlamayı hem de zararı gidermeyi ifade etmektedir.³¹

Gazali'ye göre şeriatın amacı; dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması şeklindedir.³² Yusuf el-Kardavi ise İslam'ın hükümlerindeki gayelerin; mükelleflerin yararının sağlanması, onlardan zararın kaldırılması ve onların iyiliğine olan şeylerin gerçekleştirilmesi olduğunu ifade etmiştir.³³

Tufi, maslahatı Şari'in kastettiklerine götüren sebep olarak tanımladıktan sonra Şari'in söz konusu olan kasıtlarını bizzat kendisi için istedikleri yani ibadetler ile yarattıklarının durumlarının düzeni için ve insanların faydasını sağlamak için istedikleri yani âdetler olmak üzere iki kısma ayırmıştır.³⁴

İzzuddin b. Abdisselam, İslam hukukunun amacının insan yararının gözetilmesi ve zararının def edilmesi olduğunu vurgulamış ve nasslarda, icma'da ve kıyasta yeri olmasa

²⁸ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 385.

²⁹ Ahmed er-Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid İnde'l-İmam eş-Şatibi*, Beyrut 1992, s. 15.

³⁰ Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid*, s. 16.

³¹ Gazali, *Mustasfa*, s. 287-288

³² Gazali, *Mustasfa*, s. 287

³³ Yusuf el-Kardavi, *Medhal fi Diraseti 'ş-Şeriatü'l-İslamiyye*, Kahire 1991, s. 56-57.

³⁴ Tûfi, *Risale*, s.112.

dahi karşımıza çıkan bir maslahatın yok sayılmasının yahut mefsedetin gerçekleştirilmesinin yasak olduğunu ifade etmiştir.³⁵

Bütün bu tanımlamalardan sonra genel olarak bakıldığında şu yaklaşımlarla karşı karşıya kalmaktayız:

- Bir kısım maslahat tanımlarında insan yararı temele yerleştirilmiştir. Bu insan yararı da “menfaatin temini ile zararın def’i” şeklinde kurallaştırılmıştır. İslam hukukçuları, insanın yararından bahsederken yalnızca dünyevi hazları değil aynı zamanda uhrevi hazları da maslahatın tanımı içerisine dâhil etmişlerdir. Maslahatın son yararı ekseninden tanımlanması, onun bilinmesinin vahyin yanında akılla da olacağı kabulünü gündeme getirmiştir.³⁶ Ancak böyle bir tanımın sonucunda insanın hevasıyla maslahat icat etmesinin önünde engel oluşturmak için maslahatta ölçünün İslami kaynaklar ve gayeler olması gerektiği vurgulanmıştır.³⁷

- Bazı maslahat tanımlarında ise maslahatın, şeriatın temel gayelerini korumak amacıyla var olduğu ve bu maslahatların sonucunda bu gayelerin elde edileceği fikri söz konusu edilmister. Daha sonra üzerinde durulacak olan zaruri maslahatlar bu türden maslahatlara dâhil edilmektedir. Dolayısıyla bu maslahatların, güzelleştirici ve iyileştirici nitelikli olmayıp bu tanımlamalar yalnızca ihtiyaç ve tamamlama anlamları içermektedir.³⁸

- Bir takım maslahat tanımlarına göre ise maslahat, hükümlerin konulmasındaki ana gayedir.³⁹ Bu bağlamda tanımlamalar yapanlara göre Şari’in hüküm koymadaki temel maksadı, insanının dünya ve ahiret yararını sağlamaktan ibarettir.

İslam hukukçuları, dünyevi maslahatlar ile Kitab ve Sünnet nasslarının ilişkileri hususunda üç ana görüşe ayrılmışlardır.

a- Nassların zahiri manalarını dikkate alıp bunlar dışındaki maslahatları görmezden gelenler. Bunlara İslam hukukunun önemli bilgi kaynaklarından kıyası reddeden Zahiriler örnek verilebilir. Onlara göre nasslarda yer almayan maslahatlara itibar

³⁵ İzzuddin b. Abdisselam, *Kavaidu'l- Ahkam fi Measalihi'l-Enam*, Beyrut 1990, s.327.

³⁶ Abdurrahman Haçkalı, *İzzuddin b. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999, s.16.

³⁷ Gazali, *el-Mustasfa*, s.286.

³⁸ Haçkalı, *İzzuddin b. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi*, s. 18.

³⁹ Haçkalı, *İzzuddin b. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi*, s.19.

edilmemeli ve nasslarda belirtilen maslahatların dışında da maslahat aranmamalıdır.

- b-**Maslahatları nasslarda arayarak nasslardaki illetleri tespit ettikten sonra maslahata bağlı olan olayları söz konusu nasslara kıyas yapanlar. Böyle düşünenlere göre hakkında sarih bir mansus hüküm bulunmayan maslahatlar kıyas yoluyla ortaya konulup hakkında hüküm verilebilir.
- c-** Nasslarda, hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan her türlü maslahatı, İslamda muteber sayılan maslahatlardan kabul edenler. Bunlara göre kıyas için uygun bir nassi hüküm bulunmadığında bir maslahat kendi başına delil olarak kabul edilebilir. ki böyle maslahatlara “maslahat-ı mürsele denir.”⁴⁰

Maslahatın kısaca menfaat sağlanması şeklinde tanımlanması beraberinde felsefe ve ahlak ekolleri ile benzerliklerini gündeme getirmektedir. İslam hukukunu maslahatı tanımlama hususunda felsefe ve ahlak tanımlarından ayıran özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İslam hukukunda maslahat, yalnızca bu dünya ile sınırlı kalmamış ve ahiret de dahil edilerek tanımlanmıştır.
- Maslahatlar sadece maddi zevkler ve faydalar ile sınırlandırılmamıştır.

İslam hukuku maslahat anlayışlarında bütün maslahatların esasını dinin korunması oluşturmuştur.⁴¹

1.2. MASLAHATIN DELİLLERİ

1.2.1. Kur'an'dan Deliller

Allah, Kur'an'da birçok yerde hükümlerinin sebeplerinden de bahsetmiştir. Böylece O'nun fiillerinde insanın yararının gözettiği ayetlerle de ortaya konulmuş olmaktadır.

“Ey akıl sahibleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Artık, Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız.”⁴²

⁴⁰ Abdülkadir Şener, “İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XVIII, 1970, s.108

⁴¹ Haçkalı, *İzzuddin b. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi*, s.19.

⁴² Bakara, 2/179.

“Musa: "Rabbimiz, her şeye ayrı bir özellik veren, sonra doğru yola eriştirendir" dedi.”⁴³

“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir”⁴⁴

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.”⁴⁵

“(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁴⁶

“İnanan kullarıma söyle, namazı kılsınlar; alışveriş ve dostluğun olmayacağı günün gelmesinden önce, kendilerine verdiğimiz rızıktan açık ve gizli sarfetsinler. Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.”⁴⁷

“And olsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlansınlar). Allah da kendisine ve Resullerine gayba inanarak yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁴⁸

“Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.” Allah, şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâti verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”⁴⁹

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.” Yine sana Allah

⁴³ Tâhâ, 20/50.

⁴⁴ Bakara, 2/29.

⁴⁵ Yunus, 10/57.

⁴⁶ Enbiya, 21/107.

⁴⁷ İbrahim, 14/ 31-34.

⁴⁸ Hadîd,57/25.

⁴⁹ A’raf,7/156.

yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı.” Allah, size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”⁵⁰

“O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşsınız diye sizin için orada yollar var edendir.”⁵¹

1.2.2. Sünnet'ten Deliller

"Ben, müsamahalı saf dinle (haniflik) gönderildim. Bid'at olan ruhbanlıkla gönderilmedim. Sözüme dikkat edin: Bazı toplumlar ruhbanlığı kendileri icat ettiler ve o, onlara görev yapıldı. Onu da hakkıyla yerine getirmediler. Sözüme dikkat edin: Et yiyin, kadınlarla beraber olun. Hem oruç tutun hem oruçsuz olun. Hem ibadet edin hem uyuyun. Bana böyle emredildi.”⁵²

Gecelerini ibadetle, gündüzlerini de oruçla geçiren Abdullah b. Amr'a Hz. Peygamber(s.s.s) şöyle buyurmuştur: “Böyle yaparsan gözün isyan eder, nefsin yorulur. Şüphesiz nefsinin de hakkı var, ailenin de hakkı var. Hem oruç tut, hem oruçsuz ol. Hem ibadet et, hem uyu”⁵³

Yine bir başka hadiste akrabalık ilişkilerinin bozulmasının önüne geçmek için Hz. Peygamber (s.s.s) şöyle demiştir: “Bir kadın ile halası ve (yine) bir kadın ile teyzesi bir nikâh altında toplanmaz.”⁵⁴

“Ey insanlar! Siz nefret ettiriyorsunuz. Kim insanlara namaz kıldırırsa hafif tutsun. Onların içinde hasta var, zayıf var, ihtiyacı olan var.”⁵⁵

Hz. Peygamber'in bazı hükümlerinin insanların ihtiyacına göre değişiklik gösterdiğinin güzel bir örneği de iki kurban bayramındaki farklı uygulamalarında görülebilir. “Sizden kim kurban keserse üçüncü geceden sonra evinde ondan bir şey bulundurmasın” emrinde bulunduğu yılın ertesindeki kurban bayramında "Yiyiniz, yediriniz ve biriktiriniz. O yıl insanlarda sıkıntı vardı da onlara yardım etmenizi istemiştım” buyurmuştur.⁵⁶

⁵⁰ Bakara, 2/219.

⁵¹ Zuhuf, 43/10.

⁵² "Buhari, Nikâh: 8.

⁵³ Buhari, Teheccüd: 19.

⁵⁴ Buhârî, Nikâh: 27; Müslim, Nikâh: 33.

⁵⁵ Buhari, Cemaat: 33.

⁵⁶ Müslim, Edâhi: 34.

1.2.3. İcmâ Delilleri

Görüşüne itimat edilmeyen donuk fikirli Zâhirîler dışında- tüm alimler, hükümlerin, ‘maslahatın elde edilmesi, mefsedetin giderilmesi’ ilkesi ile ta’lil edildiğinde icmâ etmişlerdir. Bunun öncüsü, mürsel maslahatı delil olarak olan İmâm Mâlik’tir. Gerçekte bu delil, sadece İmâm Mâlik’e özgü olmayıp, diğer âlimlerin hepsi tarafından benimsenmiştir. Fakat İmâm Mâlik bunu, diğerlerine nazaran daha çok kullanmıştır. Hatta İcmâ’ın delil olduğunu kabul etmeyenler bile maslahatı ilke olarak benimsemişlerdir. Bundan dolayı şüf’a hakkının gerekliliği, ‘komşunun hakkı ve maslahatının gözetilmesi’ nedeni ile gerekçelendirilmiştir. Mevcut olmayan bir şey üzerinde yapılan bedelli işlem olmaları hasebiyle genel prensiplere (kıyas) aykırı olmalarına rağmen selem ve icâre akitlerinin meşrûiyeti, ‘insanların maslahatı’ ile ta’lil edilmiştir. Fıkhın diğer bölümleri ve İnsanların haklarına ilişkin diğer konular, maslahatla mualleldir.

1.2.4. Akli Deliller

Şer’i hükümlerin, insanların yararını gözetilerek vaz edildiğini bütün akıl sahiplerinin yukarıda da örneklendirdiğimiz gibi Kur’an ve sünnete bakarak anlayabileceği iddia edilmiştir. Hükümlerin maslahatı temin edip mefsedeti yok etmek amacı taşıdıklarını zahiriler dışındaki tüm İslam ekolleri kabul etmiştir.⁵⁷

“Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştiren, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?”⁵⁸ ayetinin de açıkça ortaya koyduğu gibi Allah, insanı var ediliş şekline uygun halde dünyaya göndermekte ve bol ihsanla muamele etmektedir.

“Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı? Sizleri (erkekli-dişili) eşler hâlinde yarattık. Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik. Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık. Taneler, bitkiler, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur

⁵⁷ Tufi, *Risale*, s. 23.

⁵⁸ İnfîtâr, 82/ 6-7-8.

yağdırdık”.⁵⁹ Ayetleri de göstermektedir ki Allah, insanları dünya hayatına gönderdikten sonra onun faydalanacağı olgu ve olayları var etmek suretiyle maslahatlarını gözetmiştir.

Bu ayetler akıl süzgecinden geçirildiğinde Şari’in insanı yaratırken maslahatlarını gözetirken şer’i hükümlerde maslahatını gözetmemesinin muhal olacağı ortaya çıkacaktır.⁶⁰

1.3. MASLAHATIN MUTLAKLIĞI

Maslahat ve mefsedetın mutlak olup olmadığı konusu İslam hukukunda çokça gündeme getirilmiştir. İnsanın fillerine bakıldığında zahmete girilmeden hiçbir fayda ve haz elde edilemeyeceği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla mutlak bir maslahattan söz etmek pek de mümkün değildir. Mefsedetin de mutlak olmadığı söylenebilir. Nitekim bir insan için yasaklanmış ve kötülenmiş bir fiil ona haz veriyor olabilir.⁶¹

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”⁶²

“...Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”⁶³

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşılacağı gibi maslahat ve müfsetetler bakış açılarına göre değişkenlik gösterebilirler. Bu örneklerde hüküm maslahatın çokluğuna göre verilmiştir.

İslam hukukçularına göre maslahat ve mefsedetler mutlak değil izafidirler. Yani; durumlara, zamana ve kişilere göre değişiklik gösterebilirler. Nitekim bir fiil herhangi bir kişi için fayda sağlarken bir başkası açısından zarar taşıyabilmektedir. Aynı zamanda bir insanın maslahatı başka insanların maslahatlarıyla sınırlandırılmıştır.⁶⁴

⁵⁹ Nebe, 78/ 6-16.

⁶⁰ Tufi, *Risale*, s.25.

⁶¹ Şener, “İslam Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı”, s. 106.

⁶² Bakara, 2/219.

⁶³ Enbiya, 21/35.

⁶⁴ eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 40.

1.4. MASLAHATIN KISIMLARI

Maslahat konusu açıldığında, peşinden ister istemez taksimatı konusu da gelir. Maslahatla ilgili farklı taksimatlar yapılmıştır. Bunlardan en meşhur olanı Zaruriyat, Hâciyyat ve Tahsiniyat'tır.

1.4.1. Zaruriyyat

Dinî ve dünyevî faydaları teminde vazgeçilemeyecek unsurlardır. Bunların terki halinde dünyevî menfaatler istenilen şekilde yerine getirilemediği gibi hayatî tehlike ve toplumsal bozukluklar baş gösterir. Ahiret yurdunda da hüsrân ve azaba sebep olur. zarurî ihtiyaçlar anlamına gelen zarûrî maslahatlar; dini, insan hayatını, aklını, neslinin sürekliliğini ve malı korumaya yönelik önlemlerin tümüdür. Bunların var edilmesi ve varlığının devam ettirilmesi için olmazsa olmaz derecede önemli olan şeyler zarûriyyât kısmındadır. Diğer bir ifadeyle, bunlar olmadığı takdirde bir bütün olarak insan toplumu kargaşa ve yok olma ile yüz yüze gelir; adeta insan toplumu olmaktan çıkar ve Allah'ın onlar için murat ettiği hayattan uzaklaşıp hayvanî bir varlık haline dönüşür.

Şehid-i Evvel'e göre maslahat üç kısma ayrılır: *zaruret*, insanın kendi hayatını koruması gibi. *Haciyat*, eşinin nafakasını sağlaması gibi. *Mükemmilat*, kişinin akrabalarının nafakasını temin etmesi gibi.⁶⁵

Zaruri maslahatı, tıpkı insanın kendi masrafları, ihtiyaç maslahatı eşinin masrafları, tekmili maslahatı ise ailesinin masrafları gibidir. Çünkü onların masraflarını karşılamak üstün ahlak olarak görülmektedir. Şevkani de maslahatı, hiçbir hukuk düzeninin farklı düşünmediği beş ana maksattan herhangi birini korumayı içeren şey olarak tanımlar.⁶⁶

Kaide 70'te de şeraitin emirlerini maslahat kaynaklı olarak ve maslahat ister zaruret sınırları içinde ister ihtiyaç veya ihtiyaçların tatmini sınırlarında görmektedir. Şehid, iki farklı noktaya da değinmiştir;

1. Maslahatlar vardır ki haddini aşmadan başka bir şey onun yerini aldığı zaman muhtaçsızlık hâsıl olur.
2. Maslahatın şekli ve türü açık ve aşikâr olmadığında, ona ihtiyaç duyulmaz.

⁶⁵ Şehid-i Evvel, *el-Kavaid ve'l-Fevaid*, Menşurati'l-Mufid, Kum 1327, II/138.

⁶⁶ Şevkani, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, *İrşadü'l-Fuhul İla Tahkiki'l-Hak Min İlmi'l-Usul*, Matbatü's- Sade, Mısır 1327.

Başka bir deyişle ona çok fazla ihtiyaç duyulmaz mesela “itiraf etme” gibi. İnsan tabiatı nefsinin ve malını yok olmaktan koruduğu için ona zarar verecek durumlarda itiraf etmez. ve itiraf edenin adil olması şart değildir ama başka bir maslahat ile yer değişen maslahata ihtiyaçsızlık hasıl olur. Vekil tayin etmek ve emanet vermektir ki fasık birini vekil tayin edip, ona emanet vermek caizdir. Eşya sahibi malik aracılığıyla olup olmasa ve ona güvenirse. Çünkü malikin tabiatı onu yok olmaktan alıkoyar.⁶⁷

Öyleki *İrşadü'l-Fuhul* kitabında nakledildiği üzere, zaruret isteneni beş maksattan yani din, nefisten korumaktan ibarettir.⁶⁸ Bazılarının dışında, ilim insanların çoğu zaruriyatı bu beş bölüm çerçevesinde görmektedir.

Gazali, zaruriyatı, en güçlü maslahat olarak görmüştür. ve Ahmet ez-Zerka, zaruriyatı amel ve tasarruf olduğuna ve beşli erkânın korunmasının ise ona dayalı olduğuna inanmıştır.

Zaruriyyat amel ve tasarrufatın ki beşli erkânın korunması ona dayalıdır. ve şeri düşünce şudur ki bu beş iş, salih hayatın idamesi için gereklidir. Bunlardan bazılarının olmaması durumunda insan hayatı harap olur ya da fakirleşir.⁶⁹

Gazali *el-Mustasfa*’da bu konu ile alakalı örnekler vererek açıklamıştır.

Ve bu beş varlık, ihtiyaçların sıralamasında korunan yasaların örneğindeki kudretli kâfirleri öldürmek için kanunun örneğindeki en güçlü konumlardır ve yaratıcının geleceğini çağrıştıran ölümcül cezalandırmasıdır, bu onların dinlerinin yaratılışının ölümü ve ruhları kurtarmak için verilen cezaların cezalandırılması ve Malak olan akılların tutularak içki sınırına cevap verilmesidir. Dengenin görevi ve ödülü onu temiz tutmak, soyağacı ve gazların ve hırsızlıkların taşlanması ödüllendirilmesi, paranın tasarrufunun emeklilik maaşı olması ve bunu yapmak zorunda kalmalarıdır.⁷⁰

İşte o zaman bu beşli erkânın güçlenmesini önlemek (yasaklamak) tamamen bu şartlarla alakalı olduğunu düşünüyor ve şuna inanıyor:

“Bu nedenle, Peygamberler aldatma, cinayet, zina, çalmak ve alkol içme yasağı farklı değildi.”

⁶⁷ Şehid-i Evvel, *el-Kavaid ve'l-Fevaid*, I, 244, 245, , 1327, I, 244, 245.

⁶⁸ Şevkani, Muhammed bin Ali, *İrşadü'l-Fuhul*, s. 216.

⁶⁹ ez-Zerka, Mustafa Ahmet, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbihî'l-Cedid: el-Medhalü'l-Fıkhıyyü'l-Alem*, I, 93.

⁷⁰ Gazali, *el-Mustasfa*, s. 174.

Bazıları “şeriat ve maslahatı, zaruriyat, haciyat ve kemaliyat olarak üç kısma ayıran öncünün İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Meali Abdulmelik b. Abdullah el-Cuveyni (m.418 h)” olduğuna inanıyor.⁷¹

Gazali’i kendi hocası olan İmam Harameyn’den ilham almıştır. Hatta usuli Gazali’nin ilk telifi yani *el-Menhul*’da emini özetinin dışında kendi hocasının düşünceleri yoktur. Bu kitabın sonunda şöyle diyor: “Gereksiz sözlerden uzak olan, susuzları doyuran bu kitabın tüm sözleri İmam Harameyn’i kendi taaluğatın da yer verdiği sözlere iktifa etmektedir, değiştirilmeden, ek yapılmadan.”⁷²

Doğrusu İmam Harameyn’in yaptığı taksim beş kısımlık bir taksimdir, şöyle :

1. Zaruriyata bağlı olan tıpkı “kıyas” gibi
2. Umumun ihtiyaçlarıyla alakalı olan, zaruriyata ulaşmayan şeyler tıpkı kira akti
3. Zaruriyata ve umumun ihtiyaçlarıyla alakalı olmayan, huy güzelleştirme ve noksan ve eksiklerden arınmak gibi, tıpkı taharet.
4. Dördüncü kısmı müstehap olarak görür yani zaruri değildir veya umumi ihtiyaçlarla alakalı değil ve üçüncü kısımdan daha aşağıdır.
5. Onun için daha belirgin bir amaç ve açık bir delil görülmemiştir, her ne kadar böyle bir böyle bir tasvir ona göre doğru olmasa bile.⁷³

Gazali din ahkâmını beş şey olarak görelî çok olmuştur: dini koruma, nefis, akıl, nesil ve halkın malı, Fahr’uddîn er-Râzî (606/) *Mahsul* kitabında Gazali’nin yapmış olduğu beş zaruriyat tertibine bağlı kalmamış, gerçekte onun için özel bir sıralama yapmıyor, farklı yerlerde farklı sıralamalar yapıyor mesela: “nefis, mal, nesil, din ve akıl”⁷⁴ başka bir yerde “nefisler, akıl, dinler, mallar, nesiller” şeklindedir.⁷⁵

Seyfuddin el-Âmidî *de el-Ahkam fi Usul el-Ahkam* kitabında maslahatı zarurirat şeklinde kısımlandıranlardandır. Ama zaruriyat konusunun görüş birliği (icmai) ve gerçekte alakalı (gerçeğe bakan) olarak görmüştür.⁷⁶ Ama daha sonraları Tufi, Karafi gibileri ise altıncı zarureti de ona eklemiştir. Amidî şöyle düşünüyor: “dini koruma

⁷¹ Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid*, s. 71.

⁷² Gazali, *el-Menhul* (Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid*’den nakil s.67).

⁷³ Cüveyni, *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh*, II, 923 947 (Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid*’den nakil s. 69).

⁷⁴ Razi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâle1412/1992, II, 217.

⁷⁵ Razi, *el-Mahsul*, s. 61.

⁷⁶ Amidî, Ebû'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkâm*, Dârü'l-Kütübü'l-Alemiye, Beyrut 1400/1980, III, 394.

amaçlı olan kısım aslında birinci kısımdır çünkü amaç ve neticesi alim Allah tarafından ebedi huzura ulaşmaktır. Nefis, akıl, mal ve diğer şeylerin korunması konuları gerçekte dini korumak içindir. Birçok din büyükleri de dini korumayı diğer kısımlardan üstün görmüşlerdir. Bazıların beş kısımlık taksimata altıncı zarurati eklemişlerdir, o da insanların “ırz” ve “ itibarının” korunmasıdır ki şöyle diyorlar: gazf(قذف) sınırı ırzı korumak için şeraitte getirilmiştir. Bu meyanda iftira suçu, insanlar arasında fiuhsiyatın yayılması yasaklanmış, bu suçları işleyene had cezası öngörülmüştür.⁷⁷

Şevkani, bu konuyu savunanları düşünürlerden biridir, O ırzın ve aklın korunmasının ehemmiyeti hakkında şöyle düşünüyor:

Bir tarihçi altıncı zaruriyat olarak ırzı korumayı eklemiştir çünkü aklın adetidir malını ve canını kendi ırzına feda eder, böyle bir fedakarlığa layık ise, zaruriyatlar arasında yer alması gerekir. şeraitte ırzı korumak adına belli bir sınır belirlenmiştir.insan bazen malına ve nefesine ihanet edenden geçebiliyor ama itibarını zedeleyenlerden geçemiyor..tıpkı şairin dediği gibi:

Vücutumuza aldığımız darbeler bize kolaydır, yeter ki ırz ve aklımız salim olsun.⁷⁸

Zikretmek gerekir ki altıncı kısmı beş bölümlük Zaruriyata eklenmesi bazılarının tıpkı İbni Aşur gibi itiraz etmesine sebep olmuştur. Çünkü ona göre ihtiyaçlar (=haciyat) kısmında olması gerektiğini düşünüyor.⁷⁹ Bununla birlikte bu yapılan ekleme birkaç kişinin de itiraz etmesine sebebiyet vermiştir ki onlar bu eklemeye, zaruriyetin var olması gereken anlamdan uzaklaşıp rengini kaybedebileceği kanısındalar. Irzı korumak, nesli korumanın karşısında yer almıyor. “öyleyse ırzı koruma konusu hakkında tam olarak belirli bir tanım yoktur, nereden başlıyor nerede bitiyor? Irzı koruma ile nesli korumamayı ayıran sınır nedir?..ırz ve nesli korumayı, asıl zaruriyetler e ekleme iznimiz olsa, iman zaruriyeti,ibadet zaruriyeti, mal elde etme zaruriyeti, yeme içme zaruriyeti ki diğer beş kısımlık zaruriyatlara hizmet ediyor onları eklemek daha doğru olur.⁸⁰

Her halükarda beşe ayırma (beşli maksat)olayı da, itirazlara sebep olmuştur. İbni Teymiyye beşli maksadı İslam’ın büyük şeraitini tıpkı Allah’ı, Melekleri, Resulü bilme,

⁷⁷ Amidi, *el-İhkam*, III, 377.

⁷⁸ Şelebi, Muhammed Mustafa, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 1406/1986, s. 514.

⁷⁹ Şevkani, *İrşad'ül Fuhul*, s. 216.

⁸⁰ Reysuni, *Nazariyyetü'l-Makasid*, s. 85.

Allahı sevme, ondan korkma, ihlas, tevekkül, dua, sözünde durma, sıla-i rahim, komşuluk hakkı gibi konuları kapsamadığına inanıyor.⁸¹

İtibari önemseyen, halkın itibar ve saygınlığını önemli gösteren şerri hudutlara teveccüh ederek, itibar ve ırzın da zaruretler arasında yer alması gerektiği düşünülebilir.

1.4.2. Hacıyyat

İnsanın arzu ettiği şeye ulaşamamasından kaynaklanan zorluk ve meşakkat halinden kurtulmak için ihtiyaç duyduğu menfaatlerdir. Hâciyyât ise; ikinci derecede ihtiyaç anlamında kullanılmakta olup darlığın giderilmesi için ihtiyaç duyulan şeylerdir. Burada giderilmesi hedeflenen darlık, çoğunlukla meşakkat ve sıkıntıya sebep olan ve ardından da asıl matlup olanın (zarûriyyât) ortadan kalkacağı darlıktır.

Şevkani'nin tarifine göre “haci” ihtiyaç anın da gerçekleşen dir, zaruret değildir.

Tıpkı satış, kiralama ve nikah ahkamı gibi. Bazıları haciyatın ölçüsünün ameller ve tasarruflar olduğunu, beş kısmın kurallarının buna dayanmadığına inanıyorlar.

“Hacıyyat amel ve tasarruflardır ki beşli erkan ve kuralların bununla bir alakası ve bağlantısı yoktur ama hacet ve ihtiyaç onları talep eder dar ve darlığı genişletmek için, tıpkı avın mubah olması gibi, insanoğlunun muhtaç olmayabileceği temiz varlıklardan yararlanması gibi.⁸²

1.4.3. Tahsiniyyat

Güzel adet ve beğenilen ahlakî prensiplere uygun davranışlardır ve akl-ı selim sahibi her insanın reddedeceği çirkin hallerden sakınmayı öngörür.⁸³ Hâciyyât ve tahsîniyyât da aynı şekilde kendi içinde farklı değer mertebelerini haizdir. Bu iki maslahat türünde (hâciyyât ve tahsîniyyâtta) bazı hükümler vâcib bazıları ise mendûb kabilinden olup ittiba ve sakınma açısından mükellefe farklı kuvvette mesuliyetler yükler.

⁸¹ İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî, *Mecmûu fetâvâ Şeyhülislam Ahmed b. Teymiyye*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Rabat, ts., XXXII, 234.

⁸² ez-Zerka, *el-Medhalü'l-Fıkhyü'l-Alem*, I, 93.

⁸³ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 3-5. Bu üçlü taksimi ilk kullananın Gazzâlî olduğu bilinmektedir. Bkz. Pekcan, Ali, “Fıkıh Usulü Bağlamında Makâsıdu'ş-şerî'a Düşüncesinin Tarihi Seyri”, *Makâsıd ve İctihad* (ed. Ahmet Yaman), s. 218; Vekîlî, Muhammed, *Fıkhu'l-Evleviyyât: Dirâsetün fi'd-Davâbit*, Riyâd 1416/1997, s.172.

Örneğin tahsîniyyât kısmına dahil edilen yeme-içme adabı nedb, yine tahsîniyyattan olan setr-i avret ise vacib hükmünü almıştır.⁸⁴

Bir maslahatın bu kategorilerden hangisine dahil olduğunu kesin olarak tespit etmek bazen güçleşmektedir. örneğin hâcî maslahatlarla zarûrî maslahatlar birbirine çok yakın olduğundan birbiri arasındaki oldukça kolay gerçekleşebilmektedir.⁸⁵ Tekmilat lafzının onun karşılığı olabileceğini düşünüyorlar ve daha önce belirtildiği gibi Şehit-i Evvel onlardan “Mesalih-i Temamiye” diye bahsetmiştir. Tabi bu taksim Ehl-i Sünnet alimleri tarafından yapılmıştır.

Tahsiniyyatı terk etmek darlığa sebep olmaz, ama onlara riayet etmek üstün ve salih ahlak olarak sayılmaktadır.

“Tahsiniyyat, onları terk ettiğin de hayatın darlığa ve sıkıntıya düşmez ama onlara riayet etmek üstün ahlak veya iyi alışkanlıklar olarak sayılır. Tıpkı iyi işler yapıp, layık olmayan kötü şeylerden arınmaktır. Mesela konuşma, yemek yeme, su içme adabı, hayatı orta halli yaşama, ifrat ve tefrite düşmeme...”⁸⁶

Bu ayırmanın en önemli semeresi, onlardan bazılarının bazılarına üstün olmasıdır, toplu (bir araya biriktiği) surette ki maslahatlar taarruzu konusunda değinmiştik ve sırasına riayet etmek şu şekilde olur ki:

“Zaruri veya mükemmel maslahatlarının tahmin noktasında tercih edilmesinin vasfıdır. Daha sonra o ihtiyacının faydası veya mükemmeli için ve o zaman o şey ki olgunluk maslahatı ve onun mükemmilidir ve eğer zorunlu maslahatın kendisinde çelişkiye düşerlerse dinin korunması öncelik kazanır sonra halkın sağlığını koruma, sonra neslin korunması, aklın korunması, sonra malın korunması.”⁸⁷

İbn Ebi’-il-Hadid *Nehcü’l-Belaga*’nın Şerhi’nde dini korumanın diğer şeylere üstün olduğuna değinmiştir ki zikrettiği metin ileriki konularda gelecektir. Maslahatın bu üç kısmında (zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât) tertibe riayet edildiği gibi zarûriyyâtın (usûl-i hamse) kendi içinde önem sırasına dikkat edilmelidir. Zira bütün şer’î hükümler,

⁸⁴ Vekîlî, *a.g. e.*, s.172.

⁸⁵ İbn ‘Aşûr, Muhammed Tâhir, *Mekâsıdu’s-Şer’iyye*, Ürdün 1421/2001, s.79.

⁸⁶ Hac 22/78.

⁸⁷ Hudari, Muhammed b. Afifi el-Bacuri, *Usulü’l-Fıkh*, Daru’ul Fikr, Beyrut, 409/1988, s. 337.

zarûriyyâtı korumak için teşri kılınmıştır ve hâciyyât, zarûriyyâtı, tahsîniyyât da hâciyyâtı korumakta ve tamamlamaktadır.⁸⁸

Zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât sırası İslam Hukukunun ibâdât, muâmelât, cinâyât ve diğer alanlarının hepsinde önemsenmiştir.

Maslahat dereceleri farklı iki durum (fiil, amel, emir ya da hüküm) birbiriyle çatışır ve birinin yerine getirilmesi halinde diğerinin terki kaçınılmaz olursa mükellef maslahatı (faydası ya da menfaati) fazla olanı seçmelidir. Elbette böyle bir seçime gitmek, her iki maslahatın da aynı anda temin edilememesi halinde söz konusu olur. Faydası daha çok olan belirlendikten sonra onun diğerine tercih edilmesi hem aklın hem de dinin gereğidir. Menfaati çok olan eylemin diğerine öncelenmesi insan tabiatının da iktizasıdır.

İzz b. Abdisselâm'ın (v.660/1261) ifadesiyle, küçük bir çocuk bile biri diğerinden daha lezzetli iki yiyecek türü arasında seçim hakkı verilse daha lezzetli olanı seçecektir. İki alternatiften daha iyi olanını seçmeyen kişi, ya eşyanın tabiatında bulunan fayda unsurunu fark etmeyen cahil ya da bu iki şeyin sahip olduğu faydaların arasındaki derece farkına dikkat etmeyen şaşkın birisidir.⁸⁹

1. “Hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram’ı onarmayı Allah’a ve ahiret gününe iman eden ve Allah yolunda cihad eden gibi mi saydınız? Bunlar Allah katında bir olmazlar. Allah zulmeden bir topluluğa hidayet vermez.”⁹⁰

Ayetin nüzulüyle ilgili Nu‘mân b. Beşîr şu bilgileri vermektedir: “Ashâbtan bir grupla beraber Allah Rasûlünün yanındaydık. İçlerinden birisi ‘Ben Müslüman olduktan sonra hacılara su dağıtmak dışında hiçbir ameli önemsemiyorum.’ dedi. Öteki, ‘Hayır bence Mescid-i Haram’ı tamir etmek daha önemli’, bir diğeri de ‘Bence Allah yolunda cihad hepsinden nemlidir.’ dedi. Olay Cuma günü vuku bulmuştu ve Hz. Ömer onlara ‘Rasûlullah’ın minberi yanında sesinizi yükseltmeyin! Ben tartıştığımız konuyu namazdan sonra ona soracağım.’ dedi. Allah Teâlâ bu olaya binaen Tevbe sûresi 19. âyeti indirdi.”⁹¹ Böylece bu âyette Kâbe’ye ve hacılara hizmetin çeşitli şekillerini ifade eden imâra, sikâye, rifâde, sidâne⁹² gibi vazifelerin Allah’a ve âhiret gününe iman, O'nun ismini

⁸⁸ el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, s. 249-251.

⁸⁹ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm*, I, 7.

⁹⁰ Tevbe 9/19.

⁹¹ Müslim, “*İmâre*”, 11.

⁹² *İmâre*; Kâbe'nin inşaat ve tamir hizmetleridir. *Sikâye*; hacılara su dağıtma, rifâde; hacıları yedirip içirme, sidâne ise; Beytullah'ı koruma ve genel hizmetlerini görme demektir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 181; İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, İstanbul ts. (el-Mektebetü'l-İslamiyye), s.359, 424.

yüceltme adına yapılan cihada nispetle daha düşük dereceye sahip olduğu beyan edilmiştir.

2. Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı hadislerinde “maslahat derecesi yüksek olan hüküm tercih edilir” kuralına ışık tutan ifadeler kullanmaktadır. Bu hadislere örnekler:

1. “Sınırdaki bir gün nöbet tutmak (ribât) bir ay boyunca gündüz oruç tutup gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır.”⁹³
2. Uzlete çekilip kendisini ibadete vermek isteyen birisine Nebî (s.a.v.) “Hayır yapma! Sizden birinizin Allah yolunda yaptığı cihad, evinde yetmiş sene nafile namaz kılmaktan efdaldır.”⁹⁴ buyurmuştur.
3. “Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretenlerdir.”⁹⁵
4. “Alim ile âbid arasındaki fark benim ile sizin en alt seviyede olanınız arasındaki fark gibidir.”⁹⁶
5. “Kim bir hidayet yolu gösterirse bu yola tabi olanların sevabı eksiksiz o kişiye de yazılır.

İnsan hayatını korumak zarûrîdir. Toplumun mali bir ambargodan korumak ise hâcîdir. Müttegallibe bir güç ambargo tehdidiyle bir devletin vatandaşlarından bir veya birkaç kişiyi öldürmek için teslim almak istese bu kişi ya da kişiler verilmez.⁹⁷

- Zarûrî maslahatı hâcî maslahata öncelemeye dair diğer bir örnek de Nebî (a.s.)’ın Hudeybiye’de yaptığı anlaşmadır. Hz. Peygamber, anlaşma metninde yer alan “Bismillâhirrahmânirrahîm” ve “Muhammed Rasûlullâh” ibarelerinin silinip yerine “Bismikellâhümme” ve “Muhammed bin Abdillâh” yazılması olayında⁹⁸ olduğu gibi, görünürde İslam dininin imajını zedeleyen ve müşrikler tarafından şart koşulan bazı hususları kabul etmiştir.

İslam’ın neşri zarûrîdir, dinin şekli göstergeleri ise hâcîdir ve bu olayda hâciyyât zarûriyyât için terk edilmiştir. Nitekim Hudeybiye Anlaşması neticesinde Müslümanlar dünya hükümdarlarını ve tüm dünya halklarını İslam’a davet için önemli bir fırsat

⁹³ Müslim, “İmâra”, 60.

⁹⁴ Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 17.

⁹⁵ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 21.

⁹⁶ Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 19.

⁹⁷ Vekîlî, *Fıkhu’l-Evleviyât*, s.202.

⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, Beyrut 1415/1994, III, 351.

yakalamışlardır. Bu sebeptendir ki Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Hudeybiye anlaşmasını "fethan mübînê (açık bir fetih)"⁹⁹ olarak nitelirmektedir.¹⁰⁰

Düşman saldırısına karşı savaşmak zarûrî bir maslahattır. Bu zarûrînin zarureti (olmazsa olmaz unsuru) ise ordunun başında bir komutanın bulunmasıdır. Komutanın âdil olması da bu zarûrî maslahatın mükemmili/mütemmimidir. Fakat komutan eğer zalim birisi olursa bu tahsînî (kemâlî) maslahatın yokluğu sebebiyle zarûrî maslahat terk edilmez ve böyle bir komutanla beraber cihad edilir.¹⁰¹

- Hastane ve kamu hizmeti gören kurumların inşası zarûrîdir ya da en azından hâcîdir. Bayram kutlamaları, spor karşılaşmaları, konserler vs. sosyal etkinlikler ise tahsînîdir. Hastane, okul gibi zorunlu kamu binalarından yoksun olan bir bölgede bu tür etkinlik ve kutlamalara para harcanması dinen ve aklen uygun değildir.¹⁰²
- Din eğitimi ve rehberliği amacıyla dinî neşriyatın basımı ve yayımı hâcîdir. Cami ya da mescid azlığından sıkıntı duyulmayan bir mahalleye yenisini inşa etmek ise tahsînîdir.
- Böyle bir mahallede, yeni cami yaptırmak, restore ettirmek ya da halılarını değiştirme yerine dinî terbiye verilen bir kurs ya da bir okul yaptırmak evlâdır, uhrevî açıdan da mükafatı cami yaptırmaktan daha fazladır.
- Cemaatle namaz hâcîdir. Bu cemaata imamlık yapan kişinin takvası ve selahiyeti ise tahsînîdir. Dolayısıyla fasık bir imamın günahkârlık özelliği, cemaat namazını terke mazeret olamaz. Çünkü cemaat namazı dinin emrettiği önemli bir ibadettir ve hüda sünnetlerden biridir; terk eden de bidat ehli kabul edilmiştir.
- Adalet ve takva vasıfları ise bu sünnetin mütemmimi olup mütemmimin ortadan kalkmasıyla asıl unsur ortadan kalkmaz.¹⁰³

⁹⁹ Fetih 48/1.

¹⁰⁰ el-Kardâvî, Yûsuf, *Fi Fıkhı'l-Evleviyati Dirasetün Cedidetün fi Dav'il-Kur'ani ve's-Sünne*, Beyrut 1421/2000, s.30-31. Hz. Peygamber, Hudeybiye Anlaşmasının ardından inen Feth suresini Hz. Ömer'e okuması için birisini göndermiş, Hz. Ömer de gelip "Yâ Rasûlallah, bu gerçekten bir fetih mi?" diye sorunca Rasûl-i Ekrem "Evet" cevabını vermiştir. Ebu Dâvûd, "*Cihâd*", 143; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 420.

¹⁰¹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 7.

¹⁰² Vekîlî, *a.e.e.*, s. 202-203.

¹⁰³ Şâtıbî, *a.g. e.*, II, 7; Bûtî, *a.g. e.*, s.257. Bu hükme "İster salih, ister günahkâr olsun her komutanla cihad etmek üzerinize vacibtir. Hatta bu komutan kebâir işlemiş birisi bile olsa !" (Ebu Dâvûd, "*Cihâd*", 33) hadisi delil olarak zikredilmektedir.

- Hatta bazı hadisler ve sahâbe tatbikatı delil gösterilerek, alkol kullanan bir imamın -eğer inançsız değilse- arkasında namaz kılmanın batıl olmayacağına
- fetva verilmiştir.¹⁰⁴

Bununla beraber adil ve müttakî bir imam varsa o imamın arkasında namaz kılmanın daha faziletli bir davranış olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁵

- Bir Müslümanın dinî iletişim veya İslam'ı tebliğ esnasında, ihtiyaç varsa telîf-i kulûb (muhatabın kalbini ısıdırmak) maksadıyla bazı müstehabları (nafile oruç ya da namaz gibi) terk etmesi doğruya en yakın
- olan davranıştır. Çünkü telîf-i kulûb müstehablardan daha büyük maslahatlar içermektedir.¹⁰⁶

1.4.4. Sabit ve Değişken Maslahat

Maslahata zaman açısından bakmak istersek, sabit ve değişken olarak ikiye ayırabiliriz. Başka bir deyişle değişkenlik ya da sabitlik olarak bakıldığında maslahat ya değişkendir yada sabittir.

Sabit maslahat daimidir, eğer ahkâm illetleri ve özü, sabit maslahatlar olsa, ahkam da sabit olur, insanoğlu her zaman bu maslahatlara muhtaçtır ve zamanın değişmesiyle onlarda herhangi bir değişiklik meydana gelmez mesela “düzen” insanoğlun için en baştan söylenile gelen konulardan biridir ki onsuz hayatın bir anlamı ve mefhumu olmaz. Veyahut “can” ve “mal”ın korunması maslahatı, daima insanoğlunun kendi zatını sevmesi, beşerin kendini koruması, insanın varlığını sürdürmesinin sebeplerinden olmuştur. Acaba asırlar geçmesine rağmen, mal ve canı zarara uğratabilecek çalmanın veya katletmenin iznini veren kural konulmuş mudur? Hayır.

¹⁰⁴ Şerbâsî, Ahmed, *Yes'elûneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut ts. (Dâru'l-ceyl değil cîl), I, 59. Bu hükme ise aynı şekilde “İster salih, ister günahkâr olsun her imamın arkasında namaz kılmanız vacibdir. Hatta bu imam kebâir işlemiş birisi bile olsa!” (Ebu Dâvûd, *Cihâd*, 33) hadisi delil olarak zikredilmektedir.

¹⁰⁵ Bazı İslam alimleri "Adil bir imam dururken fasık imamın arkasında namaz kılan kişi namazını iade etmesi gerekir, namazı sahih değildir" derler. Çünkü onun arkasında namaz kılmak, onun kötü olan fiillerini tasvip anlamına geldiğinden "Böyle bir imamın arkasında namaz kılmakla nehyi 'ani'l-münkeri vazifesini terk etmiş olur." demektedir. Diğer bir kısım ulema ise "Nehyi 'ani'l-münkeri terk ile namaz ayrı ayrı konulardır. Namazı sahihtir ve iadesi gerekmez. Bu durum Cuma günü ezanı duyan kişinin bey' akdi yapmasına benzer. Dinen bu eylem yasaklanmış olmakla beraber alışveriş işlemi sahihtir." demektedir. Böyle bir namazın sahih olduğunu savunan alimler Ebu Hanîfe, Şâfiî ve iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel, sahih olmadığını savunanlar ise Mâlik b. Enes ve diğer rivayete göre Ahmed b. Hanbel'dir. İbn Teymiyye, *Fikhu'l-Kitâb ve's-Sünne*, s.120.

¹⁰⁶ İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ*, haz. Abdurrahmân Muhammed b. Kâsım, ty, XXIV, 381; Abdulazîm el-Bedevî, *el-Vecîz fi Fikhi's-Sünne ve'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut 1424/2003, s. 273.

Bunlar zamanın değişmesiyle görmezden gelinmeyecek maslahatlardan değildir. Değişken maslahatlar ise isminden anlaşılacağı gibi zamanın ve mekânın şartlarına göreler. İslam dininde olan değişken ahkâm, bu değişken maslahatlardan kaynaklıdır. (bu konuya fıkıh tatbik teorilerinde de daha fazla değineceğiz)

Dini gelenekselleştirmek, bu tabileri (peyrevleri) de ardı sıra getirir ki bazen iş öyle bir noktaya ulaşır ki bazı kötü ve çirkin davranışlar kanun şeklini alır. Maslahat her ne kadar sabit olsa bir bazen insanoğlu onu görmezden gelir.

1.4.5. Ferdi Maslahat, Çeşitli Maslahat

Şahsi bir insanın ya da özel bir taifenin menfaatleri söz konusu olursa ferdi veya şahsi maslahat, bütün İslam ümmetini veya bir toplumu alakadar ederse çeşitli ya da toplumsal maslahat denir.

“Batılı düşünörlere göre ferdi maslahat, şahsi bir insanın cismi veya ruhi hayatını koruyan maslahatlardır. Ferdi maslahat, istekler, ihtiyaçlar, bir insanın hayatını doğrudan çevreleyenler den istekler ve bu hayatın gereklileri adı altında talep edilenlerden ibarettir.¹⁰⁷

Bir çok din hükümleri tıpkı cezalandırma şahsa zarar verebilir ama toplum için faydalıdır veya bazı işler şahsa zevkli gelebilir tıpkı faiz, gasp.. ama zarar topluma geri döneceği için şeriat sahibi onlardan men etmektedir, bütün bunlar toplumun huzuru ve refahı içindir.¹⁰⁸

Umumun refahını korumak için var olan hüküm, şahıs ve şahıslara maslahatı olmadığı takdirde ya da veya birkaç kişi için zorluk ve yoksulluk ama umum için öyle değilse burada yapılması gereken vazife nedir? farklı bir yerde araştırılması gereken bir konudur.

1.4.6. Dünyevi ve Uhrevi Maslahat

İlahi dinlerin evrensel ve toplumsal oluşunun delillerinden biri, dünya ve ahrette insanoğlunun saadetini düşündüğü içindir. Yani din, hem dünya için maslahatlar sunuyor,

¹⁰⁷ Nasir Kätuzyan, *Felsefe-i Hukuk*, (İkinci Baskı), Tahran, 1365, I, 401, 499.

¹⁰⁸ Şelebi, Muhammed Mustafa, *Usulu'l-Fıkhi'l-İslami*, Darü'n-Nehse'l- Arabiye, Beyrut 1406/198, s. 283.

hem ahret için maslahatlar. Mefasitler (zararlı hareketler)) de aynı şekilde ayrılır. Uhrevi maslahatlar Allah'ın rızasını celp eden her şeyler yada o dereceye eklenenlerdir ve uhrevi mefasitler ise Allah'ı kızdıracak şeylerdir. Her birinin kendine göre sebepleri vardır. dünyevi ve uhrevi maslahatları Mürsel maslahatı (zaruriyat, haciyat, tetimmat) olarak ayırmış ve uhrevi ve dünyeviye kendi içinde yukarıda ki üç kısma ayırmıştır. Dünyevi zaruri maslahatı hakkında şunları demektedirler: “Zaruretlar; yeme, içme, giyinme, barınma, evlenme ve binit kullanma gibi şeylerdir.”¹⁰⁹

Şatibi, bu taksimatı birinci bölümünü altıncı mesele de tekrarlamış, uhrevi maslahat ve mefasitleri ikiye ayırmıştır:

- a) Katışksız olup biri diğeriyle karışık bulunmayan uhrevi maslahat ya da mefsedetler: Cennet ehlinin nimetleri, ebedi cehennemliklerin azabı gibi.
- b) Birbiriyle karışık halde bulunan uhrevi maslahat ya da mefsedetler: Bu tür maslahat ya da mefsedetler sadece tevhid ehlinde olup da cehenneme girenler hakkında ve sırf cehennemdeki durumları ile ilgili olarak söz konusudur. Sonunda Allah'ın rahmeti neticesinde cennete konulunca onlar da birinci kısma döner.¹¹⁰

“*Kavaidu'l- Ahkam fi Mesalihi'l-Enam*” kitabının sahibi de dünya ve ahrette karşımıza çıkan bütün görevlerin halin maslahatı olarak görmüştür. Çünkü Allah hiçbir kulun ibadetine muhtaç değildir. Abid kulların ibadetlerinin ona hiçbir faydası yoktur ve asilerin isyanları da ona zarar vermez. O uhrevi mefasit ve maslahatlar hakkında şöyle diyor: “Ahret maslahatları sevaplara ulaşmak ve kötülüklerden uzak durma, mefasitler ise kötülüklerle ulaşım, sevaplardan uzak durma. Dünya maslahatları zaruriyat, haciyat ve mukemmlerin olduğu şeylerdir ve mefasitir¹¹¹

Dünyevi ve uhrevi maslahatlar arasında kıyas yapılırsa,uhrevi maslahatin üstün olanıdır. “muvafakat” kitabının sahibi haram olan şeri çarelerin onların maslahatlarla kıyaslama konusunda şöyle diyor:

“Uhrevi maslahat ve mefasitler, itibar ve özellik bakımından dünyevi maslahat ve maslahatlara göre daha ön plan da ve üstündür çünkü dünyevi maslahatlar, uhrevi

¹⁰⁹ Ebû Muhammed İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselam b. Ebü'l-Kâsım Sülemi İbn Abdüsselam, *Kavaidü'l-Ahkâm fi Mesalihi'l-Enam*, II, 71.

¹¹⁰ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 32.

¹¹¹ İbn Abdüsselam, *Kavaidü'l-Ahkâm*, II, 72.

maslahatlara zarar getirirse,doğru değildir. Çok açıktır ki uhrevi maslahatlara zarar verdiği takdirde Şeriat ile uyum içinde olmaz ve böylece batıl olur...¹¹²

İbni Ebi'l- Hadid, *Nehcü'l-Belaga*'nın 129. hutbesinin açıklamasında Şöyle yazıyor:

“Eğer canın sınır da olursa, malını canına feda et, can ile mal arasında tehlike oluşursa,canını malına feda et ama eğer can ile din arasında kural konulursa,emir verilirse (küfür ile yaşar yada iman ile ölmek) can ve malı dine siper etmen gerekiyor

Söylemek gerekir ki, dünyevi maslahatlar konusu olunca genellikle lezzet ve faydalanmak olarak tabir ederler, “ hiçbir Şekilde o maslahatlar cismani duygulara ve Őehvete cevap verme anlamında değildir lezzetleri, faydaları, yararlanmaları kapsayan türlü türlü yollar vardır. Bu söz mufasitler içinde sahihtir.”¹¹³

Çok açıktır ki heva-i nefsin tabiatı helak ediciler arasındaydı, helak ediciler arasında olan bir Şey insan hayatına düzen bađıŐlayamaz ve maslahatlar arasında yer alması gerekiyor, maslahattan kasıt Şudur ki hayatı düzene sokup onu kamilleŐtirme ile alakalıdır. Şatibi bu konu hakkında ilginç bir beyanatı vardır ki:

Allah-u Teala Şöyle buyuruyor:

“hak,onların isteklerine uyacak olsaydı,gökler,yeryüzü ve bunlarda olanlar bozulurdu.Oysa biz onlar öğülerini getirdik.ama onlar öğütlerinden yüz çevirmekteler.”¹¹⁴

Öyleyse onun ettiği konu, en önemli konudur ve dinin ve dünyanın dükün ve direklerinden olan bir maslahattır, nefساني değildir. ¹¹⁵

Zerka da bu konu hakkında fikir beyan etmiştir:

“Şeraitin muteber gördüğü ve riayet ettiği maslahatlar, kulların hevai nefisleri ve Şehvetleri için yada onlara muhalefet etmek için değildir, sadece ahiret için bir basamak olabilmesi için, Salih bir hayat hayra ve iyiliğe yardım etmek için dünya kurulmuştur. ¹¹⁶

Bu açıklamalardan sonra, bir insanın yada geleneklerin dünyevi hayatın menfaatleri için konulmuş kanunlara sayđı gösterilmesi gerekir iddiasına yer kalmıyor. Çünkü gerçek

¹¹² Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 387.

¹¹³ Reysuni, *Nazarıyyetü'l-Makasıd*, s. 304.

¹¹⁴ Muminun 71.

¹¹⁵ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 37, 39.

¹¹⁶ ez-Zerka Ahmet, *el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Alem*, I, 96.

maslahat heva ve hevese tabi değildir ve her zaman maslahatlar heve ve hevese muhaliftir.

1.4.7. Muteber Maslahat, Gayr-i Muteber ve Onların Sakıt Oluşları

Şeraitin maslahatlara itibar vermesi şöyledir, maslahat muteberdir ya da gayri muteberdir veya sarkıt oluşlarıdır. Zedan maslahat tarifinde bu kısımda şöyle yazmıştır:

“Bazı maslahatlara şerait itibar bağışlamış ve bazılarını da ortadan kaldırmıştır ve aynı zamanda bazılarını da sarkıt etmiştir, ilki muteber maslahat, ikincisi gayri muteber, üçüncüsü ise mursele maslahatıdır.”¹¹⁷

1.4.7.1. Muteber Maslahat

Şeriat sahibinin ona itibar kazandırdığı bir maslahattır, başka bir deyişle onun itibarı olduğuna dair deliller vardır tıpkı dini, akli ve malı koruma.... ki şeriat sahibi, dini korumak için cihadı, nefsi korumak için kisası ve... kurallarını getirmiştir.¹¹⁸

“Muteber maslahatın manası, itibarı emri olarak değiştirilmesi munasıptir ki şeriat sahibi ona şahadet etmez ise. Ona riayet etmek ve itibarı için deliller getirmek ve onu tahlil edip düzene sokmak da caiz olmalıdır tıpkı meşru ahkam bütün maslahatları tahkik edebilir. Zaruri olsun, haciyyat ya da tahsiniyyat olsun, bütün fakihler oy birliğiyle muteber maslahata kanıt getirilir ve kıyas yapılır, sadece kıyası inkar edenlerin dışında”¹¹⁹

Kendileri kıyası inkar edenleri gerçekte muteber maslahatın delillerini ve tahlillerini inkar edenler arasında görür ve elbette onun dışında bazıları da bu konuya değinmişlerdir tıpkı:

Bu haklı çıkarılara dayanarak ve onların nedenlerine bağlı olarak, bu tedbirin varlığına dair bir kanıt yoktur: Gerçekte, sokak kendi kararında hükmedemez ve diğer gerçekliğine eşittir: Karar metni, bu hükme dayanır.

¹¹⁷ Zeydan, Abdul Kerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh*, Bağdat, 1970, s.198.

¹¹⁸ Amidi, *el-İhkam*, s.139.

¹¹⁹ Mezkur, Muhammet Selam, *el-Medhel li'l Fıkhı'l- İslami*, Dar'ü'n- Nehse'l- Arabia, Kahire 1969, s. 254.

Bu konuyu zikretmek aslı konudan bizi uzaklaştırıyor olsa bile söylemek zorundayız ki bahsi geçen kıyas, mensus (değişmeyen kurallar) –ille kıyası tarifiyle bağlantılıdır ve bu kıyası Şii usulcülerini tarafından kabul görmüştür. Kıyas olarak adlandırmış olmasalar bile, münakaşa lafzında da yoktur.

Allame Haydari bu tür kıyası sünnetler arasında görmüştür ve şöyle diyor:

“Ama (kıyas) Mensus-i İlle, mesela sarhoş eden üzüm şarabının haram oluşu- onu içki olarak saymazsak- sarhoş ettiği için şarabın haram oluşundan dolayı, kıyas sayılmaz çünkü onun hükmü sünnetlerle sabit olunmuştur-umumu kontrol altına almak için- sebebi ise kıyas sünneti bölümlere ayırır, onun bölümü değildir...”¹²⁰

Her halükarda bu tür maslahatın muteber delili olması hasebiyle, muteber maslahat olarak adlandırılmıştır. Muteber maslahatın kendisi ikiye ayrılmıştır, birinci kısım şeriat sahibi tarafından hükmün aslında vasfın aslının muteber oluşu hakkında delilleri vardır, ikinci bölüm ise itibari konusunda daha aşağıdır ki onun hakkında kesin deliller yoktur ama tam delillere ortaklığı vardır ki o konuya şeriat sahibi beyanda bulunmuştur ve sonuç olarak hükmü onunla aynıdır kendi tam delillerinden ayrılma izninin olmayışı illetinden dolayı.

1.4.7.2. Gayr-i Muteber Maslahatlar Ya da İlga Olmuş Maslahatlar

İlga olmuş maslahatlar, onların ilga olmaları için delillerin mevcut olduğu maslahatlardır ve onların onlara sebep gösterme doğru değildir.

“İlga olmuş maslahatlar, itibarlarının olmayışına dair delillerin var olduğu maslahatlardır ve bu maslahatlara sebep ve delil göstermenin doğru olmadığına ve itibarlarının olmayışına dair ortak düşünce mevcuttur ve onlardan daha üstün maslahatlar olduğu için bu maslahatlar ilga olmuşlardır.

Bu tür maslahata örnek olarak gösterdiğimiz mirasta erkek ve kadının eşitliği ki Allah-u Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de buyurmuştur yanı sıra Müslüman bir askerın düşmana teslim olması – bu iş askerın canını korumasına sebep olsa bile) da bu tür maslahata örnek verilir. Çünkü bu maslahata uymak, daha büyük bir maslahatın ortadan kalkmasına sebep olur yani düşmanın Müslüman topraklara saldırması İslam'ın kerametlerine ve

¹²⁰ Haydari, Ali Taki, *Usulü'l-İstinbad*, Havza-i İlmîyey-i Kum, ty. s. 330.

Müslümanlara zarar vermesine sebep olur yada canı korumak için, zahmetten veya ölümden kaçmak için cihada katılmama maslahatı ki şeriat sahibi cihat ahkam kurallarıyla birlikte, bu maslahatı ilga etmiştir.

Faizi mubah etmek için olan maslahatlar yada maslahat için Cuma namazını cumartesine ertelemek gibi hayali..... gibi örnekler bu tür maslahatlara verilebilecek örneklerdendir.

Garzavi *el-İctihat fi'ş-Şeria el-İslamiye* kitabında son örnekler için şunları söylemektedir:

“Bu konu hakkında şimdiye kadar edindiğim en ilginç konulardan biride şudur ki insanların fikir ve reylerinde dini maslahatlara karşı değer biçmede ki eksiklikleridir, her ne kadar da nusus (Kati deliller) ve sağlam olsalar bile.”

Bu konu hakkında yazılmış en açık örneklerden biri de Cezair'deki *Mültega'l-Fikri'l-İslâmî* dergisinin 17.sayısındaki bir makalede şöyle denilmektedir: “Amerika'da ikamet eden Müslümanlar için, Cuma namazı için toplanma farızasını yerine getirmek isterlerse ve namaza katılım çok olursa Cuma namazı cumartesi gününe intikal edilsin. Yazar bu konuyu delil olarak Cuma suresini delil olarak göstererek şöyle yazmaktadır:

“Eğer içtihat meselesini bu şekilde ayırırsak, şaşkın bir şekilde bazen sağa bazen sola yalpalayan futbol topu gibi şekil alır, maslahat isteyen iddiacıların içtihatlarının sonucu, her türlü dinden ve dünyadan uzak fikirler meydana gelmesine sebep olur ve zarar ve ziyandan başka bir şey elde edilemez.¹²¹

Kardavi'nin değindiği nokta İslam âlimlerinin yıllardır meşgul oldukları karışıklıklardır. Yani eğer kayıt altına alınmadan kıyas, maslahat, istihsan ve akıl kapıları açılırsa nereye varacağı belli olmaz. Bu tür hareketlerin en az zararı bile ilahi ahkâmın parçalanması olur.

Bu tür maslahat düşünceleri “Tufi”nin ifratlarından daha da öteye gider ki onun düşünceleri ileride araştırılacaktır çünkü onun maslahat düşüncesi ve muamele ve geleneklerde nusus (kati kurallara) üstün görmektedir halbuki maslahat esasına ibadetlerde kuran naslarına üstün olur.

Bu konu hakkında başka bir örnek verecek olursak:

¹²¹ Kardavi, Yusuf, *el-İctihat fi'ş-Şeriti'l-İslamiye*, Birinci Baskı,1379, s. 261-263.

Endülüs fakihlerinden Yahya b. Yahya Leysi, Ramazan ayında bir gün karısıyla ilişki yaşamış ve orucunu bozmuş olan bir padişaha maslahata dayanarak peş peşe iki ay boyunca oruç tutma fetvasını vermiştir. Neden keffare de seçim hakkın tanımadın diye itiraz ettiklerinde ise şöyle demiştir: Eğer padişaha böyle bir seçim hakkı tanısaydım, aynı işi her gün tekrarlar sonra da bir köle azat ederdi. Ben kefaretin en zor olanını fetva olarak verdim.

Oruç tutmanın kendisi her ne kadar zor olsa bile şeriat sahibi köleyi azat edip, fakir fukaray doyurma işini onların yararına olduğu için rağmen etmiştir, hâlbuki oruç tutmanın faydası sadece şahsa özeldir ve sadece tek bir şahıs dikkate alınır bu yüzden bu Endülüslü fakih kendi fetvasında en büyük maslahat ile ihtilafa düşmüştür.¹²²

İslam fakihleri arasında, bu maslahatlara bağlı ahkâm kurma sahih değildir, aynı şekilde mezhepler açısından muteber maslahatlar konusunda, onlara bağlı olarak ahkâm kurma sahihtir. Muteber maslahatı, kıyasa itikat delili olarak gören bazı Ehl-i Sünnet âlimlerinin dışında ki bu konu daha önce dile getirilmiştir. Bu tür faydaları maslahat olarak adlandırmak, ilga olunmuş maslahatlar adı altında müfside (zararlar) le birlikte hoşgörü gerçekleşmiştir, ancak biz mufsideleri ilga olunmuş maslahatlar olarak adlandırırsak sorun yok ama çok açıktır ki o zaman da maslahat, faraz yada hayali maslahat olur, gerçek maslahat değil tıpkı faizcinin malını çoğaltmada faizin faraza maslahatı gibi.

Ne muteber olduğuna, ne de mülga olduğuna dair bir delil bulunan maslahatlardır. Bir menfaati gerçekleştireceği veya bir mefsedeti kaldıracağı düşünüldüğü için bunlara maslahat, hakkında kanun koyucunun itibârına veya ilgâsına dair bir delil olmadığı için “mürsel” denilir.¹²³

Bu çeşit maslahatlar usûl kitaplarında “İstislâh” başlığı altında da incelenir. İslâm Hukûkunda bir hüküm kaynağı olarak bu delil şöyle tanımlanır: İstislâh; hakkında nass bulunmayan ve Şerîatte kendisine kıyas edilebilecek bir misâli olmayan meselede, şeriatin maksatlarıyla uyumlu olan maslahata dayanarak hüküm vermek demektir. Bunun İslam Hukûku’nda delil olup olmadığı konusu ihtilafıdır. Maslahat mürseleyi delil olarak

¹²² Şelebi, Muhammed Mustafa, *Usulu'l-Fıkhı'l-İslami*, 287. 288.; Kardavi, *el-İçtihat fi's-Şeriti'l-İslamiye*, s. 256.

¹²³ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 286, el-Amidî, *el-İhkâm* III, 262; el-İsnevi, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdürrahim b. el-Hasan, *Nihayetü's-Sul fi Şerhi Minhaci'l-Vüsul*, IV, 385-386; Zeydan, *el-Vecîz*, s. 237.

kullanma konusunda şöhret bulan İslâm Hukukçusu İmam Mâlik (v. 179/795) olmuştur. Dolayısıyla Mâlikî mezhebi, mezhepler arasında maslahat-ı mürseleyi müstakil bir delil olarak kabul etmede öne çıkmıştır. Hanbelî mezhebinin görüşü ile¹²⁴ İmam Şâfi'i'den (v. 204/919) yapılan bir rivâyet böyledir.¹²⁵

İmam Mâlik'in maslahat-ı mürselenin delil olması konusunda getirdiği iki delil göz önüne alınırsa, bunun kayıtsız bir itibar olmadığı, şeriatın maksatlarıyla uyum içerisinde olan maslahatlarla amel ettiği anlaşılır.¹²⁶ Onun getirdiği rivâyet edilen iki delili şunlardır:

i- Şâri'in, hükümlerin cinsinde maslahatların cinsine itibar etmiş olması. Maslahatın cinsine itibar edilmesi, bu cinsin bir ferdi olan maslahatın da muteber olduğu zannını gerektirir.

Bu şekildeki bir maslahat, bize göre, zaten yukarda muteber maslahatların kısımları içerisinde zikredilmiş olduğu için muteber maslahatlara dahildir. Bundan anlaşılan, İmam Mâlik'in mürsel olarak kabul ettiği maslahatlar, kendisi hakkında özel bir nass bulunmayan, ancak cinsi itibarıyla muteber kabul edilen maslahatlardır,

ii- Sahabenin mücerred maslahat ile ikna olması ve başka bir delil aramaması ve bunun onların icma'ı haline gelmesi.¹²⁷

Bu delillere, mürsel maslahatın maslahat olma açısından muteber maslahat ile müşterek olmasının yanında mülgâ maslahat ile de müşterek olduğu ve birinci delilin geçerli olmadığı yönünde cevap verilmiştir. Ancak, cinsine itibar edilen maslahatların, mülgâ maslahatlar ile de müşterek olduğunu söylemek, bize göre, tutarlı gözükmemektedir. Ayrıca, mürsel maslahatın, muteber maslahatla müşterek olduğu kadar, mülgâ maslahatla da müşterek olabileceği yönündeki itiraz, bu çeşit maslahatların, İmâm Mâlik'in anladığından farklı olduğunu hissettirmekte ve usûl kitaplarındaki garip maslahatları çağrıştırmaktadır.

¹²⁴ Devâlibî, Muhammed Ma'rûf, *el-Medhal ilâ 'ilmi usûli'l-fikh*, Beyrut 1385/1965, s. 283; ez-Zerkâ, *el-Istislâb ve'l-Mesâlihi'l-Mürsele*, Dimeşk 1988, s.37.

¹²⁵ Zuhayli, *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Şam 1986, I, 789.

¹²⁶ el-İsnevî, *Nihâyetü's-Sül*, IV, 386. İmam Mâlik'in, mutlak olarak maslahatı kullanmadığı konusunda krş.: el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, s. 335, 367; Hassân, *Nazariyyetü'l-Maslaha*, s. 47 vd., 65 vd.

¹²⁷ el-İsnevî, *Nihâyetü's-Sül*, IV, 394-395.

Sahabenin icma'na gelince: İddia edildiği gibi onların böyle bir icma'ı yoktur. Onlar, muteber olduğunu bildikleri maslahata itibar etmişlerdir. Dolayısıyla böyle bir iddiada bulunmanın, bu konuda delil olması kabul edilmemiştir.¹²⁸

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'de (ö. 478/1085) 'muteber maslahata benzemesi ve aslı sabit ahkâma müstenit maslahatlara uygun olması halinde maslahat-ı mürselenin delil olabileceği kanaatindedir. O, bu görüşü İmâm eş-Şâfi'ye nispet etmiş ve bunu delillendirmeye çalışmıştır.¹²⁹

Mürsel maslahatın iki kısım olduğuna dikkat çekmek gerekir:

Birincisi, el-Cüveynî'nin de belirttiği gibi, Şerîatin maksatlarına uygun olan ve muteber maslahatlara benzeyen kısımdır. İkincisi ise; hiç bir şekilde Şerîatin maksatlarıyla uyumu olmayan ve muteber maslahatlara benzemeyen kısımdır. Bu ikinci kısma giren maslahatlara "garip maslahatlar" denilmektedir ve bu kısım maslahatla amel edilemeyeceğinde İslâm hukukçularının görüşbirliği vardır.¹³⁰ Çünkü bir maslahatın, Şerîatin maksatlarına ve muteber maslahatlara benzememesi ve onlarla uyum içerisinde olmaması, onun gerçek bir maslahat olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

Nitekim el-İzz b. Abdisselâm, hiç kimsenin maslahat-ı mürseleyle dayanarak hüküm verme ve istihsanda bulunma hakkı olmadığını,¹³¹ İslâm Hukûku'nda delillerin; Kitap, Sünnet, icmâ', sahih kıyas ve muteber istidlâl olduğunu belirtmiştir.¹³² İstidlâl ise el-Cüveynî tarafından; "hakkında özel bir asıl (delil) olmamakla beraber, aklen hükümden elde edilen ve hükme münâsip olan bir mana" olarak tanımlanmış ve bunun, İslâm'da muteber kabul edilen maslahatlara benzer olması şartıyla eş-Şâfi'i ve hanefilerin çoğunluğu tarafından delil olarak kabul edildiğini söylemiştir.¹³³ İstidlâlin bu tanımından, istidlâli muteber bir delil olarak kabul eden el-İzz b. Abdisselâm'ın, delil olarak kabul

¹²⁸ el-İsnevî, *Nihâyetu's-Sül*, IV, 395.

¹²⁹ el-Cüveynî, *el-Burhân*, II, 1114 vd.; el-İsnevî, *Nihâyetu's-Sül*, IV, 386, Abdül-Azîm ed-Dib, *Fıkhu İmâmi'l-Harameyn el-Cüveynî*, Daru'l-Vefa, 1988, s. 365.

¹³⁰ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II, 310-311; İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr, *Muhtasarü'l-Müntehâ*, Beyrut 1983, (el-İci'nin "Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ"sı ile beraber) II, 243; el-İci, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 243; el-Muti'î, Muhammed Bahit, *Süllemu'l-Vusûl ilâ Nihâyeti's-Sül*, Beyrut 1982 (*Nihâyetu's-Sül* ile birlikte) IV, 386- 387; el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, 222; el-Hudârî, Muhammed, *Usûlü'l-Fikh*, Beyrut 1988, 302; Zuhayli, *Usûlü'l-Fikh*, I, 691; Hassân, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s. 19.

¹³¹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 304.

¹³² İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 148, 222, 304.

¹³³ el-Cüveynî, *el-Burhân*, II, 1113-1114.

etmediği maslahat-ı mürseleden kastının, garip maslahatlar olduğu da açıklık kazanmış olmaktadır.

Garip maslahatların, gerçek maslahatlar olmadığı, vehmî oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü Şeriatın, herhangi bir maslahati içermediği düşünülemez, maslahatin kendisine delâlet etmemişse, nev'ine ve cinsine delâlet etmiştir. Dolayısıyla, böyle bir delâlet bulunamıyorsa, bunlar gerçek maslahat değil, vehmî maslahat olabilir. Maslahat-ı mürselenin delil olup olmaması konusunda âlimler arasındaki ihtilaf, kanaatimize göre, maslahat-ı mürselenin içerdiği olduğu bu farklı anlamlandırmadan kaynaklanmaktadır. Garip maslahatlarla, ittifakla hüküm verilmediği göz önüne alınacak olursa, maslahatla amel etmekle şöhret bulan âlimlerin, Şeriatın maksatlarıyla uyum içerisinde olan ve muteber maslahatlara benzeyen maslahatlarla amel ettikleri açıklık kazanır. Bu çeşit maslahatlar ise, muteber maslahatın bir kısmı olan mülâim maslahatlardan ayrı düşünülmebilir.¹³⁴ Bu çeşit maslahatların, usûl istilahında kıyastan ayrı sayılması, kıyasa esas olan illetlerin niteliklerinin saptanmasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır: eş-Şâfiî, bu çeşit maslahatları kıyasın içerisinde görür ve maslahatı mürseleyi garip maslahat kabul ederek reddederken, diğer mezhep sahibi âlimler, bunları (mülâim maslahatları) kıyasın dışında, ayrı bir delil olarak benimserler. Maslahat-ı mürseleye müstakil bir delil olarak karşı çıkanların ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi maslahat-ı mürsele yi, garip maslahatlardan ibâret gördükleri için karşı çıktıkları anlaşılmaktadır.

el-Gazâlîye göre ise, mürsel maslahat zarûrî, kat'î ve külli olursa muteber bir delildir.¹³⁵ Zarûrî; beş külli zarûrî (külliyyâtı-ı hamse) den olan şeydir. Bunlar din, can, akıl, nesil ve maldır. Bunların açıklamaları ilerde gelecektir. Külli; müslümanların geneline fayda getiren şeydir. Kat'î ise; maslahatın kendisinde gerçekleşeceği kesin olarak bilinen şeydir.¹³⁶

Maslahatın delil olması konusunda, İslâm hukuk târihinde maslahata, deyim yerindeyse, en geniş yetkiyi tanıyan ve onu, ibâdetlerin dışındaki konularda, nasslar ile çatışsa dahi, dînin genel kaideleri ve nazariyeleriyle çatışmadıkça takdim eden kişinin

¹³⁴ Meselâ et-Taftazânî, *Muhtasaru'l-Müntehâ*'ya yazdığı hâşiyede, mülâim mümaslahatlar için saydığı şartları, mürsel maslahatlar için de sıralamıştır. bkz. et-Taftazânî, *Hâşiye alâ Muhtasari'l-Müntehâ*, Beyrut 1983, (el-İci'nin *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*'sı ile beraber), Beyrut 1983, II, 242.

¹³⁵ Gazâlî, *el-Mustasfa*, I, 293, 296, 311; el-İsnevî, *Nihâyetu's-Sül*, IV, 385, 387.

¹³⁶ el-İsnevî, *Nihâyetu's-Sül*, IV, 390.

Necmeddin et-Tufi? olduğu söylenmişse de¹³⁷ et-Tufi, delâleti ve sübûtu kat'î olan nassin, maslahat ile çelişmesinin mümkün olmadığını, maslahatın, sübût ve delâlet açılarından zannî olan nass ile çelişmesi durumunda, nassi iptal ve ilgâ yoluyla değil, nassi beyân ve tahsîs yoluyla nassa takdim edileceğini söylemiştir.¹³⁸ Maslahatın bu şekilde muteber, mülga ve mürsel olarak taksim edilmesi, onun hükmün illeti olmaya münâsib bir vasıf olup olamamasının belirlenmesindeki etkisi nedeniyledir. Bu sebeple, münâsib vasıf, bu açıdan taksim edilirken 'muteber münâsib', 'mürsel münâsib', 'mülgâ münâsib' ve 'garip münâsib' olarak taksim edilir ve bu başlıklar altında incelenir. Bu açıdan ifadelendirecek olursak, kısaca münâsibin kısımları şunlardır:

(1)- Münâsib-i muteber: Bu da kendi içerisinde iki kategoride ele alınmaktadır:

(a)- Münâsib-i müessir: Vasfın kendisinin, hükmün kendisinde müessir olduğu nass veya icmâ' ile sabitse buna münâsib-i müessir denir.

(b)- Münâsib-i mülâim: Hükmün cinsine vasfın cinsi, hükmün aynına vasfın cinsi, hükmün cinsine vasfın aynında itibar edildiğine nazaran, vasıf hüküm için münâsib kabul ediliyorsa münâsib-i mülâim olarak isimlendirilmektedir. Yani vasfın hükümde müessir olduğu, zikredilen tertibe muvafık olarak sabit oluyorsa, buna münâsib-i mülâim denmektedir.¹³⁹ Meselâ, yolculuk nedeniyle namazların kısaltılması, ramazanda oruç tutmamanın mübah olması ve hayızlı kadının temizlendikten sonra geçirmiş olduğu namazları kaza etmemesi gibi hükümlerde Şâri', meşakkatin cinsine itibar etmiştir. Aynı şekilde, hem mal üzerindeki velâyette hemde şahıs üzerindeki velâyette itibar edilen vasıf küçüklüktür (es-sığar).¹⁴⁰ Yani küçüklük vasfı, velâyetin cinsinde muteber kabul edilmiştir.

(2)- Münâsib-i Mülgâ: Vasfın, illet olma konusunda ilgâsına dair delil varsa buna münâsib-i mülgâ denilir.

¹³⁷ Zeyd, Mustafa, *el-Maslahatu fi't-Teşri' i'-İslâmî ve Necmuddin et-Tufi*, Kâhire 1954, s.116 vd; M. Sellâm Medkûr, *İslâm Hukuk Baçlangıcı*, çev. Rûhi Özcan, İstanbul 1995, s. 171; Tüfi'nin maslahat görüşü hakkında bkz.: Hallâf, Abdülvehhâb, *Masâdiru't-Teşri' l- İslâmî*, Kuveyt 1978, s. 96 vd; el-Kevserî, M. Zâhid, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Mısır 1994, s. 344-348; Ferhat Koca, "İslâm Hukukun'da Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tufi'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1(1), 93-122.

¹³⁸ et-Tüfi, *er-Risâle*, s. 33.

¹³⁹ Misaller için bkz.: el-İci, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 243, el-Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 139. Ayrıca krş.: Hassân, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s. 18 vd.

¹⁴⁰ Zuhaylî, *Usûlü'l-Fikhi'l-İslâmî*, I, 682 vd.

(3)- Münâsib-i Mürsel: İtibarına ve ilgâsına dair bir delil yoksa ve Şâriin maksatlarıyla uyum içerisindeyse, buna da münâsib-i mürsel denilir.

(4)- Münâsib-i Garîb: İtibarına ve ilgâsına dair bir delil yoksa ve Şâriin maksatlarıyla herhangi bir uyum göstermiyorsa buna da garip münâsib denir ve bununla, daha önce belirttiğimiz gibi, ittifakla amel edilmez.¹⁴¹

Maslahatların, muteber, mülgâ ve mürsel diye taksim edilmesi, İslâm'ın, maslahatlardan sadece bir kısmını koruduğu ve diğer maslahatları ihmal ettiği anlamına gelmez. Çünkü, bir maslahatın mülgâ kabul edilmesinin sebebi, ya kendisinde var olan daha fazla bir mefsetten dolayıdır, veya, daha üstün bir maslahat kendisine tercih edildiği içindir. Zira, daha önemli veya daha fazla olan maslahat -hepsini bir arada elde etmek mümkün olmuyorsa- az maslahata tercih edilir. Yani maslahatta asıl olan tahsil edilmesi, elde edilmesidir. Men edilmesi durumu, yukarda belirtilen hallere mahsus olmak üzere, sınırlı ve mahduttur. Mesela, alkollü içeceklerdeki az maslahatın ilgâ edilmesiyle birlikte, aklın korunması, kişinin başına gelebilecek zararlardan korunması gibi kendisinden daha fazla ve önemli maslahatlar muhafaza edilmiş olmaktadır.

'Cinsi açısından düşünülecek olursa, ortada mürsel maslahat diye bir şey kalmaz mülâhazasıyla er-Reysûnî, gerçekte bu nevi maslahatın ihmal edildiğinin de doğru olmadığını iddia eder¹⁴² ve şöyle der:

“Çünkü, bu çeşit maslahat, adından da anlaşılacağı gibi, hakkında özel bir nass olmayan maslahat demektir. Hangi maslahat şu âyetlerin dışında kalır: “Hayrı işleyin ki kurtuluşa eresiniz”,¹⁴³ “Resûlünü, insanlara iyiliği emretsin diye gönderdi”,¹⁴⁴ “Allah adâleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; fuhşiyâtta, kötülüklerden ve azgınlıktan men eder”,¹⁴⁵ “iyilik ve takvâda yardımlaşın”¹⁴⁶ Bu ve benzeri âyetlerde insanlar hayrı, iyiliği, adâleti vb. şeyleri yapmakla emrolunmuştur.¹⁴⁷

¹⁴¹ İbnu'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-Müntehâ*, I, 243; el-İcî, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 243; Sadru's-Şerî'a, Abdullah b. Mes'ûd, *et-Tavzih*, Beyrut ty., s. 65; el-Muti'î, *Süllemu'l-Vusul*, IV, 386-387; el-Bütî, *Davâbitu'l-Maslaha*, s. 222; el-Hudari, *Usûlü'l-Fıkh*, 302; Zuhayli, *Usûlü'l-Fıkh*, 1, 691; Hassân, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s.19; el-Vezir, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Musaffâ fî Usûlu'l-Fıkh*, Beyrut 1996, s. 368.

¹⁴² Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s. 214.

¹⁴³ el-Hacc, 22/77.

¹⁴⁴ el-A'râf, 7/157.

¹⁴⁵ en-Nahl, 16/90.

¹⁴⁶ el-Mâide, 5/2.

¹⁴⁷ er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s. 214.

İzz b. Abdisselâm ise şöyle demektedir:

“Maslahatın temini ve mefsedetın kaldırılması konularında Şerîat'ın maksatlarını araştıran kimse, maslahatın ihmâlinin ve mefsedetın de işlenmesinin câiz olmadığını bilir, velev ki o konuda nass, icma' ve özel bir kıyas olmasın. Zira, Şeriat'ı kavramak bunu gerektirir.”¹⁴⁸

Bu ve benzeri düşüncede olan alimler, Şerîat'ın, maslahatın ikâmesini hedeflediğini, dolayısıyla maslahatın, maslahat olarak ihmal edilemeyeceğini düşünmektedirler.

1.4.8. Önem Bakımından

Kuvveti açısından¹⁴⁹ ve toplum düzeninin sağlanması konusundaki tesirleri açısından¹⁵⁰ maslahatın kısımları olarak da isimlendirilmektedir. el-İzz b. Abdisselâm ise bunları, hem dünyevî maslahatların, hem de uhrevî maslahatların kısımları olarak ele almıştır. Bu ayırımında 0, maslahatların hem dünya hem de âhiret açısından olan önemlerine dikkat çekmiş olmaktadır. Nitekim, onun maslahatı taksimini verirken bu şekilde vereceğiz.

Bu açıdan maslahatlar zarûrî, hâcî (ihtiyaç olan) ve tahsînî (güzelleştirici-olgunlaştırıcı) olmak üzere üç kısma ayrılır. Maslahatların bu şekilde üçe taksim edilmesi ve üç ile sınırlanması istikrânya dayandırılmaktadır. İslam alimleri, Kur'ân ve Sünnet naslarıyla birlikte İslam Hukûkunun tüm bölümleriyle ilgili hükümlerini inceledikten sonra bu hükme varmışlardır.¹⁵¹ Bildiğimiz kadarıyla, maslahatları bu şekilde ilk defa İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî taksim etmiştir.¹⁵²

¹⁴⁸ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, II, 189.

¹⁴⁹ İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeriatı'l-İslâmiyye*, s. 79.

¹⁵⁰ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 286; Hassân, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, s. 23.

¹⁵¹ eş-Şâtübî, *el-Muvafakât*, II, 4 vd.; Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, 284-285.

¹⁵² Onun taksiminde, dördüncü ve beşinci maddeler de vardır. Ancak dördüncü madde, kendisinin de belirttiği gibi, üçüncü maddeye dâhildir. Beşinci kısım ise, kendi ifadesiyle, çok ender rastlanan ve sağladığı maslahat ve kaldırdığı mefsedet akılla anlaşılabilen şeylerdir ki, bu kısım, aslında taksim dışında kalmalıdır da. Zaman içerisinde maslahatların bu açıdan, yukarıda verdiğimiz gibi, üçe taksim edilmesi bir esas haline almıştır. bkz., el-Cüveynî, *el-Burhân*, II, 923 vd.; eş-Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, s. 285; er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, 39 vd.

Mâlikî âlimlerinden İbnu'l-Hâcib, bu açıdan maslahatları zarûrî olanlar ve zarûrî olmayanlar olmak üzere ikiye ayırmış, zarûrî olanı da asıl zarûrî olan (beş külli esas: dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması) ve bunların tamamlayıcısı olan olmak üzere ikiye ayırmış, zarûrî olmayanı da; hâcî olan ve tahsînî olan olmak üzere taksim etmiştir. el-İcî de, bu taksimi netleştirmeye ve açıklamaya çalışmıştır. bkz.: İbnu'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-Müntehâ*, II, 240; el-İcî, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 240 vd.

1.4.8.1. Zarûrî Olan Maslahatlar

İnsanın dînî ve dünyevî hayatının ve toplum düzeninin dayandığı maslahatlara zarûrî maslahatlar denir. Bir diğer ifadeyle bunlar, düzenin sağlanması açısından toplumun ve fertlerin zarûret derecesinde muhtaç oldukları maslahatlardır.¹⁵³

Bunlar, din ve dünya maslahatlarının gerçekleşmesi için elzem olanlardır. Öyleki, bu maslahatlar bulunmamış olsa, toplum düzeni istikamet üzere olmaz, bozulur, fesada uğrar. Ahiret açısından ise, âhiret nimetleri, cennet kaybedilir ve apaçık bir hüsrana uğranılır.¹⁵⁴

Burada toplumun düzeninin bozulmasından fizik olarak yok olmaları ve dağılmaları kastedilmemektedir. Bilakis, toplumun durumunun Kanun koyucunun arzuladığına aykırı olarak, toplum ve fertler bakımından insanlığa yakışır üstün meziyetlerden uzaklaşmaları ve insan olmaya yakışmayan bir duruma düşmeleridir. Bu durum, zamanla toplumun fizik olarak da yok olmasına yol açabilir.¹⁵⁵

İslam Hukukçuları zarûrî maslahatlar olarak şu beş şeyi saymışlardır: Dînin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması ve malın korunması. Bunlara 'el-Küllîyyâtü'l-Hams: Beş küllî esas' denilmiştir.¹⁵⁶ Bu beş esasın muhafazasının dayandığı ve bu beş şeyin temini için asgari oranda gerekli olan maslahatlar/hükümler de zarûrî maslahatlardan sayılmıştır.¹⁵⁷

Bu beş esas ile ilgili olarak el-Gazâlî şöyle demektedir: 'Bu beş esasın ortadan kaldırılması haramdır. İnsanların düzenini sağlamak arzusundaki her din ve hukûkun bunları içermemesi düşünülemez.. Bu beş esasın, hukukun gâyesi olduğu pek çok delille zarûrî olarak bilinir.'¹⁵⁸

¹⁵³ İbn Âşûr, *Makâsıdu 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s.79; Zuhaylî, *Nazariyyetu'z- Zarûriyyeti's-Şer'iyye*, Beyrut 1979, s. 52; Ulvân el-Hamevî, *el-Kiyemu'z-Zarûriyye*, (nşr. Ahmed el-İbiş), Dımaşk 2002, s.99.

¹⁵⁴ Şâtîbî, *el-Muvafakât*, II, 6; el-Kardâvî, *Medhal*, s.59.

¹⁵⁵ İbn Âşûr, *Makâsıdu 'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, s. 79.

¹⁵⁶ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 288, el-Âmidî, *el-İhkâm*, III, 252; İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l- Ahkâm*, s. 239; el-İsnevî, *Nihâyetu's-Sül*, IV; 388; eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât*, II, 9 vd.; Ulvân, *el-Kiyemu'z-Zarûriyye*, s. 99; el-Kardâvî, *Medhal*, 59; el-Bütî, *Davabitu' - Maslaha*, 119; Hammâdî Ubeydî, *eş-Şâtîbî ve Makâsıdu 'ş-Şerî' a*, s. 120.

¹⁵⁷ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 237, 246.

¹⁵⁸ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 288.

Bu beş esasın bilgisi zanni olmayıp kat'idir. Çünkü bunlar muayyen bir delille değil, İslam Hukûku delillerinin tamamından elde edilmiştir.¹⁵⁹ Genel olarak söyleyecek olursak, bu beş esasın korunmasına yönelik pek çok cüz'i delil vardır. Dolayısıyla, herhangi bir zanna yer kalmayacak şekilde, Islâm'ın bunların korunmasını hedeflediğini anlamaktayız. Nitekim ayrı ayrı incelenirken delillerini vereceğiz.

İnsan hayatının, bu beş şey gerçekleşmeden devam etmesi düşünülemez. Bunlar olmadan dünya işleri yolundan çıkar, fesat ve kargaşa olur. Aynı şekilde bunlar olmadan âhîret maslahatları da elde edilmez. Bunun için İslam öncelikle bunların korunmasını hedeflemiştir. Bu beş şey, bütün milletlerde de çeşitli yollarla korunmaya çalışılmıştır.¹⁶⁰

Bu beş esasın korunması zarûret mertebesinde olup maslahatların mertebe olarak en kuvvetlisidir ve diğer maslahatlara nazaran asıl ve esas hükmündedir. Meselâ, insanın hak dîne olan ihtiyacı böyle bir zarûrettir. Çünkü gerek dünyevî açıdan, gerekse uhrevî açıdan insanın yaratılış gâyesi ancak böyle gerçekleşir. Zarûrî maslahat olarak sayılan beş külli esasın hepsi böyledir. Yine, dalâlete götüren kâfirin ve bid'atine çağıran bid'atçinin cezâlandırılmasına hükmedilmiştir. Çünkü bunlar, halkın dîninin zâyî olmasına yol açar. Aynı şekilde kısasın vâncip kılınmasının sebebi canların korunması, içki cezâsının konulmasının sebebi akılların korunması ve zina cezâsının getirilmesinin sebebi neslin ve nesebin korunmasıdır.¹⁶¹

Usûlcüler, eserlerinin muhtelif yerlerinde farklı şekillerde bunlara temas etmekle yetinmişler, bu beş zarûrî esasın sıralanması konusu üzerinde durmamışlardır.¹⁶² el-Bûtî, Gazâlî'nin sıraladığı şekliyle sıralamada icmâ' olduğunu belirtmişse¹⁶³ de, konu hem icma konusu değildir, hem de âlimlerin sıralama üzerinde ısrar etmedikleri anlaşılmaktadır. Ancak sıralama, maslahatlar arasındaki tercihte dikkate alınmalıdır.

Zarûrî maslahatların sayılan beş esas ile sınırlandırılması, kendilerini korumak için haklarında dünyevî cezâlar ve hadler koyulan şeyler olmalarından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴ Aslında tek sebep bu olmamakla beraber, belki de haklarındaki diğer bir çok hükmün yanında, bu şekilde kesin cezâlarla da koruma altına alınmış olmaları, zarûrî

¹⁵⁹ eş-Şâtibi, *el-Muvâfakât*, II, 4, 7.

¹⁶⁰ eş-Şâtibi, *el-Muvâfakât*, II, 7 vd.; Hammâdî Ubeydî, *eş-Şâtibi ve Makâsıdu's-Şerî'a*, s. 120.

¹⁶¹ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II, 287-288.

¹⁶² Meselâ bkz. Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II, 287-288; el-Amidî, *el-İhkâm*, III, 252; Sadru's- Şerîa, *et-Tavzîh*, s. 63; er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsîd*, s. 46.

¹⁶³ el-Bûtî, *Davâbitu'l-Maslaha*, s. 250.

¹⁶⁴ el-Âmidî, *el-İhkâm*, III, 252.

maslahatların bu beş şey ile sınırlandırılmasını gerektirmiştir. Meselâ dînin muhafazası için dinden dönme cezâsı konulmuştur. Halbuki dînin muhafazası sadece bundan ibaret değildir. Peygamberlerin getirdiği inanç ve ibâdet hükümleri hep dînin aslî haliyle ve doğru olarak muhafazasına yöneliktir.

Bunların muhafazasına dair pek çok âyet ve hadis vardır: Meselâ, bir hadiste “kim malı uğruna öldürülürse şehiddir”¹⁶⁵, diğer bir hadiste “kim malı, canı, namusu uğruna öldürülürse şehiddir”¹⁶⁶ buyurulmuştur.

Bu zarûrî esaslarla ilgili bazı tasarruflar, cüz’î olarak ele alındığında veya tek tek insanlar açısından değerlendirildiğinde, bunlarla ilgili bazı tasarrufları işlemek mübâh iken, küllî olarak ele alındığında vâcip hükmünü alır. İnsanların tamamının bu şeylerden birisini tamamen terkettiklerini düşünürsek, yapılması zarûrî olan bir şeyi terketmiş olurlar.¹⁶⁷ Meselâ nikâh, fertler açısından bakıldığında, özel durumları istisna edersek, sünnet’ olarak kabul edilirken; tüm toplum açısından bakıldığında, toplumun tümünün bunu terketmesi meşrû kabul edilmemektedir.

Dînin getirdiği hükümler, bu beş esasın muhafazasını iki açıdan gerçekleştirirler: Bunlardan birincisi, bizzat bu maslahatların var kılınmaları (icâbî yön) yoluyla. Meselâ, dînin korunmasına yönelik olarak, iman ve ibâdetlerle ilgili konularda getirilen hükümlerin tamamı böyledir. Hatta getirilen bütün hükümlerin ve diğer zarûrî esasların da, son tahlilde dînin korunmasına yönelik olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁶⁸ İnsanları ve cinlerin yaratılış gâyesinin Allah'a (c.c.) kulluk olduğunu ifade eden ayetten¹⁶⁹ de bu anlaşılmaktadır.

İkincisi ise, bu beş şeye aykırı olan ve bunların yok olmasına sebep olacak şeylerin yasaklanması (selbî yön) yoluyla. Bu beş esasın muhafazasına yönelik olarak konulmuş bulunan cezâî müeyyideler bu kısma girer.

Bu, beş zarûrî küllî maslahat şunlardır:

¹⁶⁵ el-Buhârî, *Mezâlim*, 46/33; Müslim, *İmân*, 1/62, nu. 226; Ebû Dâvûd, *Sünne*, 39/28, nu. 4771; et-Tirmizi, *Diyât*, 14/21, nu. 1418; en-Nesâî, *Tahrîm*, 37/22; Ibn Mâce, *Hudûd*, 21; Ahmed b. Hanbel, I, 79, 187, 188, 189, 190.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Sünne*, 39/29, nu. 4772; et-Tirmizî, *Diyât*, 14/21, nu. 1421.

¹⁶⁷ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 131-132; er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Maslaha*, 153 vd.

¹⁶⁸ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 8 vd.

¹⁶⁹ ez-Zâriyât, 51/56.

1.4.8.2. Dînin Korunması

Dînin korunmasının anlamı; insanların inandıkları dînin hak din olması, müslümanlardan her birinin inanç ve ibâdetlerinin Allah'ın istediği şekliyle, doğru olması, inananların dîninin, itikadının ve dinle ilgili amellerinin bunları bozacak şeylerden korunması, kat'î din asıllarını bozacak şeylerin ortadan kaldırılmasıdır.¹⁷⁰ Peygamberlerin gönderilişinin temel hedefi, insanların bozuk inanç ve ibâdetlerinin düzeltilmesi, Allah'a nasıl inanılması ve ibâdet edilmesi gerekiyorsa o şekilde iman ve ibâdet etmelerinin sağlanmasıdır. İşte bu maddeyi bu anlam içerisinde yorumlayabiliriz. Kur'ân'ın kendisinin, dînin muhafazası ve insanlara doğru dînin öğretilmesi gâyesiyle gelmiş olduğunu vurguladıktan sonra, dînin korunmasına misal ve delil olarak verebileceğimiz bazı âyetler şunlardır.

'Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde, onlar (Ehl-i kitap), Allah'ın dîninden başkasını mı arıyorlar? Halbuki, O'na döndürüleceklerdir.¹⁷¹

“Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette ziyan edenlerden olacaktır.¹⁷²

“Kim (dînin/İslâmın hükümlerine) inanmayı kabul etmezse, onun ameli boşa gitmiştir...¹⁷³

“İnsanları ve cinleri, (başka bir şey için değil) bana ibâdet etsinler diye yarattım.¹⁷⁴

Kâfirlerle cihâd, bid'atçilerle ve mürtedlerle mücâdele konusundaki hükümler de, bu bağlam içerisinde, hak dînin muhafazasına yönelik olarak düşünölmelidir.

1.4.8.3. Canın Korunması

Hayatın korunması demektir. Birey ve toplum olarak canın teleften emin olmasının sağlanması, insan hayatına herhangi bir şekilde zarar verilmesinin önüne geçilmesidir.

¹⁷⁰ İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeri'ati'l-İslâmiyye*, s. 80.

¹⁷¹ Âli İmrân, 3/83.

¹⁷² Âli İmrân, 3/85.

¹⁷³ el- Mâide, 5/5.

¹⁷⁴ ez-Zâriyât, 51/56.

Canın korunmasından maksat; hukuk nazarında dokunulmazlığı olan hayattır ki buna “can güvenliği” denmektedir.¹⁷⁵

Konuyla ilgili bazı âyetler şunlardır:

“... Kısasta sizin için hayat vardır...”¹⁷⁶

“...Kendinizi öldürmeyin, şüphesiz, Allah sizi esirgeyecektir. Kim düşmanlık ve haksızlık olarak bunu yaparsa, (bilsin ki) onu ateşe koyacağız. Bu ise, Allah'a çok kolaydır.”¹⁷⁷

“Kim, bir mü'mini kasten öldürürse cezâsı, içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”¹⁷⁸

Canın korunmasıyla ilgili hem yapıma/îcâbî yönde, hem de terketme yönünde, yasaklayıcı hükümler konulmuştur. Mesela, insan hayatının devamını sağlayacak yeme, içme, giyinme, barınma, mesken vb. âdet ve muâmelât hususlarının asgarî miktarları bu kısma girer ve hüküm olarak vâcib (farz) olur. Diğer taraftan hayatın yok olmasını engellemek üzere, kısas vb. cezâlar konulmuş, intihar yasaklanmıştır.

1.4.8.4. Neslin Korunması

Neslin korunması, insan cinsinin devam ve bekâsının sağlanması, nâmûsun korunması ve neseplerin karışıklığının önlenmesi anlamlarındadır.¹⁷⁹

Konuyla ilgili bazı âyetler şunlardır:

“Zinânya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlık ve ne kötü yoldur.”¹⁸⁰

“Namuslu kadınlara zinâ isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların sahitliğini hiç bir zaman kabul etmeyin. İşte onlar, günahkarların ta kendisidirler.”¹⁸¹

“Mü'min erkeklere, gözlerini harama dikmemelerini, irzlerini da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların

¹⁷⁵ İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 80.

¹⁷⁶ el-Bakara, 2/189.

¹⁷⁷ en-Nisâ, 4/29-30.

¹⁷⁸ en-Nisâ, 4/93.

¹⁷⁹ el-Cüveynî, *el-Burhân*, II, 1151; İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 81.

¹⁸⁰ el-İsrâ, 17/32.

¹⁸¹ Nûr, 24/4.

yapmakta olduklarından haberdardır. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar, namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler...”¹⁸²

Neslin devamı ve nâmusun korunması için, nikâh meşru kılınmış, zinâ ve zinâ iftirâsı için cezâlar konulmuştur.

1.4.8.5. Aklın Korunması

Aklın korunmasının anlamı, insanların akıllarının bozulmaktan ve asli görevini yapamaz duruma gelmekten korunmasıdır.¹⁸³

Çünkü akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran, mükellef kılan ve insana insan olma özelliğini kazandıran unsurdur. Akıl, insanın diğer maslahatlarına ulaşmasının da dayanağıdır. Aklın olmaması, insanın her türlü tasarrufunun hem yanlış hem de geçersiz olması demektir. İşte, insanın ilâhî teklife muhâtap olması, yaratılış gayesini gerçekleştirmesi, dünyevî ve uhrevî açıdan terakkîsi için aklın bütün afetlerden sâlim olması gerekir.

Aklın korunmasıyla ilgili bazı âyetler şunlardır:

“Ey inananlar! Siz sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar .. namaza yaklaşmayın.”¹⁸⁴

“Ey îmân edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve sans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz, değil mi!”¹⁸⁵

İnsan hayatının var olmasına yönelik hükümler, hayatın bir parçası olması nedeniyle, aklın da korunmasına yöneliktir. Aklı gideren, akla hâlel getiren ve selîm düşünceye aykırı hususlar, bu açıdan yasaklanmıştır.

¹⁸² Nûr, 24/30-31.

¹⁸³ İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeriatil-İslâmiyye*, s. 80.

¹⁸⁴ Nisâ, 4/ 43.

¹⁸⁵ Mâide, 5/90-91.

1.4.8.6. Malın Korunması

Malın korunması, genel olarak toplumun mallarının zayi olmaktan, kişisel malların da hem zayi olmaktan hem de insanlar arasında haksız vb. yollardan el değiştirmesinin önlenmesidir.¹⁸⁶

İnsanın, malından yararlanması ve mülkiyetinin muhâfazası, zarûret derecesine varan bir maslahattır. Çünkü diğer zarûrî maslahatların varlığı buna dayanır. İnsanlar arasındaki muâmeleler, mülk edinme ve mülkünü artırma yolları hep bu nedenle meşru kılınmıştır. Hırsızlık, gasp, telefin ve insanların mallarının haksız yollarla ellerinden alınmaları, malın yok edilmesinin önlenmesi amacıyla konulmuş hükümlerdir.

Malın muhafazasıyla ilgili olan bazı âyetler şunlardır:

“Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz. Allah, isarf edenleri Sevmez.”¹⁸⁷

“Ey inananlar! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hali müstesna, mallarınızı aranızda bâtil ile (haksızlıkla) yemeyin ve kendinizi de öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.”¹⁸⁸

“Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının, yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah'tan bir ibret olmak üzere, ellerini kesin. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.”¹⁸⁹

Özetleyecek olursak, îman ve namaz, oruç, zekât vb. ibâdetler, inkar edenlerle ve dinden dönenlerle mücadele, dînin korunmasına; yemek, içmek, barınmak vb. işler nefsin ve aklın korunmasına; zarûrî miktar ve keyfiyetteki muâmelât hükümleri malın, canın, aklın, neslin korunmasına, cezâî hükümler de dînin, aklın, canın, neslin ve malın korunmasına yönelik misaller olarak verilirken,¹⁹⁰ bu hükümleri ve verilen misalleri bu beş şeyin bir kısmına inhisar ettirmek doğru değildir. İbâdetler içerisinde, muâmelât hükümlerinde ve cezâî hükümlerde bu beş şeyin her birine yönelik ayrı ayrı hükümler vardır.

Anlaşıyor ki, İslam hukukçuları, bu zarûrî olan şeyleri İslam Hukûkunun muhtelif hükümlerinden çıkarırlarken genellikle kat'i olarak vaz' edilmiş hükümleri (farz ve

¹⁸⁶ İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 80-81.

¹⁸⁷ A'râf, 7/31

¹⁸⁸ Nisa, 4/29.

¹⁸⁹ Mâide, 5/38.

¹⁹⁰ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 8.

haram) göz önüne almışlardır. Çünkü, meselâ şeref'in korunmasını, Tâcuddîn es-Sübki ve eş-Şevkânî gibi bazı alimler¹⁹¹ zarûrî maslahatlardan saymışlar ve bu konuda 'kazif haddi' nin bulunmasını delil olarak göstermişlerdir. Ancak şeref'in korunmasının ayrı bir madde olarak zarûriyyât içerisinde sayılması İslâm hukukçuları tarafından kabul görmemiştir. Şeref'in korunması ihtiyaç maslahatları içerisinde sayılmıştır.¹⁹²

1.4.9. İhtiyaç Olan Maslahatlar

İhtiyaç olan maslahatlar, "İnsanlardan zorluk ve meşakkatin kalkması için muhtaç oldukları maslahatlar",¹⁹³ veya "Beşeri münâsebetlerde ve halkın maslahatlarında ihtiyaç mertebesinde olanlardır"¹⁹⁴ diye tanımlanmaktadır.

Ancak bunların derecesi, önem bakımından zarûrî olanların mertebesine çıkmamaktadır. Bunlar insanları darlıktan genişliğe, zorluk ve meşakkatten kolaylığa çıkaran maslahatlardır.¹⁹⁵

İbâdetler sahasındaki ruhsatları; mesela yolculuk sebebiyle arız olabilecek sıkıntı ve zorlukların kaldırılması için yolculukta bazı ibâdetlerin hükümlerinin hafifletilmesini, muâmelâtta meşrû kabul edilen selem vb. akitleri, yine cezâlar sahasında da diyetin âkile üzerine yüklenmesi vb. şeyleri misal olarak verebiliriz.¹⁹⁶

Şöyle de denilebilir: Canın korunması birinci dereceden bir hükümdür ve zarûrîdir. Canla ilgili ihtiyaçlardan biri ise, ona hürriyetini vermektir. Aynı şekilde nikahtaki bazı hükümler zarûrî olmayıp ihtiyaç kısmındandır. Meselâ nikahın ilân edilmesi böyle bir hükümdür.¹⁹⁷

Ayrıca, toplumun tamamını değil de, bir kısmını meşakkatten kurtaran maslahatlar da bu kısımdan sayılmıştır. Mesela, avlanmak mübâh sayılmamış olsaydı, sadece avlanma ihtiyacı içerisinde olan kimseler zorluğa düşmüş olurdu.¹⁹⁸

¹⁹¹ eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, s.367; eş-Şelebi, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, s. 282.

¹⁹² ibn Âşûr, *Makâsîdu's-Şeriati'-İslâmiyye*, 82.

¹⁹³ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, 10; Zuhaylî, *Nazariyyetu'z-Zarûriyyeti's-Şer'iyye*, s. 53.

¹⁹⁴ el-Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 1, 289; el-Âmidî, *el-İhkâm*, III, 253.

¹⁹⁵ eş-Şelebi, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, s. 285.

¹⁹⁶ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, II, 10; el-Kardâvî, *Medhal*, s. 61.

¹⁹⁷ Ulvân, *el-Kiyemu'z-Zarûriyye*, s.100.

¹⁹⁸ eş-Şelebi, *Ta'lu'l-Ahkâm*, s. 283.

Görülüyor ki, zarûrî maslahatlar genel şeyleri, ihtiyaç olan maslahatlar ise bu zarûrî maslahatlardan aşağıda olup, genelde bu zarûrî maslahatların var olmasına destek ve yardımcı olan ve bu zarûrî

maslahatları çevreleyen hükümleri ifade etmektedir. Bir anlamda, külli olan bu zarûrî maslahatların uygulamaya ve teferruata dökülmesidir.

1.4.10. Güzelleştirici Maslahatlar (Tekmilât-Tahsîniyyât)

Bunlar zarûret veya ihtiyaç maslahatlarından olmayıp, âdet ve muâmelelerde en güzel yolları takip etmeye yönelik, insanlık onuru ve şerefine yaraşır güzel âdet ve ahlâkı gösteren maslahatlardır.¹⁹⁹

Aynı şekilde üstün ahlâkın gerektirdiği, sağduyu sahiplerinin hoş karşılayacağı şeyleri ifade eden maslahatlara güzelleştirici/ olgunlaştırıcı maslahatlar denir.²⁰⁰ Akıl ve âdete uygun güzel davranışlarda bulunmak gibi şeyler bu kısımdandır. Bu kısım maslahatlarla; insanın üstünlüğünün ve saygınlığının korunması, onun, küçük düşürecek şeylerden uzaklaştırılması sağlanmaktadır.

Güzelleştirici maslahatlar bir bütün olarak göz önüne alındığında mendûp hükmündedir. Cüz'î olarak yaklaşıldığında ise hükümleri mübâh olmaktır.²⁰¹

Maslahatın bu üç derecesi arasındaki ilişki şöyledir: Zarûrî maslahatlar asıldır. İhtiyaç maslahatları ise bunları tamamlayan bir unsur, tamamlayıcı olan maslahatlar ise bu ikisini güzelleştiren ve süsleyen kısımdır.

Zarûrî maslahatlar yıkılırsa ihtiyaç ve tamamlama maslahatları da yıkılır. Ancak ihtiyaç ve güzelleştirme maslahatlarının yıkılmasıyla zarûrî maslahatlar yıkılmaz, belki bazı unsur ve özelliklerini kaybeder. Çünkü, aslolan zarûrî maslahatlar olup, diğerleri onun vasıfları gibidir.²⁰²

eş-Şâtibî de, zarûriyyâtın, hâciyyât ve tahsîniyyât için asıl teşkil ettiğini belirttiikten sonra, ortaya dört önermenin çıktığını belirtir:

¹⁹⁹ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 290.

²⁰⁰ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 10.

²⁰¹ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, I, 131.

²⁰² Ulvân, *el-Kiyemu 'z-Zarîriyye*, s. 101 vd.

- Zarûrî maslahat ihlâlâ uğradığında, bundan, hâcî ve tahsînînde ihlâlâ uğraması lâzım gelir.
- Hâcî ve tahsînînin ihlâlâ uğramasından, zarûrînin ihlâlî gerekmez.
- Mutlak surette hâcî ve tahsînînin ihlâlâ uğramasından zarûrî de ihlâlâ uğrayabilir.
- Zarûrî için, hâcî ve tahsînînin de korunması uygun olur.²⁰³

Bu üç mertebe arasında asıl olma-tamamlayıcı olma durumu olduğu gibi, her mertebenin kendilerine katılan ve bunların tamamlayıcısı mertebesinde olan hükümleri de vardır. İslam hukukçuları, bu maslahatların her birini tamamlayan şeyleri o maslahat cinsinden saymışlardır. Bunların tamamlayıcı olması, gerçekleşmedikleri zaman asıl maslahatın kaybolmaması bakımındandır. Zarûrî maslahatlarda; yabancı kadınlara bakmanın yasak olması, sarhoş edici şeylerin azınının da yasak olması, cemaatle namaz kılmada olduğu gibi din şe'âirinin izhar edilmesi; ihtiyaç maslahatlarında mehr-i mislin kabul edilmesi, tahsînî maslahatlarda konuşma âdâbı, infâk ederken malın güzelinin seçilmesi gibi hususlar tamamlayıcı maslahatları oluşturmaktadır.²⁰⁴

Maslahatların bu şekilde üçe ayrılması konusunda nass veya icma yoktur. Ancak hükümlerin istkrasından böyle bir sonuca ulaşılmıştır. Bu, aynı zamanda eşyanın tabiatına ve fitratına uygun, mantıkî bir taksimdir.²⁰⁵

Gazâlî'ye göre, bir asıl ile desteklenmedikçe ihtiyaç ve güzelleştirme maslahatları ile hüküm verilemez. Bir asıl ile desteklendiğinde ise bu, kıyasa dahil olur. Zarûrî maslahatlara binaen hüküm verilebilir. Ancak, yukarda da geçtiği gibi, ona göre zarûrî maslahata binaen hüküm verebilmek için, bu zarûrî maslahatın kat'i ve külli olması gerekir.²⁰⁶

Zarûrî ve külli maslahatlarla hüküm verme konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. İhtiyaç ve güzelleştirme maslahatlarına binâen ise, kendileriyle çelişen herhangi bir nass veya mefsetet olmaması durumunda bile hüküm verilememesini iddia etmek, maslahatların, dinde, elde edilmesi istenen şeyler olduğu, hatta dînin maksadının

²⁰³ Bu maddelerin açıklaması ve misaller için bkz.: eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 1, 15, el-Hudarî, *Usûlü'l-Fıkh*, 303.

²⁰⁴ eş-Şelebi, *Ta'lu'l-Ahkâm*, s. 284.

²⁰⁵ el-Kardâvi, *el-Medhal*, 73 vd.

²⁰⁶ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, I, 293-296; el-İsnevî, *Nihâyetü's-Sül*, IV, 388.

maslahatın temini olduğu teziyle çelişir. Dolayısıyla bu tür maslahatları da, daha üstün bir delil ile çatışmadığı müddetçe, itibardan düşürmemek gerekir kanaatindeyiz.

1.5. MEFSEDET

1.5.1. Tanımı

1.5.1.1. Sözlük Anlamı

“Mefsedet” arapça kökenli bir kelime olup “f-s-d/fesâd” kökünden gelmektedir. Kök olarak sözlükte zarar vermek, zulüm, telef, bozma, bozulma ve kötülük anlamlarına gelmektedir.

“Mefsedet” kelimesi ise, kök anlamlarının türevleri olarak zarar, zulüm, kötülük, bozukluk, bir şeyin fesada uğraması, bozulması, olması gereken halde olmaması, tabîî işlevini yerine getirememesi ve kendisinden yararlanılabilir olmaktan uzaklaşması, bir şeyin itidal ve istikamet halinden ayrılıp ters bir hal alması demektir.²⁰⁷

Mefsedet, maslahatın zıddıdır. Bunun için 'mefsedetin kaldırılması maslahattir' denilmektedir.²⁰⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de genellikle kötülük, bozukluk, bozgunculuk, kötü sonuçlara ulaştırın şeyler vb. anlamlarda kullanılmaktadır.²⁰⁹

Meselâ, “Onlara, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın (lâ tüfsidû) denildiğinde, biz ıslah edicileriz derler. Gerçek bozguncular (elmüssidûn) onların kendileridir, ancak anlamazlar.²¹⁰

Bu âyetin tefsirinde el-Kurtubî ve el-Âlûsî, fesadın, i'tidal, istikametten ayrılma ve yasaklanan kötülüklerin işlenmesi olarak tefsir etmişlerdir.²¹¹

“İş başına geçtimi, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekini ve nesli yok etmeye başlar, Allah da fesadı (bozgunculuğu) sevmez.”²¹²

²⁰⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, III, 335, 336; el-Firüzâbâdî, *el-Kâmus*, s. 391; el-Cevherî, *Tehzibu'l-Luğa*, XII, 369-370; el-Buğa, Mustafa Dib, *Der'u'l-Mefsede fi 'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, s. 46.

²⁰⁸ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, II, 287.

²⁰⁹ Bakara, 2/251; Enbiyâ, 21/22; Mu'minûn, 23/71;

²¹⁰ Bakara 2/11-12.

²¹¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kâhire ty., I, 140; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, I, 102.

'Sana yetimlerden sorarlar. De ki, onları yetiştirmek (islâh) sizin için daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, unutmayın ki onlar da sizin kardeşlerinizdir. Allah işleri bozanla (müfsid) düzelteni (muslih) bilir.’²¹³

“Melik’e: Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan eder ve halkının ulularını alçaltırlar. (Herhalde) onlar da böyle yapacaklardır, denildi.²¹⁴

“Îmân edip salih amel işleyenleri, yeryüzünde bozgunculuk çıkaranlar (el-müfsidîn) gibi mi yapacağız.’²¹⁵

Bütün bunlardan Kurani Kerim'de mefsedetin; bir şeyin olması gerektiği halden ayrılması, bozulması, yıkılması, bozgunculuk, yıkım, isyan, Allah'ın gazabına ve azabına götüren şeyler, Allah'ın yasakladığı şeyler, insanlığın yaratılış gâyesinden uzaklaşması, bir şeyin kendisinden yararlanılabilen halden ayrılması²¹⁶ gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

1.5.1.2. Istılah Anlamı

İslam alimleri, mefsedeti maslahatın zıddı olarak ele almış ve tarif etmişlerdir. Onlardan bazıları şöyledir:

“Beş küllî esasın -din, can, akıl, nesil, mal- zayi olmasına sebep olan her şey mefsedettir.”²¹⁷ Bu tanım el-Gazâlî'ye aittir, onun maslahat ve mefsedet tanımları bu beş esasa göre şekillenmektedir. Mefsedetle ilgili olarak verilen diğer bazı tanımlar şöyledir:

“Mefsedet; elem, keder ve bunların sebepleridir.”²¹⁸

“Mefsedet zarardır.”²¹⁹

Mefsedetle ilgili olarak verilen âyetlerin tefsirinde, dînin yasakladığı şeylerin ve bu şeylerin işlenmesinin mefsedet olduğuna dikkat çekilmişti. Bu anlamda dînin kurallarına

²¹² Bakara, 205.

²¹³ Bakara, 2/220.

²¹⁴ Neml, 19/29.

²¹⁵ Sâd, 38/28.

²¹⁶ el-Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut 1980, I, 385; er-Ragıp el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Mısır 1352, s. 284, 285, 389, er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, I, 66-67.

²¹⁷ Gazâlî, *el-Mustasfa*, II, 287.

²¹⁸ İbn Abdisselâm, *Kavaidu'l-Ahkâm*, s. 12-13, el-İcî, *Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, II, 239, 12; el-Buga, *Der'u'l-Mefsede*, s. 77-78.

²¹⁹ el-Buğa, *Mustafa*, *Der'ul-Mefsede*, s. 77.

aykırı olan şeylerin mefsedet olarak kabul edilmesi tabiî bir durumdur. Çünkü dînin kuralları maslahatı, bu kurallara aykırı durumların da mefsedeti oluşturduğu herkesin ifade ettiği bir husustur.

Bu tariflerden anlaşıldığına göre mefsedetın tanımını iki açıdan yapılmaktadır:

aa- Mefsedetın, Şeriatın beş esas maksadı olan zarûrî esaslardan birini veya bir kısmını ihlal eden şeyler olması açısından.

bb- Maslahatın zıddı olması açısından. Bu açıdan mefsedet, zarar olan ve zarara yol açan şeylerdir. Bir diğer ifâdeyle, yararın kaybedilmesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

MESALİHİ MÜRSELE VE KAYNAKLIĞI

2.1. NAZARİYELER

Mursele maslahatı hakkında İslam mezhepleri arasındaki görüşlere bir fikir vermek tam yerinde olacaktır işte o zaman onun haciyatı hakkında da konuşabiliriz. Açık olan bir şey vardı ki o da mursele maslahatı haciyatı tıpkı kitap, sünnet ve icma gibi mezheplere göre değildir. Harezmi'nin *Mefatihü'l-Ulum*'un başlarında fıkıh ve usul-i fıkıh ilmine ayırdığı bölümün başlangıcında, çeşitli fıkıh mezheplerini usuli fıkıh bayrağı etrafında yazmıştır ve konu hakkında ki altı delili, fikhî çerçevede, ümmetin Kitap, Sünnet ve İcma'nın üç delilini ittifak mahalli ve kıyas, istihsan (iyiliği isteme), İstislah (maslahatı isteme) üç delilini ise mezheplerin ihtilaf mahalli olarak görmüştür. Onu öyle bir mesele görmüşlerdir ki sadece *Anas ibn Malik* yaranı kabul etmiştir.²²⁰

Diğer usulcular da bu delili hayali deliller ve ihtilafı olarak görmüşlerdir. Muhammessani'den nakledildiğine göre İmam Malik onu caiz kılmış, sebeplerden faydalanmak ve maslahatların zikir etmeyi, kanun koyucunun kaynağı olarak saymış ve onu da mursele maslahatı olarak adlandırmıştır.²²¹

Maliki mezhebinde mursele maslahatına amel etmek öyle yaygınlık kazanmıştır ki onun muteber görmek, Maliki usullerinden biri olarak görülmektedir. Şöyle ki onun mezhebi maslahata amel edilmeye meşhur olmuştur.²²²

Gazali *Menhul* isimli kitabında geçmişi kabul etme ve maslahatlara itimat etme konusunu Peygamber (S) efendimizin sahabeleri dönemine götürmüştür²²³ çok fazla tekit edilmiş maslahatın, dini maksatlar ve iyiliğe çekme ve mefasitleri (zararları) defetme ile bir bağlantısı vardır.

Elbette ki maslahata riayet etmek maliki mezhebinde maslahata dayalı ahkam ve zararları def etme anlamına gelmektedir, kesin delil olmadan ne olursa olsun maslahatı

²²⁰ Harizmi, Ebu Abdullah bin Muhammet b. Ahmet b. Yusuf Katip, *Mefatihü'l-Ulum*, Hüseyin Hadyucem tercümesi, Merkez-i İntişarati İlmi ve Ferhengi 1362, s.13. ve 14.

²²¹ Subhi Mahmesani, *Felsefetü't-Teşri' fi'l-İslâm*, Dârü'l-Keşşaf, Beyrut 1952, s. 160.

²²² ez-Zeleme Mustafa İbrahim, *Esbabu İhtilafü'l-Fukaha fi'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, Daru Vail, Amman, 2005, s. 51; Musevi Becneverdi, *el-Makasid İndel İmam el Şatibi Tercümei İslami*, Ebehri, s. 102.

²²³ Gazali, *el-Menhul*, Tahk. Muhammed Hüseyin Heytu, Dar'ü'l-Fikr, Beyrut 1419, s. 253.

kabul etmek değil, gerçekte mursele maslahatını kabul etmek, maslahatta kemale erme vesilesi, ona bakma “harika” bir bakıştır.

Onun haciyatını kabul eden diğerleri de ona inanıyorlar yani, herkes maslahatı yürütebilip, zararları def etme peşinde idiler bu maliki mezhebine has bir şey değildir. Zelmi bu konu hakkında şöyle yazmaktadır: maslahatı koruyup kollamak, bu önemli şey ister kıyas yolu ile ister istihsan yolu ile, ister mursele maslahatı yolu ile sed-di Zeraye yolu isterde de diğer yollar ile elde edilmiş olsun. O bu şekilde darlıkları ortadan kaldırmak, zorlukları uzaklaştırmak, ihtiyaçları yerine getirmek ve maslahatlar için zemin hazırlamak için birçok kapı açmıştır. Malik şuna inanıyordu ki kanun koyucunun asıl hedefi, halkın yararı ve faydasına tahakkuk bağışlamaktır. Bu esasa göre, toprağın altına saklanan havuç ve şalgam gibi bitkilerin satışını caiz görmüştür, şüphesiz bu davranışı, Müslümanlar peygamber efendimizin döneminden bugüne kadar devam ettirmişlerdir ve halkın maslahatı onlarsız rast gelmiyordu ve onda mağduriyet beklenmiyor.²²⁴ Karşılığında Şeyh Mustafa Zerka, Maliki'nin maslahatı istemesinin, Hanefi'nin İstihsan (iyiliği isteme) sonucu olduğuna inandığı fikrini vermiştir. ve şuna inanıyorlar:

“Maliki mezhebi tarihte Hanefi mezhebinden daha sonra ortaya çıktığı için, mursele maslahatının kanunlarının ve şartlarının temeli, bu mezhepte şekillendi ve aşikar oldu ve bu mezhep bu adla anılmaya başladı.”²²⁵

Bu noktayı zikretmek gerekiyor ki zamanın geçmesi, maslahat mefhumunu git gide batırmıştır ve bundan dolaydır ki Malikilerin bazıları tıpkı İbni Hacib ve ... maslahat mursesinin haciyatını inkar etmektedirler.

Maliki mezhebine mensup olan Şatibi *el-Muvafakat* kitabında kendi fikrini şöyle beyan etmiştir:

“Nususların (kati delillerin) ona şahitlik etmediği, şerri tasarruflarla bağlantılı olan ve şerri delillerle malum olan ki hedef ve maksadı dikkat çekmek olan asıl şeri, doğru asıldır ve ona dayanarak hüküm verilebilir ve ona rucu edilebilir. Elbette bu bütün delillerle birlikte, yakın olması şartıyla hasıl olur, mursal delilleri (mursal maslahatı) da bu kısma dahildir.²²⁶

²²⁴ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetava*, XX, 346.

²²⁵ ez-Zerka, *el-Medhel*, I, 114.

²²⁶ eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, I, 39.

el-I'tisam sahibi de alimlerin bakışı beyanın da mursele maslahatı ile ilgili, İmam Malik'i onlardan saymaktadır ki, maslahatları değerli görüyor. Bir şekilde sahipsiz ve kayıtsız şartsız, ahkâmı onlara yüklüyorlar.²²⁷

İmam Şafii de mursele maslahatını kabul etmede tereddüt edenlerdendir. *el-Menhul* sahibinin görüşüne göre İmam Şafii bu konuda iki görüş sahibidir. “Bazen onun asıl manasını onaylamasını uygun bilmektedir ve her çeşit delil araştırmasını mursele maslahat esasına göre göstermekte ve bazen mursal istidlalı (delil aramayı) kabul etmektedir. ve onda malikin görüş açısına yaklaşmaktadır. Şatibi de bu noktayı zikretmiştir.²²⁸

Şafii'nin maslahata amel etmesine muhalefet etmesiyle meşhur olmuştur ama bazı araştırmacılar deliller ve şahitlerle birlikte onunda maslahata uyduğunu göstermişlerdir. Mesela :

- 1- Maliki'nin Şafilerin mursal delillerine itimat ettiklerini belirtmiş olması²²⁹
- 2- İmam Haremeyn'in muteber maslahata benzer bir maslahatı şafii'ye nispet vermesi²³⁰
- 3- Kıyas hadisesindeki cevabında sebeplerde usulilere göre aynı mursele maslahatıdır.²³¹
- 4- Şafii'nin *er-Risale*'de maslahata yada şeraitin bütün manalarına usul kavaitlerin de delil çıkarması²³²

Gazali'nin kendisi fıkhi açıdan Şafii mezhebine tabi olmasına rağmen kendisi maslahatı kabul etmektedir ama onu kanun koymanın beş delili ve kaynağı olarak görmemektedir. ve onu kullanmayı sadece zaruri, kati ve genel şartlarda caiz olduğunu kabul etmektedir. O bu durumda detayın olduğuna inanıyor. Maslahat ve münasip, iyilik yapma güzelleştirme rütbesin de olursa, değerli olmaz ancak asıl ışığın ona şahadet verirse yada maslahat zaruri rütbesinde olursa, onun itibarı kabul edilebilir.

²²⁷ eş-Şatibi, *el- Muvafakat*, II, 11.

²²⁸ eş-Şatibi, *el- Muvafakat*, II, 11.

²²⁹ eş-Şatibi, *el- Muvafakat*, I, 39.

²³⁰ eş-Şatibi, *el- Muvafakat*, I, 40

²³¹ Gazzali, *el Mustasfa*, s. 178.

²³² Zuhaylî, *Usulü'l-Fıkhi'l- İslami*, s. 769.

Mursele maslahatının Hacıyatını ispat eden Zidan, Mursel maslahatını hüccet olarak görmeyen fakihlerin amel ve iddiaları arasında ki çelişki ve zıtlığa işaret etmiştir ve şuna inanmıştır:

“Fakihler kendilerine Mursel maslahatını almamalarına bağladı. Peygamberimiz Hz. Muhammed’in temeli içtihatlarına dayanarak bulduk. Şeriat ve Hanefi'nin içtihadında ve kuşkusuz, bir grup alim, elçinin çıkarlarının argümanını reddetti ... ve Şafi'yle Hanefi'ye, elçinin elçisini uyandırmak için atfediyordu, ama biz Vkhamm'da buluyoruz. "Yargılar reformun temelini dayanıyordu ... ve başka bir grup duyguları aldı ve onları meşru ve bir mevzuat kaynağı olarak gördü.”²³³

Fakihler arasında meydana gelen ihtilaflar, itiraz ve reddetmelerle birlikte, takriben bu ihtilaflar lafızdan ibaretlerdir. Şeriat ahkam kullarının faydası için hasıl olduğuna, her maslahat halk için menfaati peşice getirmiştir yada halkın umumuna uğrayabilecek herhangi bir zararı defetmek etmek için ve bunun ilgası için de herhangi bir delil zikredilmemiş olursa, fikhî ahkâmın ona dayanmasının daha faydalı olacağına dair hem fikirdirler.

Gazali, Şafii, İbni Habib Maliki, İbni Humam-i Hanefi, İbni Teymiyye Hanbeli gibi isimler onu şer'i zahir umumuna ve kıyasa çevirdi, İmamiyye gibileri ide akli delile, Zeydiye gibileri ise kıyasa, zahiriye gibi kişiler zahiri delile, abaziye gibileri ise delil çıkarmaya çevirmişlerdir. ve netice itibari ile Malikiler gibileri de onu müstakil delil olarak görmüşlerdir.

Ahmet b. Hanbeli' de Mursel Maslahatının varlığını kabul edenler arasında saymaktadırlar.²³⁴

Zeydan'ın fakihlerin mursel maslahatı çerçevesinde amel ve delil eksikliği hakkında değindiği nokta önemli bir noktadır. Biz Şia veya mursel maslahatına karşı çıkan diğer mezheplere tabi olanların amelinin mursele maslahatıyla aynı olduğunu iddia etmiyoruz, ama mursele maslahatı ile akli delil arasında nasıl bir farklılık vardır? Kıyas amel ve iddialarda nasıl şekillenir? Vacip Sed-i Zeriye mukaddemesi ile Haram Fethi zerayesi mukaddemesi ile arasında ki bağ nedir? İstihsan (iyiliği isteme) ile bizim fıkhıta

²³³ ez- Zelmi, *Esbabu İhtilafi'l-Fukaha fi'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, s. 488.

²³⁴ Zeydan, *el-Veciz*, s. 200.

şem-il Fukeha diye tanınan şey ile arasında ki bağıllık nedir? ve bunlara benzer onlarca soru derin araştırmalar gerektirir.

2.1.1. Tufi ve Maslahat Nazariyesi

İmam Necmeddin Ebu Rebi Süleyman bin Abdullah el-Gavi et-Tufi (ö.716/1316) Hanbelilerin meşhur öncülerinden ve maslahatın kesin deliler (nusus) İcma dan daha iyi olduğunu açıkça ilan eden isimlerdendir ve onun maslahat hakkındaki ifrat ve aşırılığı herkes tarafından bilinen bir konudur.

Maslahat konusunda dikkat çeken ve aşırılığa itham edilen²³⁵ Tûfi'nin görüşleri büyük ölçüde, Nevevî'nin kırk hadisi bir araya getirdiği Erbaîn'ini şerh ederken otuz ikinci sırada yer alan “Lâ darara ve lâ dırâra”²³⁶ hadisini açıklamak maksadıyla yazdıkları arasında yer alır²³⁷. Maslahat konusunda adından çokça söz edildiği için onun bu risalesini bir ölçüde özetlemek istiyoruz.

Önce hadiste geçen “darar (zarar)” ve “dırâr (zırâr)” kelimelerinin manalarını açıklayan²³⁸ Tûfi, kanaatimizce maslahat konusunu da bu hadis çerçevesinde ele alır. Ona göre bu hadisin ifade ettiği mana şudur: Dinen hiç kimseden bir zarara katlanması istenemeye-

²³⁵ Bu konudaki görüşler için bk. Mehmet Erdoğan, *İslam Hukuku'nda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990, s. 98-102.

²³⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, “Akdiye”, 31; “Mükâteb”, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 313; V, 327; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek*, II, 57-58. Hadisin “Lâ darara ve lâ idrâra” şeklindeki rivayeti için bk. Şâfiî, *el-Müsned*, (Ebû Umeyd Mecdî b. Muhammed b. Arafât, *Şifâü'l-'ıyy bi tahrîci ve tahkîki Müsnedi'l-İmâm eş-Şâfiî bi tertîbi'l-allâme es-Sindî*, nşr. Mukbil b. Hâdî el-Vedâî, Kahire, 1996) II, 272; Dârekutnî, *es-Sünen*, nşr. A. Hâşim Yemânî, Kahire 1966, IV, 228.

²³⁷ Onun bu hadis üzerine bir şerhin ötesinde maslahat konusunda genel bir değerlendirme mahiyetindeki görüşleri önce Cemâleddin el-Kâsimî tarafından bazı notlar eklenerek ayrı bir risale halinde neşredilmiştir (bk. Necmeddin et-Tûfi, “Risâletün fi'l-mesâlihi'l-mürsele”, *Mecmûu Resâil fi usûli'l-fikh*, Beyrut 1324, s. 39-70). Bu neşir Mısır'da yayımlanan *el-Menâr* dergisinin dokuzuncu cildinde de (10. cüz, Ekim 1906) yer almıştır. Daha sonra Mustafa Zeyd, Tûfi'nin sözü edilen hadis üzerine yazdıklarını (önceki baskılarda yer almayan, hadisin senet ve metni ile ilgili açıklamalarına da yer vererek), matbu bu iki neşri ayrıca iki yazma nüsha ile de karşılaştırarak tahkik etmiş ve yayınlamıştır (1964). Bu tahkikli baskıda, öncekine göre önemli ilaveler ve farklılıklar vardır. Mustafa Zeyd'in tahkikli neşri, Abdülvehhâb Hallâf'ın *Masâdiru't-teşrî'l-islâmî fi mâ lâ nassa fih* (Küveyt 1982) adlı eserinin içine (s. 106-144) aynen alınmıştır. (Bu çalışmamızdaki sayfa numaraları Abdülvehhâb Hallâf'ın kitabı içindeki neşre göredir.) Cemâleddin el-Kâsimî'nin notları ile yayınlanan nüsha, Ahmed Abdürrahîm es-Sâyih tarafından, ayrıca bazı notlar eklenerek yeniden yayınlanmıştır (*Risâle fi riâyeti'l-maslaha*, Kahire, 1993). Tûfi'nin maslahat görüşü hakkında bk. Ferhat Koca, “İslam Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tûfi'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. 1, sy. 1, İstanbul, Ocak-Haziran 1996, s. 93-122; İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 86-88. Tûfi, bu risaleyi h. 708 senesinde yazdığı *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*'dan daha sonra, h. 713 senesinde telif etmiştir (bk. İbrahim b. Abdullah b. Muhammed, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*'nın birinci cildine yazdığı değerlendirme yazısı, I, 55). Dolayısıyla buradaki görüşleri önem arz etmektedir.

²³⁸ Tûfi, *el-Maslaha*, s. 107-108.

ceği gibi hiç kimsenin bir başkasına doğrudan veya mukâbele tarzında zarar verme hakkı da yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse dînî hükümler zarar içermez. Ancak bir konuda bu genel ilkeyi tahsis eden özel bir delil varsa ondan kaynaklanan zarar bu hükümden istisna edilmiştir. Mesela ceza (hudûd ve ukûbât) olarak katlanılan zararlar böyledir. Onların meşruluğu hakkında icmâ vardır. Öyleyse bu hadisle reddedilen zararlar, hakkında özel delil bulunmayan zararlardır. Allah ve Rasûlü, dinin kolay oluşunu vurguladığı²³⁹ ve bu bir genel tavır olduğu için hakkında özel delil bulunmayan zararlar kabul edilemez. Böyle özel bir durum olmadıkça bu hadisin muktezâsı, bütün şer’î delillerin önüne geçip zararı önleme, maslahatı elde etme hususunda onları tahsis eder. Bu, diğer delilleri işlevsiz kılmak değil, onları ve bu hadisi birlikte değerlendirerek neticeye gitmektir²⁴⁰.

Şimdiye kadar kimisi müslümanların tamamı, kimisi bir kısmı tarafından itibar edilen delillerin toplam sayısını on dokuz²⁴¹ olarak tespit eden Tûfi’ye göre bunların en kuvvetlisi dediği nas ve icma ile “*Lâ darara ve lâ dirâra*” hadisinden anlaşılan “maslahata riayet” delili arasında çatışma olduğu takdirde buradaki maslahata riayet prensibi, nas ve icmayı tahsis eden, onları beyan eden konumunda kabul edilir. Böylece nas ve icmadaki genel hüküm, bu hadisteki maslahattan anlaşılan mana istisna edilerek anlaşılır ve ona göre işletilir. Nas ve icmanın delalet ettiği husus, özel bir zarar içeriyorsa o zaman bu zarar, hadiste sözü edilen zarardan istisna edilmiş demektir. Mesela cezalarla ilgili hükümler böyledir ve bunlar her ne kadar insana zarar da verse, hadiste sözü edilen zarardan istisna kabul edilir. Ama bu zarar, özel bir delile dayanmıyor, nas ve icmanın genel delaletinden anlaşılıyorsa bu durumda bu hadis, o genel hükmü beyan ve tahsis etmiş olur. O bu durumu, sünnetin beyan tarzında Kur’an’a takdim edilmesine²⁴² benzetir ve bunun maslahatın, nas ve icmâyı dışlaması (iftiât) veya onları âtil bırakması tarzında (ta’fîl) olamayacağına dikkat çeker²⁴³.

²³⁹ Tûfi, *a.g.e.*, s. 108. Allah’ın kolaylık murâd ettiğine dair zikrettiği ayetler: el-Bakara 2/185; en-Nisâ 4/28; el-Mâide 5/6; el-Hacc 22/78.

²⁴⁰ Tûfi, *a.g.e.*, s. 106-109.

²⁴¹ Bu delilleri ad ve sırası aynı olarak ondan önce Karâfi de saymıştır. Bkz. *ez-Zehîra*, I, 149.

²⁴² Tûfi “tahsis”i, tarif ederken “Lafızda murâd edilen manayı beyan etmek veya lafzın medlûlünün bir kısmının hükümde murâd edilmediğini beyan etmektir” der. Sünnetin, beyan tarzında veya yukarıda da işaret ettiğimiz ifadesiyle tahsis yoluyla Kur’an’a takdim edilmesi konusuna Tûfi’den bir misal olarak Kur’an’daki hırsızlık suçu ile ilgili genel ifadenin “Çeyrek dinardan azında kesme yoktur” hadisi ile tahsisi edildiğini zikretmek mümkündür. bk. Tûfi, *el-Bülbül fi Usûli’l-Fıkh*, nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm, Beyrut 1999, s. 64. Tûfi’nin tahsis tarifi ve bazı örnekler için ayrıca bk. *el-İşârâtü’l-İlâhiyye ile’l-mebâhisi’l-Usûliyye*, nşr. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs, Kahire 1423/2002, I, 228-230.

²⁴³ Tûfi, *el-Maslaha*, s. 110-111.

Tûfi bu açıklamadan sonra muhtemel bir itiraza yer verir ve ona cevap sadedinde maslahatla ilgili geniş açıklamalara girer. Onun maslahatla ilgili bu sözlerini açıklar ve yorumlarken çıkış noktasını unutmamak gerekir.

Muhtemel itiraz şudur: “*Lâ darara ve lâ dirâra*” hadisinden anlaşılan maslahata riayet delili, icmaya muâriz olacak güçte değildir ki tahsis ve beyan yoluyla ona karşı hâkim durumda olsun. İcma kesin bir delildir. Hâlbuki maslahata riayet kesin değildir. Çünkü ona delalet eden bu hadis ve ondan anlaşılan mana, kat’î değildir. O zaman bu, evleviyetle kat’î olmaz.

Tûfi, bu itiraza karşı “Maslahata riayet, icmadan daha kuvvetlidir. Bu durum onun, şer’î delillerin en kuvvetli olmasını gerektirir. Çünkü en kuvvetliden (icmâdan) daha kuvvetli olan, en kuvvetlidir. Bu durum maslahat ve icma ile ilgili açıklamalarla vuzuha kavuşur”²⁴⁴ der ve maslahat, icma ve bunlar arasında muâraza (çatışma) olması konularındaki açıklamalarına başlar.

Tûfi’ye göre bir terim olarak maslahat “Şâri’in kast ettiği şeye götüren sebeptir”²⁴⁵ ve Şâri’in kast ettikleri de “kendi hakkı için kast ettikleri mesela ibadetler ve yaratıkların yararı, durumlarının düzenli olması için kast ettikleri –mesela âdetler” diye ikiye ayrılır. Daha sonra dinin maslahata özen gösterdiğine dair genel delil olarak Yunus suresinin elli yedinci ve elli sekizinci ayetlerini zikreder: “*Ey İnsanlar! Size Rabbinizden öğüt, içteklere şifâ, müminlere hidâyet ve rahmet geldi. ‘Allah’ın lütfu ve rahmeti sayesinde’, de de onlar da sevinsinler buna. O, onların topladıklarından daha hayırlıdır*”²⁴⁶. Ona göre bu ayetler yedi bakımdan maslahata özen gösterilmesine dikkat çeker. Kur’an’ın “öğüt (mev’ıza)” olarak nitelenmesi ile müslümanlara öğüt verilmesinin önemi vurgulanmaktadır ki bu durum, onlar için en büyük maslahattır. Bu ayette Kur’an, içteki şüphe ve benzerlerine karşı “şifâ” olarak kabul edilmiş, ayrıca “hidâyet” ve “rahmet” olarak da nitelenmiştir. Bütün bunlar çok büyük maslahatlardır. Bunların, Allah’ın lütuf ve ihsanı, rahmeti ile olduğu ifade edilmiştir. Allah’tan gelen her şey, büyük bir

²⁴⁴ Tûfi, *a.g.e.*, s. 111.

²⁴⁵ Tûfi, *el-Maslaha*, s. 112. Onun bu tarifi, el-İşârât’taki maslahat-ı mürsele tarifinden farklıdır. Orada “Maslahat-ı mürsele, itibar edildiğine veya itibar edilmediğine dair şer’î tespit bulunmayan münasip durumdur” der (bk. *el-İşârâtü’l-ilâhiyye*, I, 210). Muhtemelen o, bu risâlede şer’î maslahatı kastetmiş olmalıdır. Risâle’nin sonunda (s. 138) bu konudaki görüşünün, İmam Mâlik’in maslahat-ı mürsele görüşünden farklı hatta ondan daha net/öte (eblağ) olduğunu ifade ederken de mutlak manada onun ötesinde serbest bir anlayış olduğunu değil, hem mahiyeti hem de tesiri itibariyle ondan çok farklı olduğunu söylemiş olmalıdır.

²⁴⁶ Yunus 10/57-58.

maslahattır. Allah onlardan bunlara sevinmelerini istemekle onları bir nevi kutlamaktadır. Sevinme ve kutlama büyük maslahatlar sebebiyle olur. Son olarak şuna dikkat çekilmiştir: İnsanların topladıkları, bir araya getirdikleri, kendi maslahat ve menfaatlerine olan şeylerdir. Kur'an ve onun faydası, onlar için kendi topladıklarından daha maslahatlı, daha yararlıdır. Yararlıdan daha yararlı olan şey ise en büyük maslahattır²⁴⁷. Tûfi'nin bu açıklamaları, onun maslahat anlayışının hep Kur'an etrafında şekillenen bir maslahat olduğunu göstermektedir. Fakat o daha sonra ibadetlerle ilgili hükümlerin ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinebileceğini ama muâmelata dair hususlarda, maslahatın mihver olduğunu, nas ve icma ile çatıştığı takdirde maslahata riayeti tercih ettiğini belirtir²⁴⁸. ve iddiasını bir misalle somutlaştırmadığı için bu ifadeyi âdetâ herkesin, istediği gibi anlamasına zemin hazırlar.

Tûfi, Allah'ın fiilleri muallel midir, maslahata riayet Allah'ın lütfu mudur yoksa O'nun hakkında vacip midir gibi konulara değindikten sonra maslahata riayetle ilgili bir takım özel delillere yer verir. Kâtile kısas uygulanması, hırsızın elinin kesilmesi, zina edene yüz değnek vurulması ile ilgili ayetleri zikredip bu tarz ayetlerin çok olduğunu ifade eder ve bunlarda insanların can, mal ve ırzları ile ilgili maslahatlarına riayet edildiğinin açık olduğunu söyler. Maslahat ve nas konusundaki genel kanaatini şöyle özetler: “Allah'ın kitabındaki her ayet, bir veya birden çok maslahat ihtiva eder”.²⁴⁹

Dinin maslahata özen gösterdiğine sünnetten delil olarak iki kişi satım işlemi yaparken araya girip teklif vermeyi, meskûn bölgede yaşayanların bâdiyedekiler adına satış yapmasını, bir kadının hala veya teyzesinin üzerine nikâhlanmasını yasaklayan hadisleri zikreder ve sünnette buna benzer delillerin çok olduğunu söyler.

İcma delili olarak da Zâhirîler dışındaki âlimlerin hükümleri maslahatla ve mefseti gidermekle ta'lil hususunda ittifak ettiklerini belirtir. Sonra bazı ayetlerle desteklediği aklî izahlara (nazar) yer verir. Sonunda tekrar, şer'î delillerle maslahat arasında muhâlefet olduğu takdirde, daha önce de belirttiği gibi maslahat ile o delil arasında uyum

²⁴⁷ Tûfi, *el-Maslaha*, s. 112-113.

²⁴⁸ Tûfi, *a.g.e.*, s. 111-114. Bu ifadeden onun, insanların kişisel anlayışına dayanan maslahatı, Kurân'ın önüne geçirdiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü o, daha önce de daha sonra da ayetlerde açıkça yer alan hükümlerin mutlaka maslahat ihtiva ettiğini, onlara uymak gerektiğini, maslahatın nas ve icmaya ancak beyan ve tahsis yoluyla takdim edileceğini hep tek rarlar.

²⁴⁹ Tûfi, *el-Maslaha*, s. 114-116.

sağlanacağını, bunun tahsis ve beyan tarzında olacağını söyler²⁵⁰. Maslahatın icmâdan daha kuvvetli olduğunu ispat etmek için icmânın hüccet olup olamayacağı ile ilgili delilleri sayar ve her birine karşı itirazlar ileri sürer²⁵¹. Bu arada tartıştığı problemin, maslahatın icmâyâ beyan yoluyla takdim edilmesi yani maslahatın bu konularda icmâ ile sâbit olan genel hükmü tahsis etmesi olduğunu, ibâdetlerin, miktar ifade edip ancak nas ile bilinebilecek konuların (mukadderât) ve benzerlerinin bu tahsisin de dışında olacağını tekrar vurgular²⁵². Manası her türlü ihtimale kapalı olacak derecede açık olan mütevâtir naslar, zaten maslahatla çatışmayacağından o konuda bir problem olmadığını, problemin, mütevâtir olduğu için sübûtu kesin de olsa farklı manalara ihtimali olan naslarla veya haber-i âhatla maslahat arasındaki çatışmada yattığını belirtir²⁵³. Sonra maslahata riayetin, nas ve icmaya takdim (genel hükümlerde tahsis ve beyan yoluyla) edilmesi gerektiğine dair –tatmin edici olmayan, cedel üslûbu kokan delillerini sıralar²⁵⁴ ve konuya soru-cevap üslubuyla devam eder. Bu arada “Din, insanların maslahatlarını en iyi bilir. Buna rağmen dînî delilleri, başka deliller uğruna terk etmek, dine karşı inatlaşmadır” şeklinde özetlenebilecek bir itiraza özetle şu cevabı verir: Dinin, mükelleflerin maslahatlarını en iyi şekilde bildiği görüşüne ben de katılıyorum. Ama maslahata riayeti, başka deliller uğruna dinin delillerini terk etmek şeklindeki değerlendirmeye katılmıyorum. Burada dînî deliller, yine dînî bir delille yani “*lâ darara ve lâ dirâra*” hadisine dayanan bir delille terk edilmektedir. Aynı şeyi siz de icmâyı diğer delillere takdim ederken yapıyorsunuz. Allah bize maslahatlarımızı bilmemizi sağlayan bir yol vermiştir. Biz, bu yolu maslahata ulaştırıp ulaştırmayacağı müphem bir şey için terk etmeyiz²⁵⁵.

“Tufî” nebevi hadisinin şerhinde şunları söylemiştir:

²⁵⁰ Tûfî, *a.g.e.*, s. 116-118.

²⁵¹ Tûfî, *a.g.e.*, s. 119-128.

²⁵² Tûfî, *a.g.e.*, s. 122.

²⁵³ Tûfî, *a.g.e.*, s. 123.

²⁵⁴ Tûfî, *a.g.e.*, s. 129-135. Onun bu delilleri şöyle özetlenebilir: 1) İcmâyı kabul etmeyenler bile maslahata riayeti kabul ediyorlar. O zaman maslahata riayet üzerinde ittifak, icmâ üzerinde ihtilaf vardır. Bu durumda üzerinde ittifak edilen, diğerine takdim edilir. 2) Naslar üzerinde mezmûm manada ihtilaf vardır. Maslahata riayette ittifak vardır. Bu durumda üzerinde ittifak edileni esas almak gerekir. Mezhepler arasındaki büyük nefret ve düşmanlık da bizi desteklemektedir (Bu konuda bazı misaller sayar). 3) Sünnette, naslarla maslahat arasında çatışma olduğuna ve maslahata öncelik verildiğine dair misaller vardır. (Bu misallerden bazıları: İbn Mesut, ibadette ihtiyat maslahatına binâen teyemmüm konusunda nassa ve icmaya muhalefet etmiştir. Hz. Peygamber’in bir gruba “İkindiyi mutlaka Benî Kureyza’da kılın” demesi ve bazılarının buna rağmen oraya varmadan kılması. Hz. Peygamber’in Kabe’yi yıkıp yeniden eski temelleri üzerine bina etmeyişi, toplumun yeni müslüman oluşu ile gerekçelendiren ifadesi vb.)

²⁵⁵ Tûfî, *a.g.e.*, s. 136.

Maslahat nusus ve icma ile çeliştiği vakit, maslahat her ikisine de üstünlük göstermesi, özel yollarla, vaciptir. Onun yöntemi, mursel maslahatını onaylama konusunda maliki mezhebine ait olmuyor daha da ileriye gidiyor. Tufi'ye göre ibadetlerde icma ve nassa kati deliller) uymak gerekiyor ama muamele ve diğer ahkam kurallarında ise yani medeni ve toplumsal hukuk kurallarında ise maslahatı dikkate almak gerekiyor çünkü hukuki işlerde halkın maslahatı, akıl ve adet hükümleriyle örtülü değildir ve eğer eğer şeriat de bu mesalihi anlatmaktan kendini geri çekerse, bizi gerçekte bu maslahata riayet etmeye zorluyor. El içtihat kitabının sahibi, Tufi'nin fikri hakkında şöyle düşünüyor: eğer Tufi bu düşünce ve görüşte sağlam dursa, şaşılacak hiçbir şey olmaz çünkü fakihlerin hepsi bu görüşe sahiptir ve o görüşü de sağlamlaştırıyorlar ve bu çok açık bir görüştür bir tek nazariyelerin görüşünün dışında ki onlar ahkâmın sebepli olmadığına inanıyorlar.

Tufi'nin maslahat ve onun önemi hakkında gösterdiği delilleri daha geniş bir şekilde zikretmek gerekiyor aslında. Bu meselenin zikri ile birlikte, Halkın muamelelerin de maslahat iddiasının açık oluşu, dikkate değer bir mesele olduğu akıllara gelmektedir.

2.1.1.1. Tufi'nin Düşüncesinin Temelleri

Onun maslahat hakkında ki fikirleri dört soruya dayanmaktadır:

- Birinci esas: akıl doğrudan maslahat ve mefasitleri derk edebilir.
- İkinci esas: maslahat diğer naslar karşısında kendisi kesin ve şeri bir delildir.
- Üçüncü esas: maslahat sadece muamele ve adetler çerçevesindedir ibadet çerçevesin de değil.
- Dördüncü esas: maslahat en güçlü şeri delillerdendir ve sadece nasslar ve icmanın ortadan kaldığında hüccet olmaz, onlarla çelişkiye düştüğün de nusus ve icma dan daha üstündür. ve bu üstünlük ihtisas ve beyan iledir, nassın delil getirmesi ile değil.

Tufi kendi düşüncesi için üç delil daha zikretmektedir ki kendi delillerini güçlendirmektedir, konu daha çok uzayacağı için onları zikretmekten kaçınıyoruz.

1: İcmayı inkar edenler de maslahata riayet edilmesine inanıyorlar, öyleyse onun kabul edilmesi yönün de fikir birliği vardır. Halbuki icmainın kabulü ihtilaflıdır. Konu ile ilgili fikir birliği, ihtilafı bir meselede birleşmeden daha iyidir.

2: Var olan naslar, ihtilafı ve çelişkilidirler. ve bu mesele ahkâmda zıtlığa sebep olmaktadır ki şeran uygun değildir. Hâlbuki maslahata riayet etmek gerçek bir iştir ki ihtilaf kaldırmaz. (ihtilafı kabul edebilecek mesele değildir.) fikir birliği, kanun koyucu içinde olumlu olmasına sebep olur öyleyse ona tabi olmak daha uygun ve şayestedir.

3: Sünnette naslar ile muhalefet maslahat vesilesi ile olur ve bu maslahatın naslar üstün olduğu delilidir. ve bununla ilgili örneklere yer vermiştir.²⁵⁶

Bazıları Tufinin Şii olduğunu iddia etmişlerdir. Maruf Davlubi, Muhammet ebu zehre, “Malik” kitabında onu Hanbeli mezhebine, “ibni hanbel“ kitabında ise onun Şii olduğunu belirtmişlerdir.²⁵⁷ Ama Seyyit Abdul Hüseyin Şereffeddin irfan dergisinin makalesin de imamiyeleri Tufi'nin düşüncelerinden uzak olduğunu, Tufi'yi ise Gulat olarak saymıştır.

Eğer maslahat şöyle bir nasla ihtilafa düşerse:

“Şüphesiz naslarla amel edilmelidir, bu hayali maslahatlara değil ve dinin fakih imamları da bu konuda hem fikirdirler.”

Konuşmasının devamında Süleyman Tufi'i bu hem fikir olan âlimlerden ayırığ onu Şii Gulatlardan saymıştır.²⁵⁸

Daha önce değindiğimiz Tufi'nin üçüncü esasına dayanarak yani maslahata muamele çerçevesinde riayet etme, ibadette değil, nususlara üstün olması konusundan sonra şöyle bir soru akıllara gelmektedir ki mesela mirasta kadın ve erkeğin eşit olması maslahat olması ispat edilirse kuranın nassı “Kur'an ayeti” ayetini nasıl tefsir etmeliyiz? Daha fazla bahsedilebilecek bir konudur.

Tufi'yi haciyat mursel maslahatına inandığından dolayı aşırı olarak adlandırmışlardır.

Gerçekte nass (kati delil, kaynak), icma, kıyas veya istihsan ile olmazsa ve o durumda halkın maslahatı söz konusu olursa, müçtehidin, halkın maslahatından dolayı münasip bir beyanda bulunması caizdir. Halbuki Tufi, maslahatın nass ve icmadan daha üstün olduğuna inanıyor.

²⁵⁶ Zuhaylî, *Usulu'l-Fikhi'l-İslami*, s. 817- 827.

²⁵⁷ Devâlibî, *el-Medhal*, s. 405.

²⁵⁸ ez-Zerka, *el-Medhel*, I, 128.

2.1.2. İbn Teymiyye (ö. 728/1328)

İbn Teymiyye eserlerinde maslahatın celbine ve mefsedetın def'ine çokça yer verir. Ona göre insanların dünya ve ahiret saadetleri ancak maslahatlara riayet ve mefsedetten kaçınmakla mümkündür. Hatta bunu tek başlarına sağlayamayacakları için yardımlaşmaları ve teşkilatlanmaları gerekir. "İnsan, tabiatı itibariyle medenidir" sözünün anlamı da budur. Bu teşkilatın esasını, marûfu emretmek ve münkerden nehyetmek oluşturur. İslâmî manadaki yetkilerin (vilayet/velayet) tamamının gayesini bu esas teşkil eder. Allah'ın Hz. Peygamber'den istediği de budur²⁵⁹. Yalnız bu işin kendisi gibi ifa ediliş yöntemi de güzel olmalıdır. Çünkü dinin yapılmasını emrettiği veya tavsiye ettiği bütün meselelerde maslahatın, mefsedetten fazla olması gerekir. Allah'ın emrettiği her şeyde maslahat vardır. Fakat bunların insanlara anlatılması esnasında da maslahata riayet edilmeli, ilim ve anlayıştan uzak, hesapsız kitapsız tavırlardan kaçınılmalıdır²⁶⁰.

Yapılan işin maslahat ve mefsedeti ölçülüp tartılmalı, maslahat ve mefsedet çatışması veya birden fazla maslahat yahut mefsedet arasından tercih zorunluluğu olması hali ile ilgili genel kural burada da uygulanmalı, neticede maslahatın ağırlıklı olduğu taraf tercih edilmelidir²⁶¹. Buna göre farz-ı ayn, farz-ı kifâyeye; vâcip, müstehaba tercih ve takdim edilir. Hırsızlık, zina, içki içme ve diğer suçlar için tespit edilen cezalarda da her ne kadar bu cezalar, çekenleri açısından mefsedet olsa da suç olan fiillerin zararı, bu cezaları çekenlerin zararından daha fazla olduğundan ve aynı zamanda o suçların önlenmesi için bu cezalar getirilmiştir. Cihat esnasında zaman zaman suçsuz insanların da hedef olma ihtimali söz konusu olunca başka çare yoksa bunun göze alınmasında, açlıktan ölme durumunda olan birisinin meyte (İslâmî usullere uygun şekilde kesilmemiş hayvan ve eti) yemesinin caiz olmasında bu prensibin etkisi vardır. Buna göre iki yerde mefsedete katlanılır: 1) İki mefsedetten, daha ağır olanını def etmek için nispeten hafif olanına katlanılır. 2) Bir maslahatı elde etmek, mefsedetın işlenmesini gerektiriyorsa ve elde edilecek maslahat, o mefsedetın zararından daha fazla ise o mefsedete katlanılır. Yine iki durumda da maslahat terk edilir: 1) İki maslahattan biri mutlaka terk edilecekse,

²⁵⁹ İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim el-Harrâni (ö. 728/1328), *Mecmûu fetâvâ Şeyhülislam Ahmed b. Teymiyye*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Rabat, ts., XXIII, 62, 65-66, 79-81; a.mlf., *el-Hisbe fi'l-İslâm*, nşr. Seyyid b. Muhammed b. Ebî Sa'de, Riyad 1403/1983, s. 9, 12-13, 27-28.

²⁶⁰ İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XXVIII, 126-128; a.mlf., *el-Hisbe*, s. 73-75.

²⁶¹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XX, 50-51; XXVIII, 129; a.mlf., *el-Hisbe*, s. 76.

nispeten hafif olanı terk edilir. 2) Maslahatın elde edilmesi bir mefsedeti gerektiriyorsa ve mefsedetın zararı, maslahattan daha fazla ise o maslahat terk edilir²⁶².

İbn Teymiyye bu konuyla bağlantılı olarak, zalim devlet başkanı karşısında halkın takınacağı tavra dair de açıklamalar yapar: Zalim de olsa otoritenin mevcudiyetini, hiç olmamasına tercih eder ve bunu destekleyici olarak “Zalim bir sultanın idaresindeki altmış sene, sultansız bir geceden daha iyidir” sözünü nakleder. Diğer taraftan böyle bir otoritenin veya sultanın, yaptığı haksızlıklar ve zulümden dolayı imkan ölçüsünde hesaba çekilmesi gerektiğini söylemeyi de ihmal etmez. Böyle bir ortamda devlette vazife kabul etmekle ilgili olarak da maslahatı öne çıkararak tespitlerde bulunur. Kabul edeceği vazifeyi adaletle yerine getiremeyecek bile olsa daha fazla zulme engel olacak veya başkalarına nispetle daha fazla maslahat teminine vesile olacak bir kimsenin, o vazifeyi kabul etmesinin uygun hatta bazan vacip olacağını söyler. Ona göre bu konuda niyet ve maksat önemli rol oynar. Hz. Yusuf’un, kafir bir kral ve halkının arasında devlet görevi kabul etmesini ve imkan ölçüsünde adalet ve iyilikle hareket etmesini, neticede ailesi ve müminler için bir takım imkanlar elde etmesini buna delil olarak gösterir. Ona göre bütün bunlar “*Gücünüz yettiğince Allah’tan sakının*”²⁶³ ayetinin şümülüne dâhildir²⁶⁴.

Aslında bütün şer’i hükümlerin temelinde bu ayet ile birlikte Hz. Peygamber’in “*Ben size bir şey emrettiğim zaman ondan gücünüz yetenleri yapınız*”²⁶⁵ hadisi ve maslahat ilkesi vardır ki buna göre müslümanın vazifesi, maslahatları temin ve ikmal etmek, mefsedetleri de ortadan kaldırmak ve azaltmaktır. Çatışma olursa iki maslahattan hangisi daha büyük ise onun teminine, iki mefsedetten hangisi daha büyük ise onun ortadan kaldırılmasına öncelik verilir²⁶⁶. Adaletli bir devlet başkanı, memurların halka haksızlık yapmasına müsaade etmemelidir. Memurların halktan hediye dâhil haksız yere aldıkları malların, sahiplerine iadesini sağlamalıdır. Devlet görevlilerine şahısları adına yaptıkları ticârî ilişkilerde, alım satım gibi hukukî işlemlerde müsamahalı davranılmasına izin vermemeli, onlar da bundan kaçınmalıdır. Bu özel muamele de bir nevi hediye

²⁶² İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XX, 50-53.

²⁶³ et-Teğâbü’n 64/16.

²⁶⁴ İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XX, 55-57.

²⁶⁵ Buhârî, “İ’tisâm”, 2; Müslim, “Fezâil”, 130; “Hac”, 412.

²⁶⁶ İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XXVIII, 284.

tarzında rüşvettir²⁶⁷. Bir şeyin iyilik sayılması, iki şartın mevcudiyetine bağlıdır: Onu yapanın Allah'ın rızasını gözetmesi ve yapılanın O'nun dinine uygun olması.²⁶⁸

İbn Teymiyye, maslahatla ilgili bu genel değerlendirmelerin, maslahatın bir türü olan maslahat-ı mürsele ile karıştırılmamasına dikkat çeker. Maslahat-ı mürsele müctehidin, bir fiilde kendince var olduğunu düşündüğü ve dinde de aleyhine bir delil bulunmayan maslahattır. Müctehidin bu şahsî kanaatine kimisi “rey” derken kimisi de onu “istihsan”a yakın bulur. Hatta mutasavvıfların “zevk”, “vecd” ve “ilham” dedikleri de buna yakındır. İbn Teymiyye, maslahat-ı mürselenin delil değeri üzerinde ihtilaf olduğunu ifade ettikten sonra bazı insanların onu sadece *canı, malı, ırzı, akli ve dini* koruma ile sınırlı tuttuklarını, bunun yanlış olduğunu, mefsedeti uzaklaştırma yanında maslahat celbinin de buna dâhil olduğunu söyler. Ona göre maslahat önemli bir konu olmakla birlikte bazıları maslahat-ı mürseleyi delil olarak kullanmak suretiyle dinde büyük kargaşa meydana getirmiştir. Birçok devlet ve ilim adamı veya diğer insanlar kendilerince maslahat gerekçesiyle hüküm vermişlerdir. Hâlbuki maslahat kabul ettikleri hususun dinen yasaklanmış olduğu halde onların bundan habersiz olması da mümkündür. Bunların birçoğu dinin itibar ettiği bir maslahatı, o konuda dinde bir şey yok gerekçesiyle ihmal etmiştir. Böylece onlar bazı vacipleri, müstehapları atlamışlar veya haramlara, mekruhlara girmişlerdir. Hâlbuki din, hiçbir maslahatı ihmal etmemiştir. Allah dinini tamamlamış, böyle şahsî değerlendirmeye bağlı maslahata yer bırakmamıştır. İçki ve kumarla ilgili ayette ifade edildiği gibi insanların maslahat olarak gördüğü birçok meselede, ondaki maslahattan daha çok mefsedet bulunabilir.²⁶⁹ Allah ve Rasûlünün yasakladıklarında tamamen veya ağırlıklı olarak maslahat bulunması imkânsızdır.²⁷⁰ Allah, peygamberleri maslahat elde etmek ve tamamlamak, mefsedeti de azaltmak ve işlevsiz kılmakla görevlendirmiştir.²⁷¹

İnsanın dünya ve âhiret mutluluğu, ancak Allah'ın peygamber göndermesiyle ve peygambere tâbi olunmasıyla mümkündür. Bu manada fayda veya zarar veren şeyler in-

²⁶⁷ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXVIII, 171, 280-281; a.mlf., *el-Hisbe*, s. 117.

²⁶⁸ İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XXVIII, 171; a.mlf., *el-Hisbe*, s. 117.

²⁶⁹ İbn Teymiyye, *el-Mecmû*, XI, 342-345.

²⁷⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XI, 342-345.

²⁷¹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XIII, 96.

sana din tarafından bildirilmelidir. İnsanın peygambere olan ihtiyacı, güneşe, aya hatta yaşamaya, gözün ışığa, vücudun gıda maddesine olan ihtiyacından daha fazladır.²⁷²

Sahâbe ve tâbiûnun ittifak ettikleri hususlardan biri de hiç kimsenin Kur'ân'a muhalefet edemeyeceğidir. Re'ye, zevke, mâkûle, kıyasa, vecde veya mükâşefeye dayanılarak Kur'ân'a muhalefet edilmesi kabul edilemez.²⁷³ Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği din, hem dünya hem de âhiret maslahatlarını ihtiva eder. Kelam, tasavvuf, felsefe gibi çeşitli ilim dallarında, halk yahut yöneticiler arasında var olan farklı görüşler ve değerlendirmeler bu dine göre test edilir ve ona uygun olanlar hak, aykırı olanlar bâtil sayılır.²⁷⁴ Buna rağmen bu konuda hatalı davranan iki grup vardır. Bu gruplardan birisi, ya bilgisizliğinden ya nefsin hevâsına uyduğu için ya da her iki sebepten dolayı dinin onların maslahatlarının tamamını karşılamaktan âciz olduğunu zannederek Allah ve Rasûlüne itaatın dışına çıkmak istiyor, bunu kendince caiz görüyor. Diğer grup ise dini anlamakta acz göstererek onu daraltıyor ve öyle bir hale getiriyor ki neticede kendisi de başkaları da o dine göre amel etmenin imkânsız olduğu vehmine kapılıyor.²⁷⁵

İbn Teymiyye bir taraftan bütün hükümlerin aslının Kitap veya sünnette bulunacağını savunurken diğer taraftan "takvâ ile mâmur" kalbe sahip birisinin şahsî görüşüne dayanan tercihini veya ona gelen ilhamı, o kişinin kendisi için şer'î delil sayar. Böyle bir ilham, ona göre birçok zayıf kıyastan veya istishabdan daha kuvvetlidir.²⁷⁶ Kalp, takva ile mâmur olunca birçok olay onun için açık hâle gelir. Kalpteki iman kuvvetlendikçe bu açılma (keşf) olayı da kuvvetlenir ve o, hak ile batılı bilmeye başlar.²⁷⁷ Fakat bu durumdakilerin, kalplerine gelen ilhamı hemen doğru kabul etmeyip, Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünneti ile karşılaştırmaları, iyice ölçüp biçmeleri, tartmaları gerekir.²⁷⁸

İbn Teymiyye'ye göre illetin münâsîp vasıfla tespiti ile ilgili açıklamalarda maslahatı dünyevî ve uhrevî diye ikiye ayırıp; nefis terbiyesi ve ahlâka dair hükümleri uhrevî, can, mal, namus, akıl ve zâhir dini korumayı dünyevî sayanlar hata ediyorlar. Çünkü onlar bu izah şekli ile bir takım zâhirî ve bâtinî ibadetlerin muhtevâsındaki bir çok hususu, kalbin hallerini ve amellerini, dünya ve ahiretle ilgili daha bir çok maslahatı

²⁷² İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XIX, 99, 101.

²⁷³ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XIII, 28-29.

²⁷⁴ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XIX, 308.

²⁷⁵ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XIX, 310.

²⁷⁶ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XX, 42.

²⁷⁷ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XX, 45.

²⁷⁸ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, X, 68 vd.; XI, 65-66.

ihmal ediyorlar. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve peygamberlerini bilmek, Allah sevgisi ve korkusu, ihlas, tevekkül, Allah'ın rahmetini ümit etme, O'na dua etme, bu arada ihmal edilen dünyevî ve uhrevî maslahatlardan bazılarıdır. Allah'ın hükmünü bildirmesine rağmen onların göz ardı ettiği –ibadet dışı başka hususlar da vardır: Ahde vefa, sıla-i rahim, köle hakları, komşu hakları, müslümanlar arası hak ve vazifeler de bunlardan bazılarıdır. İçki ve kumarın haram kılınmasının sebebini, sırf başkasının malını batıl yolla yemek, bunlardaki faydayı yine sırf mal kazanmak olarak açıklayanlar da aynı şekilde hatalıdır. Kumarda iki mefsedet vardır: Malda mefsedet ve amelde mefsedet. Bu ikisinden her biri müstakil olarak yasak sebebidir. Aynı şeyler içki için de söz konusudur. Bunların mefsedeti çok olduğu için haramlıkları sadece içilmeleri veya oynanmaları ile sınırlı kalmamış, satışları, hatta içildikleri veya oynandıkları masalara oturulması bile yasaklanmıştır.²⁷⁹

2.1.3. Karâfi (ö.684/1285)

Karâfi'ye göre de dînî düzenlemeler, maslahat içerir. Bir fiilin tekrarlanması halinde eğer onun içerdiği maslahat da tekrarlanıyorsa din, o fiili aynî bir yükümlülük, tekrarlanmıyorsa kifâî bir yükümlülük olarak ister. Mesela namazdaki maslahat, Allah'a karşı saygı ve tazîm duygularının harekete geçmesidir. Bu maslahat her namaz kılışta gerçekleşir. Onun için beş vakit namaz farz-ı ayın olan bir yükümlülüktür. Hâlbuki suya düşmüş, batma tehlikesi ile karşı karşıya olan insanın, bir defa kurtarılınca tekrar kurtarılması veya aç birisinin, doyurulduktan sonra o esnada tekrar doyurulması söz konusu olmaz. Onun için bu ikinciler kifâî yükümlülük sınıfına girerler.²⁸⁰

İlletî tespit yolları ile ilgili sıralamada nas ve îcmâdan sonra üçüncü sırada yer verdiği münâsebeti “bir maslahatı elde etmeyi veya bir mefsedeti uzaklaştırmayı ihtiva eden şey” diye açıkladıktan sonra “münâsib”in üç mahalde olacağını söyler: Zarûretler, hâcetler ve tetimmeler. O da İbn Abdüsselam gibi tahsînî yerine tetimme demeyi tercih eder. Bu üçlü sıralamada –çatışma halinde birincinin, ikinciden ve ikincinin de üçüncüden öncelikli olduğunu ayrıca vurgular. Zarûretler sıralaması; *can, din, nesep, akıl ve mal* şeklindedir. Bazılarının bu arada ilave bir madde olarak “*ırz*”ı da saydığını, kiminin

²⁷⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXXII, 234, 237.

²⁸⁰ Karâfi, *a.g.e.*, I, 150; X, 23; a.mlf., *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, yy. 1993, s. 390-391.

dini zikretmeyip ırza yer vererek yine beş madde sıraladığını, aslında bunların hepsinin de koruma altına alındığını, onlara yapılacak saldırıların haram kılındığını ifade eder. Karâfi, Fahreddin Râzî'nin *el-Mahsûl*'ünü şerh ederken ise metindeki beş zarûrî sıralamasını aynen korur: *Can, mal, nesep, din, akıl*. Beş zarûrî ile ilgili sıralamanın iki yerde farklı olması ve başka yazarlarda olduğu gibi bir tercih sebebi zikretmemesi, bize onun bu maddeleri belli bir sıra gözetmeden rasgele saydığı şeklinde yorum yapma imkânı veriyor. Diğer taraftan *el-Mahsûl*'ü şerh ederken, kendisini metni açıklamakla sınırlı sayma gibi bir tercih içinde hareket etmiş olması, buna karşılık *ez-Zehîra*'da şahsî görüşünü ifade etmesi de mümkündür. Hâcete misal olarak o da velisine, küçük kızı evlendirme yetkisi verilmesini zikreder. Tetimme misali de yine bazı kendinden önceki kitaplarda geçen pislik (kazurat) yemenin haram kılınması, kölelere şahitlik hakkı tanınmaması, kitâbet işlemi ve akrabaya nafaka ödeme yükümlülüğüdür. Bunun yanında bu derecelerden hangisinde yer alacağı kesin olmayan hükümler de vardır. Bazı hükümler ise değişik açılardan her üç derecede de yer alır. Mesela insanın kendi nafakası zarûret, karısına karşı nafaka yükümlülüğü hâcet, akrabalarına karşı olan nafaka yükümlülüğü ise tetimmedir²⁸¹.

O, *el-Mahsûl* şerhinde münâsibi beşe ayırırken Cüveynî'nin taksimini kendince özetleyerek verir. Buna göre ilk iki sıra yine zarûret ve hâcettir. Burada da muhtemelen müslüman toplumunu kast ederek "cins" in hâcetinin, fert açısından zarûret ile aynı derecede düşünülebileceğini söylemesi dikkatimizi çekmektedir. Üçüncü sırada ilk iki gruba da girmeyen ama nefaset (mekrame) sayılan şeyler vardır. Bunun misali maddî ve mânevî kirlerden (ahbâs ve ahdâs) temizlenmektir. Dördüncü sıradakileri tanımlamak yerine "üçüncüden aşağı durumda, mendûp tetimme" demeyi tercih eder ve ona da kitâbet akdini misal olarak verir. Beşinci sıradakiler ise, içindeki nefâset (tekrime) fark edilmeyen ve dördüncünün de aşağısında kalanlardır. Sırf bedenî ibadetler de bunun misalidir²⁸².

Karâfi de başta hocası İbn Abdüsselam olmak üzere daha öncekiler gibi hükümleri makâsîd ve vesâil olarak ikiye ayırır. Makâsîd olanlar, kendi içinde maslahat veya mefsedet barındıranlar, vesâil olanlar ise makâsîda vasıta olanlardır. Bunlardan her birine ait hükümler kendi içlerinde de faziletçe farklı derecelerde olurlar. Vesileler arasındaki

²⁸¹ Karâfi, *ez-Zehîra*, I, 127-128.

²⁸² Karâfi, *Nefâisü'l-Usûl*, VII, 3408.

derecelendirme, onların vasıta oldukları makâsıdın, daha doğrusu o makâsıdın ihtiva ettiği maslahatın üstünlüğüne göredir.

Vesilelerin de vesilesi olabilir. Mesela cihat, dini yüceltmek için bir vesile, cihada hazırlık ise vesilenin vesilesidir. Onun bu açıklaması, İzzeddin b. Abdüsselâm'ın aynı şey hem maksat hem vesile olabilir, tarzındaki açıklamasına benzemektedir.

Karâfi'ye göre insanlardan meşakkatin uzaklaştırılması esastır ve onların meşakkate mecbur edilmesi doğru değildir. Meşakkatin olduğu yerde icabında kavâidin (temel kuralların) dışına çıkılarak bir rahatlama sağlanır. Mesela şahidin adalet vasfına sahip olması esastır. Fakat bir memlekette bu vasıfta şahit bulmak müteazzir (normal şartlarda mümkün değil) ise o zaman içlerinden nispeten daha iyi olanlar esas alınarak onların şahitliği ile hüküm verilir.²⁸³

Aynı durum hakimler ve devlet yetkilileri için de geçerlidir. Bu görevler için daha önce belirlenmiş şartları taşıyan, ehil birisi yok diye görevlendirme yapmamak olmaz, nispeten uygun olanlar arasından görevlendirme yapılır. Selem, müsâkât gibi bazı akitlerin, kavâide aykırı olarak meşru sayılması da bu mantığın sonucudur²⁸⁴. Diğer taraftan insanların yükümlü tutulduğu ibadet ve fiillerde, onların tabiatı icabı var olan meşakkatler, hükmü etkilemez. Abdest almak, namaz kılmak gibi fiiller, emredilirken öngörülen kısmî meşakkat sebebiyle meşakkatli birer fiil olarak değerlendirilemez. Ama bu fiillerin tabiatında olmadığı halde hâricî bir unsur olarak var olabilecek meşakkatler de vardır ki bunlar basit, orta ve ağır olarak üçe ayrılır. İnsanın hayatının veya organlarının ya da bu organlardan işlevselliğinin tehlikede olması ağır meşakkate misaldir. Çünkü dünya ve âhiret maslahatları, bunların korunmasına bağlıdır. Bunlar, hükmü hafifletme sebebidir. Basit acı ve ağrılar gibi hafif meşakkatler ise hükmü hafifletme sebebi olarak dikkate alınmaz. Orta derecede görülenler de bu iki gruptan hangisine yakınsa onun hükmünü alır.²⁸⁵

Çağdaş yazarlardan Sağır b. Abdüsselâm el-Vekîlî, anlayabildiğimiz kadarıyla Karâfi'nin, maslahat-ı mürseleden ayrı olarak maslahat-ı ulyâ diye bir kavram geliştirdiğini

²⁸³ Karâfi'nin ifadesinden, mevcut şahitler arasında tercih yapılarak problemin çözüleceği anlaşılıyorsa da olay ve şahitler muayyen hale geldikten sonra aralarında tercih yapılması bazı problemleri de beraberinde getirebilir. Uygun olan (belki Karâfi de onu kastediyor), şahitlikle ilgili düzenleme yapılırken, şahitte aranacak vasıfların, realite de dikkate alınarak tespit edilmesi ve gerektiğinde bu vasıfların, düzenleme esnasında yumuşatılmasıdır.

²⁸⁴ Karâfi, Şerhu *Tenkîhi'l-Füsûl*, s. 390-391.

²⁸⁵ Karâfi, *el-Furûk*, I, 118-119.

tirdiğini ve böylelikle maslahatı, istisnâî bir zaruret olmaktan çıkarıp sıkıntının kaldırılması ve külliyât olarak ifade edilen beş veya altı hususun korunması kaidesi içinde mündemiç olan şer'î bir maksat mertebesine yükselttiğini ifade etmekte veya böyle anlaşılabilir ifadeler kullanmaktadır.²⁸⁶ Onu bu kanaate götüren ise, Hanefî mezhebine mensup Tarablusî'nin *Mu'înü'l-hukkâm*'ında²⁸⁷ Karâfî'den naklen nakledilen cümlelerdir. Halbuki Karâfî, *ez-Zehîra*'da²⁸⁸ yer alan bu cümlelerinden önce başta en üst yönetici olmak üzere kamu görevlilerinde, hâkimlerde ve bu arada şâhitlerde bulunması gereken şartlardan bahsetmektedir. Önceleri hemen bütün İslam âlimlerince ideal manada tespit edilen bu şartlar sebebiyle neredeyse o şartları taşıyan insan bulmak imkansız veya çok zor hale gelince zarûret veya ihtiyaçla gerekçelendirilerek bu şartlardan kısmen vazgeçme durumu hâsıl olmuştur. Karâfî, mevcut duruma göre yukarıda da işaret ettiğimiz gibi uygun olmayanlar içinden nispeten daha iyi veya aslında daha az kötü durumda olanların, bu görevlere getirilmesi gereğine dikkat çeker ve bu görüşünün gerekçelerini sıralar. Burada- eğer kullanmışsa “*el-maslahatü'l-ulyâ* (en yüksek maslahat, daha yüksek maslahat)” ifadesinden maksadı, iki maslahat arasında çatışma olduğunda daha üstün olanının esas alınması şeklindeki, herkesçe ifade edilen kaideyi dile getirmek olabilir. Ya da yine hemen bütün ilim adamlarınca dile getirildiği gibi nasların içerdiği maslahatı kastetmiş olması ve onun karşısındaki maslahat-ı mürseleyi dışlaması da mümkündür. Çünkü o, illetlerin nispet edildiği zarûret, hâcet veya tetimme kabilinden maslahatları “şer'î maslahatlar” olarak niteledikten sonra ayrı bir grup olarak maslahat-ı mürseleden söz ederken onun maslahatlar arası sıralamada en aşağıda yer aldığını belirtmektedir²⁸⁹. Bu durumda Sağır'ın, Karâfî'nin *ez-Zehîra*'daki söz konusu ifadelerinden onu istisnâî zarûretten şer'î maksada yükselttiğini nereden ve nasıl çıkardığını hatta bu ifade ile neyi kastettiğini anlamamız mümkün olmamaktadır.

²⁸⁶ Sağır b. Abdüsselâm el-Vekîlî, *el-İmâmü's-Şihâb el-Karâfî*, Mağrib 1417/1996, II, 231, 257-258. Sağır'ın görüşü, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde de (DİA) Karâfî'ye ait “yüksek maslahat teorisi” olarak takdim edilmektedir. Bkz. H. Yunus Apaydın, “Karâfî”, *DİA*, XXIV, 398. Ayrıca bkz. H. Yunus Apaydın, “Karâfî'nin İzlediği Yöntemin Genel Çizgileri ve Maslahat Anlayışı”, *Makâsıd ve İctihad*, hazırlayan: Ahmet Yaman, Konya 2002, s. 271-272.

²⁸⁷ Alâeddin Ebü'l-Hasen Ali b. Halil et-Tarablusî, *Mu'înü'l-hukkâm*, Kahire 1393/1973, s. 117, 176-177.

²⁸⁸ Karâfî, *ez-Zehîra*, X, 42-47.

²⁸⁹ Karâfî, *el-Furûk*, II, 107.

2.1.4. Beyzâvî (ö. 685/1286)

Beyzâvî de illeti tespit için başvurulan yöntemlerden biri olarak “münâsebet” konusunu işlerken “münâsb”i, çoğu kere maslahat için kullanılan “insana fayda sağlayan veya ondan zararı uzaklaştıran şey” diye tanımlar. Sonra da onu önce hakîkî ve iknâî diye ikiye ayırır. Hakîkîler dünyevî ve uhrevî olarak iki gruptur ve bunlardan dünyevîler de üçe ayrılır. Onun bu üçlü hakkında verdiği kısa bilgiler şunlardan ibarettir: 1) Zarûrî. Mesela insan hayatı, ona kastedene kısas cezası getirilerek; din, uğruna savaş meşru kılınarak; akıl, sarhoş ediciler yasaklanarak; mal, itlaf edene tazmin ettirilerek; nesep de zina fiili suç sayılıp işleyene ceza getirilerek korunmuştur. 2) Maslahî. Küçük için veli tayini gibi. 3) Tahsînî. Pis şeyleri (kazurat) haram kılmak gibi. O, hakîkî ve uhrevî münâsip veya maslahat hakkında da “nefis tezkiyesi gibi” demekle yetinir. İknâiden maksadını da anlatmak için “münâsip sanılır ama üzerinde biraz düşünülüp incelenince öyle olmadığı anlaşılır” der. Beyzâvî bu ayırımı yaptıktan sonra ancak Şârî’ tarafından dikkate alınan münâsebetin illet olarak alınacağını söyler ve O’nun, münâsebeti hangi şekillerde dikkate aldığına dair (münâsip vasfın kendisinin veya cinsinin ya da türünün hükmün cins veya türünde dikkate alınması gibi) açıklamalar yapar.²⁹⁰ Görüldüğü gibi onun bu ayırımı Râzî’ninkine çok benzemektedir. Yalnız Râzî’nin “hâcet mahallinde” dediğine o, “maslahî” der. Ayrıca beş zarûrî maslahat sıralaması da farklıdır. Fakat o da bu sıralamanın rasgele mi yoksa öncelik sırası gözetilerek mi yapıldığını açıklamaz. İsnevî bu kısmı şerh ederken onları aynı sırayla sayar ve her biri arasında “ve” yerine “ev (veya)” demeyi tercih eder.²⁹¹ Daha sonra başka bir yerde Râzî gibi Beyzâvî’nin de bunlar arasındaki tercih sırasına değinmediğini ifade eder.²⁹²

Beyzâvî kıyaslar arasında tercih yapma durumunda dikkate alınacak öncelikleri zikreder. Önce illet olarak tespit edilen vasfın kendisine göre sonra da bir vasfın illet

²⁹⁰ Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî (ö. 685/1286), *el-Minhâc*, [Abdülfettâh Ahmed Kutb ed-Dühhîsî, *et-Tahkîku'l-me'mûl li minhâci'l-usûl ale'l-Minhâc*, Kahire 1422/2001, s. 472-475. Ayrıca bkz. Çârperdî, Ebû'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. Hasen (ö. 746/1346), *es-Sirâcü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, nşr., Ekrem b. Muhammed b. Hüseyin, Riyad 1998, II, 906-911; İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahmân (ö. 749/1349), *Şerhu'l-Minhâc*, Riyad 1410, II, 681-691; Tâcüddîn es-Sübkî, Abdülvehhâb (ö. 771/1370), *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, nşr. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî ve Nûruddin Abdülcebbar Sağîrî, Dubai 1424/2004, VI, 2326-2352; İsnevî, Abdurrahîm b. El-Hasen (ö. 772/1370), *Nihâyetü's-sûl fi şerh-i Minhâci'l-usûl*, yy. ts. IV, 76-98; İbnü İmâmi'l-Kâmiliyye, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 874/1470), *Teysîru'l-vusûl ilâ Minhâci'l-usûl*, Kahire 2002, V, 279-303.

²⁹¹ İsnevî, *Nihâyetü's-sûl*, IV, 82-83.

²⁹² İsnevî, *a.g.e.*, IV, 514-515.

olduğunu gösteren delillere göre sıralama yapar. Bu ikinci sıralamada kesin nasla sâbit olan illetler birinci, delâleti zâhir nâsla sâbit olanlar ikinci, dînî zarûrîlerle sâbit olanlar üçüncü, dünyevî zarûrîlerle sâbit olanlar dördüncü sırada yer alır. Bundan sonra da hâcîlerle sâbit olanlar gelir ve bunlar da dikkate alınma bakımından yakınlıklarına göre kendi aralarına ayrıca sıralanır²⁹³. Onun bu sıralamada “dînî zarûrîler”den maksadı²⁹⁴ eğer beş zarûrî maslahattan dinin korunması ile ilgili olanlar ve “dünyevî zarûrîler”den maksadı da diğer dördü ise o zaman daha önce bu beş maddeyi öncelik esasına göre ve bilinçli bir sıralama ile zikretmediği anlaşılır.

2.1.5. Zahirilerin Maslahat Hakkındaki Görüşleri

Zahiriler maslahat, mefesdet ve ahkam delillerini tefrit eden kişilerdir. “Onlar Kur’an-ın zahiri delilerine ve hadislerle amel etmek gerektiğini ve maslahatları keşfetmek için araştırma yapılması gerekmediğini söylüyorlar. Şuna inanıyorlar ki bir gün İbn Süreyc adlı bir adam “Davut oğlu Ebubekir “ile tartışıyor ve şöyle diyordu: siz kuranın zahiri ile amel ediyorsunuz, maslahata dayalı olan bu ayetin “ kim ki zerre hayır işlerse karşılığını almayacak mı?”²⁹⁵ ayetinin ne demek istediği hakkında düşünmüyorsunuz.

Cevabında şöyle dedi: iki zerre de iki tane bir zerredir. ve her zerrenin kendine göre bir karşılığı vardır. Öyleyse bu cevabın kendisi bu ayettin gerçek anlamını dışarıya çekmektedir. İbn Serîç eğer bir buçuk zerre hayır işlerse nasıl olacak dedi? Zahirilerin öncüsü bu soru karşısında sessiz kaldı.

...bu hikaye yada efsane zahirilerin sadece dış anlamlarıyla ilgilendiğini göstermektedir ve kanun koyucunun felsefesi hakkında derin düşünmüyorlardı. ²⁹⁶

İbn Hazm ez-Zahiri, illetlerin iptalini ayrı bir konuda kitabında bahseden isimlerdendir. ²⁹⁷

²⁹³ Beyzâvî, *el-Minhâc*, [et-Tahkîk.], s. 556. Ayrıca bk. Çârperdî, *es-Sirâcü'l-vehhâc*, II, 1056-1057.

²⁹⁴ Şârihlerden İsfehânî bu konuya değinmez (bk. II, 814). Dînî zaruretlerin öncelik sebebinin açıklarken, Çârperdî (II, 1057) “Çünkü küllî maksûd, âhîret saadetini elde etmektir ve o da buna bağlıdır” demekle ve İsnevî de (IV, 514) “Çünkü dînî olanın semeresi, ebedî saadettir ki hiç bir şey ona denk olamaz” demekle yetinir. Benzer ifadeleri Sübkî de (VII, 2844) kullanır. İbnü İmâmi'l-Kâmiliyye (VI, 264) ise bunu dînî muhafaza şeklindeki zarûret olarak anlar ve diğer dördü arasındaki tercih sırasını da can, nesep, akıl, mal şeklinde verir. Bu tercihi, Beyzâvî'nin başka yerde rastladığı bir açıklamasına bağlı olarak mı yoksa kendi tercihi olarak mı yaptığını belirtmez.

²⁹⁵ Zilzal 99/7.

²⁹⁶ Lenkerudî, Muhammet Cafer, *Daneşnamei Hukuk*, V, 343-344.

Bu âlimlerin düşüncelerine göre, mursele maslahatı fıkhi kaynaklıdır ki açıkça konuşulan konuşmalar, kuranın şeri ahkâmını, sünnet ve fakih sahabelerin amelleri araştırıldığında onun itibarına delildirler. Fıkıhta yeni ve layık bölümlerin açılmasına olanak sağlayabilecek kaynaklardandır.

Husari, maslahatı tahlil etmenin çok önemli işlerden olduğunu bildirmiştir.²⁹⁸

Eğer İslam toplumları arasında maslahat lafı bu denli meşhur olmadığı söylenirse, buna cevap olarak da “ İslam sahabeleri maslahatın tarifi hususuna yeterince önem vermemişlerdir onların çabaları sadece maslahatı anlamak ve maslahatı yerine getirmek için olmuştur ki gerçi ondan da hayır tanımı yapmışlardır.

2.1.6. Şiilerin Mursele Maslahatı Hakkındaki Görüşleri

Şia alimleri arasında en çok bilinen düşünce, mursele maslahatının hiçbir itibarının olmayışıdır. Çünkü dini nususların ortadan kalmasına sebep olduğunu düşünüyorlar ve bu düşünce hem ibadetlerin tamamını hemde muamelelerin tamamını kapsıyor. Gelecek konularda bu alıntıların Şiilikle ilgisini, mesafesini ve şartlarını daha açık bir şekilde beyan edilecektir. Her ne kadar bazı Sünni âlimler, Şiilerin mursal maslahatına amel ettiklerini düşünseler bile.

“Ali el-Hafif, Şiilerin ve zahirilerin kıyasa inanmadıkları için mursele maslahatına amel ettiklerini belirtmiştir.²⁹⁹

Şu noktayı zikretmek zorundayız ki Şiiler tarafından mursele maslahatını inkar etmek, maslahat ve mefasidi tekit etmek ile ispat makamındadır. İspat makamında da usuli terimlerle olan maslahat ilim ve zan bakımından muteber olmazsa, ilahi hüküm şekli alamaz

Ama -daha önce dile getirildiği gibi- mursal maslahatının haciyat bölümüne inanan Sünni alimleri, onu dosdoğru şeri ahkâm kaynağı olarak görmektedirler. ve kendi görüşlerinde mursele maslahatını delil olarak gösteriyorlar. Şii fakihler ise,maslahatı

²⁹⁷ İbn Hazm, Ali Bin Ahmed, *el-Ahkam fi'l Usuli'l Ahkam*, Dar'ül Mektebi'l- İlmiye, Lübnan, ty., II, 583, 601.

²⁹⁸ Şeyh Muhammed, *Usulu'l- Fikh*, s. 312.

²⁹⁹ el-Hûî, Seyit Abul Kasım, *Muhasiratun fi Usuli'l-Fikh*, nşr. İshak Feyyaz, Ncef, 1382/1962, s. 372.

dosdoğru olarak fıkıh kaynağı olarak görmüyorlar ve gerçekte maslahat hakkında ki delilleri ise kitap ve sünnete yöneliktir.

Şii fıkıh metinlerinde maslahat hakkında hüküm verirlerse, onun için rivayetleri delil olarak göstermişlerdir. Ama rivayet olmazsa akıller için imkansız olduğuna delil değildir. Çünkü rivayetin kendisi de akli bir emirdir ve gerçekte akli idrakları tekit eder. Sonuç itibariyle eğer rivayetler onu maslahat olarak görüyorsa kabul etmemiz gerektiğini düşünürsek, çıkmaz bir yola girmiş oluruz.

Maslahata uyma ve mafsitleri def etme konusunda, sahabe, eimmeyi ethar, halifeler ve Sünni ve Şii fakihler tarafından verilmiş fetva ve rivayetleri başka bir bölümde anlatacağız, çünkü şimdilik bunlarla yetinip, mursele maslahatı hakkında Şiilerin düşüncelerine geri döneceğiz. Şiiler maslahat için ve mufsitleri def etmek için ahkam üretse bile, bu iki düşünce arasında bazı farklılıklar vardır. İnkârcıların ve mursele maslahatının haciyatına inananların delillerini, araştırma ve örneklerini sunmamızın vakti gelmiştir. ve deliller, araştırma ve örnekleri zikredelim özellikle “fakihler topluluğu, nakli delil yada kati kaynaklar da ki şeri ahkâmının öylesine ve boşuna olmadığı, tamamen kulların faydasına ve maslahatı için konulduğu konusunda hem fikirdirler. İster beşeri akıl buna ersin ister ermesin. ama her ne yüzünden olursa olsun, bu maslahat gerçekte ve emrin özünde vardır. Bu yüzden bahsin mahali çok gereklidir ve beklide ihtilafların bir çoğu da lafzidir. Bir çok mezhep, şeri ahkâmı maslahat ve mefasitleri maslahata tabi olarak görmekte dirler. Sadece ispat ve keşif konusunda ihtilafa düşülmüştür, tarafların ihtilaf ölçü delillerini beyan etmeleri aydınlatmaktadır.

2.2. MURSELE MASLAHATININ HÜCCİYETİNİ İNKAR EDENLERİN DÜŞÜNCELERİ

Allah-u Teâlâ’ kullarının maslahatlarını asla görmezden gelmemiştir. Akli delillerin yanı sıra, nakli deliller de bu düşünceyi onaylamaktadır. Kuranı kerimde Allah şöyle buyurmuştur:

“İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?”³⁰⁰

---

³⁰⁰ Kıyamet 75/36.

İslam dinin de kanun koyma görevi Allah ve peygamberine aitse, kanun koyucu tarafından insan hiçbir şekilde kendi başına konulmamışsa, mursele maslahatına ne gibi ihtiyaç duyulur.? (neden ihtiyaç duyuşur?)

Bu delil görünüşte çok sağlam bir delil olarak görülebilir ama tam idrak edildiğinde zayıf oluşu ortaya çıkar. Allah'ın kullarının maslahatını düşündüğü konusunda şüphe yok elbette ama maslahatın detaylarını kıyamet gününe kadar açıklamamıştır ve elbette bu açıklamamış olması, dinin kuvvetinden ve onun bekasından dolayıdır. Çünkü maslahatın detayları, değışkenlik gösterebilir.

Daha önce belirtildiği gibi, subuti merhalesin de hiçbir ihtilaf söz konusu değildir ve hiç kimse insanı yaradan gibi gerçek maslahatı temin edemez ama bütün maslahatlar ve hatta detayları beyan edilmiş midir? O maslahatlara ulaşmanın yolu nedir? Hucciyat ve maslahata amel etmek kuran ayetlerine aykırı değildir çünkü maslahata amel eden, onu keşfetme boyutunda öyle bir maslahattır ki allahı Teala kendi kullarını onusuz kendi başına bırakmamıştır. (keşf ve ispat merhalesi)

Bizim dönemimizde meselelerin, kültürün, yeni ihtiyaçların gelişmesi, dünyanın diğer noktalarında kendine has kanun koyucu bölümlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki hiçbir ülke bu kanunlar hakkında fikir edinmek için ihtiyaçsız değildir. hukuki özgür meydanlarda akıl ve maslahat düşünceleri ve kanun koyucu yoluyla sahip olunan ilimden faydalanmanın dışında hiçbir çare sahih değildir.³⁰¹

2.3. MURSELE MASLAHATINI KABUL EDENLERİN DELİLLERİ

Bu delilin esası ve kaynağı iyi düşünce ve aklın rezilliklerindedir. Delili hukuk kaynağının kısımlarından sayanlar şöyle düşünüyorlar ki iyi düşünce ve aklın rezilliği taraftarları aşağıda ki dört konuyu kabullenmişlerdir. ³⁰²

- 1- İnsan filleri zati olarak ya iyidir yada kötü. bu iyilik ve kötülük İmamiye ve Mutezile ve Hanefiler bu kısımda aynı fikirlerdeler. (aynı inanca sahiptirler.)

³⁰¹ Lenkurdi, Muhammet Cafer, *Mukaddemeyi Umumi İlmi Hukuk*, 6. Baskı, Genci Daniş Yayınevi, 1380, s. 28.

³⁰² Lenkerudi, *Mektebheyeh Hukuki Der Hukuki İslam*, s. 116.

- 2- Kanun koyucunun emir ve buyrukları maslahat ve mafsitlere tabidir, kural ve kanunsuz meydana gelmiyor. Emri veya olumsuz olarak sadır edilmez. Hanefi ve adille bu kısımda da aynı fikirdeler.
- 3- İnsan akli zati olarak iyiliği veya kötülüğü her zaman derk edebilecek kabiliyete sahip değildir ama fillerden bir kısmında iyiliği veya zati kötülüğü idrakının üstesinden gelebilir öyleyse genel bir sonuç dikkate alınmıyor.
- 4- Kanun koymada iyilik ve kötülüklerden faydalanıldığı için, yani iyiliklere emredildi, kötülüklerden ise men edilmiştir, bununla birlikte insan akli, kanununun sukut edilmesi için belirli iyi bir fiilden yararlanırsa, muhakkak o fiil kanun koyucu tarafından vacip olur, işte bu bağlı kanundur.

Dördüncü kısımda Hanefiler adillelerden ayrılmıştır, kanun koyucunun, nass, kıyas ve icma yolu ile bütün iyilik ve kötülükleri insan fiili hakkında beyan ettiğini ve yukarıda ki anlam için aklın faaliyeti için hiçbir olanak göstermediğini söylerler. Bu yönden Hanefiler tıpkı Eşaireler gibi akli, İslam hukuku kaynağı olarak görmüyorlar ama (Eşaire) nin ibadet mektebine mensup insanlar zikredilmiş dört kısmı reddeder ve hiçbir fiilin zati olarak ne kötü ne de iyi olduğunu düşünüyorlar.

İyilik ve kötülüğün zati ve akli olduğu düşüncesi esasına göre şeriat ahkâmı insanların maslahatları için kurulmuştur.

Şeriat ahkâmının üzerine kurulu olan maslahatlar, makuldür yani aklın doğru olan şeyleri idrak ettiği gibi kötü olan ve men edilen şeyleri de idrak eder. Nassların olmadığı bir olay vuku bulursa “ müçtehit zarar yada faydaya dayalı olarak akli idraki ile hüküm verirse, verdiği hüküm kanun koyucu tarafından konulan sahih ve muteber delillere dayalı olur.

Maslahat ve mafsitlerin, akli iyilik ve kötülükler ile irtibatı ve bağlantısı hakkında başka bölümde daha fazla bilgi verip konuşacağız. Akıl sahip olduğu tüm üstünlük ve güzelliklere rağmen bazı yerlerde sendeleyebilir ve maslahat ve müfsitleri tam olarak idrak edemeyebilir. Veyahut akıl o mertebeye ulaşmamıştır. Bu konuyla ilgili de illet ve ibadetler konusunda daha fazla konuşacağız.

-Peygamber (s.av.)’in sahabelerinin hayatlarını delil gösterme

Müddeiler, mursele maslahat haciyatı için peygamber sahabelerinin hayat tarzlarını delil olarak göstermektedirler.

O halife ve ashabın hayatlarından örnekler dile getirmiştir ki daha sonra ki sayfalarda zikredeceğiz. İbn Ferada *el-Ahkamu'sSultaniye*'de maslahata dayanarak verilen içtihatları halife ve sahabeye nispet vermiştir.

Malın telef olması durumunda zanaatkârların güvencesine hüküm verilmesi ki, -Hz. Ali tarafından bu hüküm verilmiştir-maslahat doğrultusunda ki sahabe amellerindedir ki İmamın kendisi şöyle buyurmuştur:

“Halk ancak böyle ıslah olur.”

Elbette bu örnek, hakimlik bakımından ve toplumun sorumluluğunu alan hükümetin niteliğini anlatmak için çok da doğru bir örnektir.

Sahabenin amelleri şeri delil olarak kabul edilmezse, ama onların akılların hükümlerine göre amel edildikleri ispat edilirse mesele hallolunur. Usulen bugün bile hükümet ve devlet başka ülkelerin programlarına dönmeyi kabul ediyor ve onların akıllarının davranışlarından alıntı alıyorlar. ve bu şeri delil anlamına gelmiyor ve şeriat bu boyutta işi akıllara teslim etmiştir.

Bu konu hakkında maslahatın şart ve kayıtları bölümünde daha fazla değineceğiz.

Nef-i Harac Delili

Hac süresi 78. ayeti, şeriat sahibi tarafından özel bir delil gönderilmediği zaman, halkın sorunlarını gidermek ve refahı sağlamanın üstün oluşuna delalet ettiği söylenir, bunun kendisi mursele maslahatına yönelir, şeriat sahibi tarafından aksi bildirilmediği takdirde. La zarar delili hakkında verilen cevap, burada da söylenebilir.

Araf süresinde şöyle buyuruyor:

“Biz kuşkusuz iyilerin (çabalarının) mükafatını zayi etmeyiz.”³⁰³

“Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın.Mümin iseniz,bu sizin için daha hayırlıdır.”³⁰⁴

³⁰³ Araf 7 /170.

³⁰⁴ Araf 7 /85.

Bütün İslam mezhepleri maslahata amel etme konusunda tereddüt etmemişlerdir ve onların fetvaları hakkında araştırma yapılırsa, maslahat hakkında söylenmiş bir çok fetvaya ulaşabilirler. İcma delillerinin şartları ve niteliğinde her ne kadar da fikir birliği olmasa bile, karine adı altında maslahatın taraftarlarının sözlerini teyit etmektedir. İcma ister Ehl-i Sünnet'e, ister Şii mezhebine dayalı olarak ele alınsın, akıllar icmama ve toplumun davranışlarına dayalı olmasının yanı sıra iddialara delil olarak sayılır

2.4. MURSELE MASLAHATI İÇİN ÖRNEKLER

Maslahat ve dini maksatlar için verilmiş içtihat, zamanla birlikte olabilme gücüne sahip içtihatır.

İfrat derecesindeki cumud (durgunluk) fikhın zamanın ihtiyaçlarına cevap vermemesi konusunda sorgulanmasına sebep olur. Örnek olarak, fıkıh kitaplarında, zekatın vacip olduğu kısımlar da dokuz tanedir. Zekatın vacip olduğunu belirten delilleri (fakir ve fukaraların hayatlarını sürdürmeleri için) zekat vermenin sadece Allah'ın kanunlarından veya halisane Allah'ın kanunları karşısında ruhi bir amel olmadığını, o insanların topluma uyum sağlamaları için yapılmış iş olduğunu açıklamaktadır ki bu fakirler iş yapamaz halde ya da yaptıkların için karşılığında aldıkları kazanç hayatlarını idare etmeye yetmiyorsa, onların masrafları bu maliyetten temin edilmelidir.

Aynı şekilde bu günlerde, zikredilen dokuz kısım ve zekât adına verilen diğer kısımlar, toplumsal hayatlarına düzen verip idame etmelerine yetmiyor. Zekât bunun için temin edilmiştir kuralına verilen hüküm, elimizi elimizin üstüne koyup, onların yaşantılarını idare etmeleri için bir izin çıkmasını bekleyemeyeceğimizi söylüyor.³⁰⁵

Eğer bazıları humus verildiği takdirde bu ihtiyaçlar giderildiğini düşünürse ve bu mali vacip yerine getirilirse, özel durumlarda zekat verilmesi gerekmiyor.

Her halükarda, bugünlerde zekatın vacip oluşunu sadece dokuz kısımda sınırlayamayız ve elbette bu içtihat, “zamanı tanıyan” ve “şeraiti tanıyan” fakihin işidir. Daha önce bu konu hakkında örnekler verdiğimiz gibi şimdide mursele maslahatı hakkında verilmiş içtihatlarla birkaç örnek vereceğiz ve mursele maslahatına dayalı

³⁰⁵ Caferi, Allame Muhammet Taki, *Menabi'l- Fikh*, İntişarati Nur, Tahran, 1360, s. 83- 84.

verilmiş her içtihat, zikredilmiş şartlar ve kayıtlarla uyuşmadığında onun görevi (yapılması gerekenler) bellidir.

“sigorta sözleşmesi, şimdiye kadar kanun koyucunun naslarında zikredilmemiştir ama kanun koyucu mali sözleşmeler den bahsedince, halkın mali maslahatına inayet etmiştir. Sigorta da bir nevi halkın mali maslahatı olduğu için, sigorta sözleşmesi de şeran caizdir.³⁰⁶

Sigorta sözleşmesinin meşru olduğuna dair kuran ayetlerine ve sünnete rucü etmek mümkündür.

Mesela genel bir ayet olan *أوفوا بالعقود* ayeti bütün makul sözleşmeleri kapsamaktadır ki, şariat kanunlarıyla çelişkisi olmasın. Sigorta sözleşmesi de bu esasa göre hiçbir sakıncası yoktur. Ama aklen, örfen ve günümüzde hangi maslahatın toplumsal açıdan faydalı olduğunu teşhis edebilmenin ne kadar önemli olduğu da dikkat edilmesi gereken hususlardandır. veya bazıları “el nas musellatun ela emvalihim” istinat ediyorlar ve böylece sigorta sözleşmesinin meşruluğunu sabit etmektedir.

Mursele maslahatı ile ilgili verilmiş en meşhur örneklerden biri de şudur ki: savaş anında İslam düşmanlarının, kendilerini korumak için bazı esir Müslümanları siper ettiklerinde, o siper edilen kadın ve çocukları öldürmek caiz midir yoksa haram mıdır?

İbn Ferra Hanbeli *el-Ahkamu's-Sultaniye* kitabında şöyle diyor:

“Eğer savaşta çocuklarıyla ve çocuklarıyla savaşırırsanız ve sadece kadınları öldürmek için savaşılırsa, öldürebilirler ve kadınlar ve gençler anlamına gelmezler ve onlar Müslümanları çiğneyip öldürürler”.³⁰⁷

O konuya yüzeysel değindikten sonra düşüncesini bir rivayete dayandırıyor, eğer rivayet muteber rivayet ise, bu durumda mursele maslahatından saymak caiz değildir çünkü onun için deliler vardır. Ama daha öncede belirtildiği gibi, rivayetler de akli bir işleri işaret ediyor ve daha önemliye riayet etmek mühimlerle birlikte dir.

İslam Peygamberin'den nakledilen rivayete göre, şehadet ettiği konu tıpkı güneşi görmesi gibi belirgin olduğunda sahih olur, gerçeği gözleriyle görmesi gerekir, aksi takdirde şahitlikten vazgeçmelidir. Hukuku ispat etmede hoşgörü şahitliği kabul

³⁰⁶ Lenkerudi, *Mukaddemeyi Umumi İlmi Hukuk*, V, 324.

³⁰⁷ İbn Ferra, *el-Ahkamu's- Sultaniye*, s. 43.

edilemez. Ama Hanefi fakihleri şöyle diyorlar: bazı konular vardır ki maslahat, bazı hoşgörü şahitliğini kabul edebilir hale gelmesini sağlayabilir, çünkü onda ayan olduğunu göstermek ya çok zordur ya da mümkün değildir. Mesela vakıf yapıldığına dair olan şahitliğin kabulü gibi, yani bu eşya vakfedilmiştir ve herhangi bir malik ve sahibi olmadığından vakfı veya malikiyet konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu olamaz.³⁰⁸

2.5. MURSELE MASLAHATI İHTİLAFLARINDAN MEYDANA GELEN FIKHİ İHTİLAFLAR

Mursele maslahatı ihtilaflarından meydana gelen fihhi ihtilafı düşüncelerine örnek vermemiz hiçte yersiz olmaz. Bu düşünceleri şöyle bir araya getirebiliriz.

-Kocası kaybolmuş kadın hakkında ki hüküm de iki farklı düşünce öne sürülmüştür onlardan biri Hanefi ve Şafinin yeni fetvası, Malik, Ahmet, İshak ve Şafii'nin kendi eski fetvası. Bu fihhi meselede ki ihtilafın sebebi, nakli delilin maslahat ile çelişkiye düşmesidir.

-Hırsızlıktan yargılanan suçluya işkence edilmesi hükmündeki ihtilaf ki daha önce bahsedilmişti.

-Çocuğun ölüm veya bir suç için şahitlik etmesinde ki hükümde ki ihtilaf.

Bu mesele de İmam Malik diğerlerinin aksine, cevaz fetvası vermiştir. Adalet konusunda çocuğun buluşa ermiş olması o adalet şartlarından biridir. Naslarla eşleşen bu fetvada maslahatı kaynak göstermiştir.

-Kur'an üzerine, ayetlerin üzerine, Allah evliyalarının kabri üzerine yemin etmenin caiz olduğu hakkında ki ihtilaf.

Bu meselede de imam Malik maslahat çevresinde diğerlerinin aksine caizlik fetvası vermiştir.

Yeminden ve onu koyulaştırmadan kasıt, şahsın batıl işlere yönelmesinin önünü almaktır. Malikilerin bu konuda ki görüşleri sahihtir çünkü bazı az düşünenler Allah'ın zatına yemin etmeye hazırdırlar ama Allah'ın evliyaların mezarlarına yemin edemezler.

-Bir kişiyi öldürdüğü için bir grubu öldürüp kisası uygulama konusunda ki ihtilaf

³⁰⁸ ez-Zerka, *el-Medhel*, I, 128.

-Beni Haşim'e zekat vermenin caiz olduğu konusunda ki ihtilaf

Bu mesele hakkında birçok fıkıhçı caiz olmadığı yönünde fetva vermişlerdir ve bu konu hakkında birçok hadisi kaynak göstermişlerdir ki Beni Haşim sülalesine vacip veya müstehap sadakalarının verilmesini haram olarak ilan etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şİİ VE SÜNNİ DÜŞÜNCEDE MASLAHAT

3.1. Şİİ VE SÜNNİ DÜŞÜNCEDE MASLAHAT

3.1.1. Kur'an'da Maslahat

Kur'an-ı Kerim de maslahatlarda iyilikler, mefasitler de ise günahlar (seyyiat) kullanılır. Tıpkı Allah'ın buyurduğu gibi:

“Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”³⁰⁹

Şüphesiz şimdiye kadar konulan şeri hükümler ve peygamberlerin gönderilmesinin yegâne sebebi insanların dünyevi ve uhrevi maslahatlarıdır. Şeri ahkâm bu sözleri doğruluğunu ispat etmektedir. Geçmiş bölümlerde zikredildiği gibi, Allah-u Teala kendi tarafından Resul göndermesinin, Kur'an-ı nazil etmesinin ve Şeriat hükümlerinin sadır etmesinin sebebini, İnsanların maslahata riayet etmesi fesatlarda ise uzak durması olduğunu bildirmişti. Bu illetlerden birkaç örnek sunacağız. Çünkü daha önce bu konu hakkında konuştuğumuz için konuyu daha da uzatmak istemiyoruz.

Bazı ayetler vardır ki ayetin kendinde hükmün ve o maslahatın varoluş sebebi ayetin kendi içinde yer almaktadır.

“Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlü İsrailoğullarına helâl idi.”³¹⁰

Ama bazı ayetler vardır ki görünürde maslahata hüküm vermiyor ama tefsirine bakıldığında ve daha derin incelendiğinde bizi maslahata riayet edilmesi gerektiği yolunu göstermektedir. Şatibi, maslahata riayet edilmesinin ayetler de yer aldığı kadar açık olduğuna inanıyor ki, “ Razi” ve diğerleri(illete karşı gelenler) gibi hiç kimse bu konu hakkında tartışamaz bile.³¹¹

³⁰⁹ Enam 6/160.

³¹⁰ Ali İmran 3/93.

³¹¹ eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 6.

O, tıpkı diğerleri gibi, maslahatın ve peygamber gönderilmesinin hikmeti olarak, abdest, namaz, kible, cihat, kısas ...ayetlerini zikredip, ona inanıyor.

Maslahatın hüküm sebebi olarak adlandırılan birkaç ayet daha zikredeceğiz, elbette maslahatı bu ayetlerde anlayabilmek, daha derin araştırmalar yapıp tefsirlerini gözden geçirerek mümkün olabilir.

Kısas Ayetin’de Maslahat

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.”³¹²

Belki şu soru akıllara gelebilir ki can kısası nasıl bir maslahattır ki Allah-u Teala onu hayat ve yaşam olarak adlandırmaktadır?

Allame Tabatabai bu ayetin tefsirinde şöyle diyor:

Katile karşı affetmek, günahını azaltmak ve rahmet olabilir ama halkın maslahatı ancak kısas ile temin edilebilir. Hayatı güvence altına alan ve hayatı güvenilir kılabilen tek şey, kısastır, ne affetmek, ne “ diyet” almak ne de başka bir şeydir. ve şöyle buyurmaktadır ki (Le-ellekum Tettegun) anlamı şudur ki belki siz öldürmekten vazgeçersiniz ve bu cümlenin kendisi kısas kanununun konulma sebebini açıklamaktadır.³¹³

Gerçekte Kuranı Kerimin ibaresi bu konuya işaret etmektedir ki Allah-u Teala sadece insanların menfaatini ve maslahatını korumak istiyor ve eğer insanlar bu kurala amel ederlerse, Allah’ın bir kazancı olmaz aksine insanlar fayda elde edebilirler. Bu nokta (lekum) kelimesinden dolayı kullanılmaktadır. Tabarsi, *el-İhticac* kitabında Kısasın maslahatı hakkında bu ayetin tefsirini açıklayan İmam Hüseyin b. Ali den bir rivayete yer vermiştir. O rivayet şöyledir:

Kısasta sizin için hayat vardır “ifadesi anlamı şudur: ey ümmeti mühammed! Kısasta sizin için hayat vardır, çünkü kim birisini öldürmeye niyetlennirse kendisinin de kısasen öldürüleceğini bilir ve bu işten vazgeçer, böylece hem öldürmek istediğim kişinin hem de kendi hayatını kurtarmış olur. Kısasın kesin bir hüküm olduğunu insanlar bilirse bu korkudan dolayı adam öldürmeye cesaret edemezler.”³¹⁴

³¹² Bakara 2/179.

³¹³ Seyit Muhammet Hüseyin Tabataba-i, *el-Mizan*, I, 132.

³¹⁴ Tebersi, Ebu Munsur Ahmed b. Ali, *el-İhticac*, Neşri Asva, 1413, II, 154.

Bazı tefsirciler de “lekum” kelimesinin kısas maslahatı ile ilgili olduğuna inanıyorlar.

Büyük olsun küçük olsun her türlü toplumlarda kıyasın kendisi, emniyeti sağlamak için konulan bir kanundur ki bazı akıllarını kullanamayan beyinsizler, genel topluma değil de şahıs hakkında hüküm vermekteler ve kıyas hükmünün de saçmalık olduğunu, insan psikolojisi ve vicdanına aykırı olduğunu düşünmektedirler.³¹⁵

Şarap ve Kumarın Haram Olma Maslahatı

Şahıs veya toplumsal maslahat ve fesatların def edilmesi hususunda beyan edilen ayetler bazıları, kumar ve şarabın haramlığına değinen ayetlerdir.

“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”³¹⁶

Kumar ve şarap, aile de toplumda kine, isyana ve kargaşaya sebep olur. Fitne, düşmanlık, kin hatta ölüm ve tecavüz sonuçlarından başka sonuç getirmez ve insana Allah'ı unutturur. ve bütün bunlar şeytanın amelleridir ve bunların karşısında duran bütün kurallar ise maslahattır.

Hz. Ali şarabın haramlığı konusunda şöyle buyurmuştur:

“Allah-u Teâlâ, aklın korunması için şarabın içilmesini terk etmeyi vacip kılmıştır.”³¹⁷

Şeyh Hürr el-Amili'nin *Vesailu's-Şîa* kitabında Hz. Rıza'dan nakil ile, *-İtel ve Uuyunu'l-Ahbar* kitabından alınarak- “Allah-u Teâlâ içkiyi bundan dolayı haram kılmıştır ki içki fesat getirir çünkü aklı değiştirir ve Allah'ı inkar etmesine sebep olur, fesat ve ölümler daha çok içkiden kaynaklanır.”³¹⁸

Bazı ahkâm ayetlerinin yavaş yavaş nazil olmasının sebebi de maslahattan dolaydır. Şarap hakkında nazil edilen ilk ayet şöyledir:

³¹⁵ Taligani, Seyit Mahmut, *Pertuye ez Kuran*, Şirketi Sehamiyi İntişar, Dördüncü Baskı, 1362, I-II, 56-57.

³¹⁶ Maide 5/ 90.

³¹⁷ *Nehc'ül Belaga*, s. 252.

³¹⁸ Hür el-Amili, Şeyh Muhammet bin El Hasan, *Vesail El Şîa İla Tahsil Mesail el Şeria*, Kitap Furuşiye İslamiye, Tahran, 1403, XVII, 262.

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.”³¹⁹

Müfessirlerin açıklamalarına göre ilk ayet nazil olduktan sonra yine bir grup içki içmeye devam etmişlerdir ve içki hakkında peygambere soru sorulduğunda ise şu ayet nazil olmuştur ki :

“... Bu ikisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır...”³²⁰.

Tekrar bir grubun sarhoş namaz kıldıkları zaman ise şu ayet nazil olmuştur:

“Sarhoş iken ne dediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.”³²¹

Kıblenin değiştiği, emri be maruf nehyi ez munker gibi nazil edilen ayetlerin tamamı maslahat amaçlıdır. Hz. Ali emr-i bi'l- marufu vacip olmasının sebebini, toplumun genelinin maslahatından dolayı olduğuna inanmakta ve şöyle buyurmaktadır:

Allah-u Teala emr-i bi'l- marufu vacip etmesinin sebebi halkın maslahatıdır.³²²

Maslahatın kuranda ki nesh (bir ayetin diğerinin hükmünü kaldırması durumu) ile arasında ki bağlantı hakkında ki konuya ileri ki bölümlerde değineceğiz, şimdilik bu kadarıyla yetineceğiz.

3.1.2. Hz. Peygamber’in Sünnetinde Maslahat

Peygamber (s.a.v) ve emme ethar’ın hayatına bakıldığında, yaşayış tarzları ve biçimleri tamamen maslahat çerçevesinde olduğunu görülür. Şimdi biz peygamberin hayatında ki maslahat çeşitlerine değineceğiz.

Peygamber (s.a.v) peygamberliğe getirildiği zamandan beridir, ister gizli tebliğinde ister aşikar tebliğinde, savaşlarda, devlet işlerinde ister Mekke’nin fethi sırasında ve sonrasında, yaşantısında maslahat gerçek anlamda kendilerinin dikkat ettiği konulardan biriydi. İslam’ın doğduğu ilk yıllarda, müşriklerin verdiği baskıdan dolayı ve peygambere söylenen sözlerden rahatsız olduğu için üzülen Ammar yasiri üzgün gören peygamber (s.a.v) buyurarak Müslümanların maslahatı için hüküm vermiştir ki hicri altıncı yılında

³¹⁹ Nahl 16/67.

³²⁰ Bakara, 2/219.

³²¹ Nisa, 4/43.

³²² *Nehcü'l- Belaga*, s.252.

müşriklerle sulh yapmanın maslahat olduğunu düşünür ve bu sebeple Hudeybiye antlaşması yapılır ki daha sonrasında iyi sonuçlanır.

Müslümanlar Hayber savaşı sırasında yiyecekleri bittiği için bir eşeği kesip pişirdiler. Ama Hz peygamber (s.a.v) o yemeği yere dökerek,artık bundan sonra kimse eşeği kesmesin diye buyurdu.

Savaş anın da ağaç kesmek caiz olmamasına rağmen, bazen peygamberin ağaç kesmesi için emir verdiği görülmüştür. Tıpkı Beni Nazir Yahudi'nin kalesinin etrafında ki hurma ağaçlarının kesilmesi gibi.

“Semure b. Cundeb” hurmalarının kesimine verilen emir, la zarar kaidelerinden dir ki hükümetin ya da vilayetin maslahattan dolayı sadır edilmiş durumlardan biridir. İslam tarihi, Peygamber efendimizin bazen şahsi durumlarda maslahata amel ettiği yönde çok sayıda örnek sunabilir bizlere. Hz Peygamberin devlet yönetim şeklini bilen herkes bu durumlardan faydalanabilir.

3.1.3. Ehl-i Sünnet ve Eimme-i Ethar'ın Hayatında Maslahat

İmamların her biri, halkın vilayet ve hükümetini kendi üstlerine almışlardı. Maslahatın en güzel şekli ve maslahatın unsurları onun davranışlarında daha belirgindir ve diğerleri hilafetten uzak oldukları için maslahatı farklı şekilde değerlendirmiş ve amel etmişlerdir.

Müminlerin önderi Hz. Ali'nin sulh maddesi, maslahat kelimesi ve onun belirleme yöntemlerinden bahsettiği bölümler yukarıda ki konuyu teyit etmektedir. Onun, İslam peygamberinden sonraki yirmi beş yıllık suskunluğu da İslam'ın ve Müslümanlar maslahatı içindi. Hazretin kendisi *Nehcü'l-Belağa* kitabının üçüncü hutbesinde bu konu hakkında şunları buyurmuştur:

“Allah'a andolsun ki falan kimse, hilafete göre yerimin, degirmen tasının mili gibi olduğunu bildigi halde hilafeti bir gömlek gibi giyindi. Oysa sel benden akar ve hiç bir kuş benim uçtuğum yerlere uçamazdı. Ben de hilafetle arama bir perde çektim, ondan yüz çevirdim. Başladım düşünmeye; kesilmiş elimle atağa mı geçeyim, yoksa kapkaranlık körlüğe sabır mı edeyim? Öyle bir karanlık ve körlük ki bu, büyüğü tamamıyla yıpratır, küçüğü tümüyle ihtiyarlatır, mümin kimse de Rabbine ulaşınca dek bu karanlık

körlükte zahmetten zahmete düşer. Gördüm ki sabretmek akla daha yatkın, sabrettim. Ama gözümde diken vardı, bogazımda kemik. Mirasımın yağmalandığını görüyordum. Ta ki birincisi yolunu tamamlayıp, onu kendinden sonraki falana verdi, gitti. Allah'ın bekasına (varlığına) andolsun ki insanlar onun zamanında ihtilafa düştü, huysuzlaştı, renkten renge büründü ve birbirini suçladı. Ama ben bu uzun zaman boyunca bir çok zahmet, mihnete düsmeme rağmen yine de sabrettim. Derken o da yolunu kat etti ve hilafeti bir topluluğa bıraktı ki benim de o topluluktan biri olduğumu sanıyordu. Allah'ım sana sığınırım, ne şuraydı bu! Benim hakkımda birincisiyle ne zaman şüphe hâsıl oldu ki bu tür kimselere denk tutuldum ben! Ama buna rağmen (kuşlar gibi) inerlerken onlarla indim, uçarlarken onlarla uçtum. İçlerinden biri (Sa'd b. Ebi Vakkas) haset ve kininden ötürü doğru yoldan saptı, öbürü (Abdurrahman b. Avf da) damadı olduğundan ona meyletti, öbürleri de öyle şeyler yaptılar ki söylenmesi, anılması bile çok çirkin... Derken onların üçüncüsü iki yanı şişmiş bir halde kalktı.³²³

“Hilafetten vazgeçtim (el çektim) ve sırtımı ona döndüm, ne yapmam gerektiğini düşündüm. Bu ikisinden hangisi daha liyakatli? Tek elimle sabırla ilerleyeyim mi yoksa savaştan el mi çekeyim? Ki cihan karanlıktır ve bela herkesin üzerindedir. Öyle bir bela ki, yaşlılar gençleşiyor, gençler yaşılanıyor. Dindarlar, Allah'ın huzuruna çıkana kadar işkence ile esir. Çok iyi tarttım, sabrın en akıllıca olduğunu gördüm.”

O hilafetin kesinlikle kendi hakkı olduğunu bildiği halde, dinin hürmetini ve Müslümanların vahdetini her şeyden daha üstün görmüştür. Kendisi bu konu hakkında şunları buyurmuştur: “Sizde biliyorsunuz ki ben hilafete diğerlerinden daha müstahakım. Allah'a andolsun ki ben Müslümanların işleri düzenli yürüdüğü müddetçe ve özellikle benden başkasına zulmedilmedikçe (hilafeti diğerlerine) teslim edeceğim. (Hakkımdan vazgeçmemin sebebi ise) Allah'ın fazlından ümit ettiğim sevabı elde etmek ve rağbet gösterip süs ve ziynetleri hususunda birbirinizle çekiştiginiz dünyadan yüz çevirmektir.”³²⁴

Ve bununla birlikte hilafet hakkı elinden alınmasına rağmen diğer halifelere Müslümanların maslahatından dolayı onlara yol göstermekten vazgeçmemiştir. Ömer İnan'a giden orduya katılmak istediğinde şöyle buyurmuştu: “Araplar bugün her ne kadar azınlıkta olsa da, İslam sayesinde çoğalmış, birlikleriyle de güçlü olmuşlardır. O halde

³²³ *Nehcü'l-Belaga*, 3.hutbe

³²⁴ *Nehcü'l-Belaga*, 74.hutbe

sen kutup ol, değirmeni Araplar vasıtasıyla döndür ve onları savaş ateşine sok. Çünkü eger sen bu topraklardan çıkarsan, etraftaki Araplar ahdini bozar, böylece ardında bıraktığın İslami sınırlar önündekinden daha önemli olur. Acemler yarım seni görünce; “bu Arabın aslı, onu kestiğiniz zaman rahata erersiniz” derler. Bu düşünce, sana en şiddetli saldırıların yapılmasına, seni ortadan kaldırma arzusuyla hareket etmelerine sebep olur. Müslümanlarla savaşmaya geldikleri hususunda söylediklerine gelince; onların böyle yapmalarını noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah daha çok istemez. Ve istemediğini değiştirmeye en çok muktedir olan da O'dur. Sayılarının çoklugunu söylemene gelince, biz geçmiste çoklukla savaşmadık. Aksine, Allah'ın nusretine, yardımına güvenerek savaşırdık.”³²⁵

Elbette maslahat eğer kişisel ve politika içeren konular olursa manası yanlış olur. Teberî'den nakledildiği gibi bir gün Muğire b. Şube Hz. Ali'nin yanına gelir ve şöyle der: benim sana nasihat etme hakkım var. Muaviye, Abdullah b. Ömer ve Osman'ın adamlarını başa getir ki senin için halktan biat toplansın. Ondan sonra istersen onları buldukları yerden al yada yerlerinde kalsınlar. Daha sonra şöyle dedi: “bu konu hakkında düşüneceğim” ertesi günü yine onun yanına gelerek şöyle dedi: “Dün seninle birlikte fikir alış verişi yaptık ama o fikirlerin en doğrusu çok çabuk bir şekilde o baştakileri yerlerinden alman gerekiyor böylece kimin emirleri uyup uymadığı anlaşılabilir. “ Hz. Ali yanından ayrılırken Abbas'ın oğlu onu dışarıda gördü ve Ali'nin yanına gelip onun ne istediğini sordu. İmam buyurdu: dün böyle diyordu, bugün ise şöyle diyor. İbni Abbas dedi: dün senin yararına davrandı bugün ise ihanet etti. Hz. Ali dedi: “...Allah'a and olsun ki dünya çalışma bakımında iyi ve faydalı bir yerdir ama..” ve sonunda şöyle buyurdu: bana fikir vermeye hakkın var ama kabul etmezsem bana uymalısın.”³²⁶

O hükümeti sadece Allah rızası için istediğinden asla bu mantıkla verilen nasihatleri- kendi yararına olsa bile- kabul etmemiştir çünkü ona göre Allah'ın rızasını kazanmak en iyi maslahattır.

Hz. Ali, hilafeti samanında 3. Halife Osman'ın haksız yere akrabalarına verdiği arazileri sahiplerine geri çevirdi ve şöyle buyurdu: “Allah'a andolsun ki Osman'ın (akrabalarına) verdiği şeylerle kadınlar evlendirilmiş ve cariyeler alınmış olsa bile onları

³²⁵ *Nehcü'l-Belaga*, 146.hutbe

³²⁶ Taberî, Muhammet b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, çev. Ebu'l-Kasım Payende, İntişarati Esatir, 1362, VI, 2340.

sahiplerine geri çevireceğim. Zira adalet ve dürüstlükte genişlik vardır. Adalet ve dürüstlükten sıkılanlar, zulüm ve haksızlıktan daha çok sıkılırlar..³²⁷

Maslahat kelimesi ve onun diğer kısımlarından *Nehcü'l-Belağa*'da belli başlı yerlerde bahsedilmiştir. Hatta Hz. Ali, dünyanın dönmesini bile insanoğlunun maslahatı olarak tanımlamıştır. Dikkat edin! Sizi üzerinde barındıran yer, altında gölgelendiren gök Rabbinize boyun eğmişlerdir. Gök ve yer, bereketlerini ne size acıdıkları için, ne size yakınlık duydukları için, ne de sizden bir hayır umdukları için veriyorlar! Onlar sadece size faydalı olmakla emrolundular ve O'na itaat ettiler. Maslahatlarınızı temin etmekle yükümlü kılındılar ve onlar da görevlerini yaptılar. Kuşkusuz ki Allah, kulunu kötü amelleri sebebiyle ürünlerden eksilterek, bolluk ve bereketten kısararak, hayır hazinelerinin kapılarını kapatarak; tövbe edecek kimsenin tövbe etmesi, kötülükten vazgeçeceklerin kötülükten vazgeçmesi, öğüt alacakların öğüt alması, sakınacakların da sakınması için imtihan eder. Allah, istiğfar etmeyi, rızkın bollaşmasına ve mahrukatin rahmetine bir sebep kılmış ve şöyle buyurmuştur: “Rabbinizden bağışlanma dileyin; dogrusu O, çok bağışlayandır. Size gökten bol bol yağmur indirsin. Sizi, mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler var etsin, ırmaklar akıtsın.” (Nuh: 10-12) Tövbeye yönelen, hatasının affedilmesini isteyen ve ahirete koşan kimseye Allah rahmet etsin.³²⁸

Ahkam felsefesi konu edildiği zaman, maslahata riayet etmek de ahkam felsefelerinden sayılmaktadır. Hac,oruç ve diğer ibadetler kibri men etmekte ve beşeri maslahatlardan sayılan yaratıcının huzurunda huşu ile durmak da ahkam felsefelerinden sayılır.³²⁹

Hz. Ali bütün toplumun maslahatı şahsi maslahat karşısında daha önemli ön planda olması gerektiğini belirtmiş ve şöyle buyurmuştur:

Mekke valisi Kutem b. Abbas 'a yazdığı mektup “Batıdaki gözetme memurum, hac mevsiminde Sam halkından kalpleri kör, işitme duyuları sağır, basiretleri doğuştan kör olan bazı insanları gönderdiğini bana yazarak bildirdi. Onlar, hakka batıl ile varmak istiyor, yaratana isyan ederek yaratığına itaat ediyorlar. Din perdesi altında dünyanın

³²⁷ *Nehcü'l-Belaga*,15.hutbe.

³²⁸ *Nehcü'l- Belağa* ,143.hutbe

³²⁹ Miadihah, Abdul Mecit, *Ferhengi Aftab*, Neşri Zereh, Tahran 1372, I, 260.

memesini sağıyorlar. Muttakilerin ve salihlerin seçtikleri ahireti, gelip geçici dünyaya satıyorlar. Hayrı, ancak işleyen kazanır. Şerrin cezasını da ancak işleyen çeker..³³⁰

Haris-i Hamedani'ye yazdığı mektup: “Kur’an’ın hükmüne sarılıp, ondan öğüt al. Helalini helal, haramını haram bil de hak olarak geçmişe dair anlatılanları tasdik et. Dünyadan geçenleri, geriye kalanları ile kıyas et. Çünkü onun bir kısmı diğerine benzer; ahiri de evveline katılmıştır. Hepsisi de geçici, yok olucudur. Allah’ın ismini yücelt, onu hakkıyla an. Sonra olacakları çokça hatırla. Ahiretin şartlarını sapasağlam yerine getirmeden ölümü isteme. Ameli işleyenin kendisi için hoşnut olduğu, Müslümanların genelinin nefret ettiği her işten sakın. Gizlice yapıp da açıklandığında utanılan her işten sakın. Sorulduğunda sahibinin inkâr edeceği veya özür dileyeceği işi yapmaktan sakın. Namusunu, halkın kınayıcı sözlerine hedef etme, duyduğun şeyi halka söyleme. Bunu yapman seni yalancı saymaları için yeter. Duyduğun her şeyi inkâr etme, bu da seni cahil saymalarına yeter. Öfkeni yen, gücün yettiğince suçları bağışla, kızdığında aklını başına al. Güç elde ettin mi bağışla da iyi akıbet senin olsun. Nimet kalıcı olsun diye Allah’ın verdiği her nimetin şükürünü eda et. Allah’ın sana verdiği nimetlerden hiç birini zayi etme. Allah’ın ihsan ettiği nimetlerin eseri üzerinde görülsün. Bil ki mü’minlerin en üstünü kendisinden, ailesinden, malından herkesten önce infak eden, onları Allah yoluna adayandır. Zira önceden gönderdiğin hayır, sana azığın olarak kalır, geriye bıraktığın ise senden başkalarının hayrı olur. Yaptığı hoş olmayan kişiyle arkadaşlık yapmaktan sakın. Çünkü kişiyi değerlendirirken arkadaşına itibar ederler. Büyük şehirlere yerleş, oralar Müslümanların toplandığı yerlerdir. Allah’a itaatte yardımcısı az olan, gaflet ve zulüm içinde olan yerlerden çekin. Düşünceni seni ilgilendiren işlere ver. Çarşılarda oturmaktan sakın, oralar şeytanın hazır olduğu, fitnelerin ortaya çıktığı yerlerdir. Allah’ın senden üstün kıldığı kişiye çokça bak, düşün; çünkü bu, şükürün kapılarından. Cuma günü, Allah yolunda olması veya yapman mecburi olan bir iş hariç, (Cuma) namazı kılmadan yolculuğa çıkma. Bütün işlerinde Allah’a itaat et. Çünkü Allah’a itaat etmek, onun dışındaki her şeyden faziletlidir. Nefsini kulluğa alıştı, ona yumuşak davran, ezip azarlama; sana kitapta farz kılınmış olanlar dışında onu hoş tut, çünkü farzların, vaktinde ve yerinde eda edilmesi gerekir. Dünyayı isteyip rabbinden kaçarken ölümün sana gelip

---

³³⁰ *Nehcü ’l- Belağa*, 33.mektup

çatmasından sakın. Fasıklarla arkadaşlık etme; çünkü şer, ancak şerle birleşir. Allah'a saygı göster; onu sevenleri de sev. Öfkeden kork; çünkü o, iblisin ordusunun büyük bir bölüğüdür. ve's-Selam." ³³¹

Savaşta ve barışta halkın maslahatına riayetin gerekli olduğunu unutmamak lazım. Hz. Ali Malik Eşter'e şöyle buyurmuştur:

Bu beyan tıpkı bu beyana benzemektedir ki vergini maslahata uygun vermek, hükümetin kendisinin de maslahatına olur. Hakimde zaman, mekan ve maslahat şartlarını göz önünde bulundurarak vergilerden alabilme hükmünü vermeli. ³³²

“Eğer halk, verginin ağırlığından, yaşamın belalarından, kıtlıktan, yağmurun az yağmasından yada selden tarlaların mahvolmasından şikayet ederse, verginin azaltarak (indirimli) ver ki işleri yoluna girsin. Haraçta indirimli vermek asla seni korkutmasın, çünkü o verdiği para, senin şehrini ve bulunduğu bölgeyi abat edecek. ³³³

Sonuç itibariyle asıl amaç, halkın durumunu ve onların maslahatını iyileştirebilmektir ve maliyet biriktirmek değil hedef.

Ancak, toprakların eğitiminden daha fazla dikkat etmeniz gerekir, çünkü toprakların gelişimi ve toprakları büyütme, büyütme, şehirleri ve insanları yok etme haricinde haraç elde edilemez ve az da olsa dayanılmaz ³³⁴.

İbn Şebe, Cemel ve Nehrevan savaşlarının esirleriyle bile görüşmesi maslahata uygun bir şekilde oluyordu. *Tuhufu'l-Ukul* kitabında İmam Hadi'den rivayetler beyan edilmiştir. Bu rivayet İmam'ın Yahya b.Uksem'e cevaplarından ibarettir. Bu rivayetin konusu şöyledir ki, Siffin ehlinin rehberleri yaşıyor olduğundan onların öldürülmesine izin verdi ama Cemel'de karşı taraf ordusunun lideri öldüğü için onların öldürülmesine izin vermedi. Bu bahsedilen her iki durum maslahata göre davranılmıştır. ³³⁵

Fahişe kadının zorla evlendirilmesi, sorumsuzca kendi helal karısını bırakıp “ila” eden erkekten zorla boşandırmak gibi durumlar şahsi ve umumi maslahatlardan sayılmaktadır.

³³¹ *Nehcü'l-Belağa*, 69.mektup

³³² *Nehcü'l-Belağa*, 53.mektup

³³³ *Nehcü'l-Belağa*, 53.mektup

³³⁴ *Nehcü'l-Belağa*,53.mektup

³³⁵ Hasan b. Ali el-Harrani, *Tuhefu'l-Ukul an Ali'r-Rasul*, Mukaddeme ve Tashih, Ali Ekber Gaffari, Tercüme: Ayetullah Kemarahi, Tahran 1373, s. 503, 509.

Hız. Ali'nin şahsi ve umumi maslahatı içeren başka bir konuyu dile getirdikten sonra diğler imamların beyanlarına geçeceğiz.

Kırk ikinci mektupta, Firuz Abadın komutanlarından olan "Musgele bin Habire Şeybani" İran'ın Fars şehirlerinden şahsi maslahattan dolayı aldığını duyduğunda şöyle buyurmuştur:

"Senin yaptıklarını bana haber ettiler, eğer öyle yaptıysan Allah'ı gazaplandırmış ve onun imamının sözünü çiğnemiştir. Bana haber geldi ki, sen Müslümanların ganimetlerini, ok ve atlarını kan dökerek ele geçirmiş, senin akrabaların olan Araplara bağışlamışsın. Tohuma can veren Allah'a and olsun ki eğer böyle yaptıysan benim yanımda rezil oldun ve değerini kaybettin. Öyleyse Allah'ın hakkını hafife alma, kendi dünyanı dini yok ederek abat etme eğer böyle yaparsan zararlı insanlardansın. Bilmesin ki benim ya da senin yanında bulunan Müslümanların tamamı beytü'l-mal dağılımında eşittirler. Onların hepsi benim yanıma gelip, haklarına düşeni almaları gerekiyor."

Bu mektupta, ibret vericidir, dünyevi menfaatlerin karşısında uhrevi menfaatlerin daha üstün olduğuna ve bunun içinde şahsi maslahatın yerine umumi maslahatın ön planda olduğunu göstermektedir, her ikisi çelişkiye düştüğünde.

Hız. Ali'den sonra imamete ulaşan oğlu Hız. Hasan dönemin siyasi şartları ve zamanın olanaklarına göre öyle işler yapıyor ki o zamanın şartlarını dikkate almasak belki bazı sorular kafamızda belirebilir.

Maruf el-Haseyni Haşim *Siretü'l- İsmâ Aşer* kitabında hilafet hükümetini işlerine Hız. Ali ve oğullarının katılmasını bile İslam maslahatı olarak görmüştür ve Hız. Ali'nin defalarca şöyle buyurduğunu ifade etmiştir:

"Allah'a yemin olsun ki Müslümanların işleri sorunsuz ve sıkıntısız olana dek sadece ben sitem ve işkence altında olsam bile susup bekleyeceğim."³³⁶

Her ne kadar da İslam'ın zaferlerin de imamın varlığını inkar etse bile biraz dikkat edilse ve daha fazla araştırılsa öyle olmadığı görülür.

Bu konunun inkar edilmesinin sebebi, bu zaferlerin maslahat ve faydalı değil de aksine İslam'ın zararına olduğunu düşünmektedirler.

³³⁶ Haşim Maruful Haseyni, *Siretü Eimmeti'l- İsmâ Aşer*, Beyrut, 1415, II, 16.

Hız. Hüseyin'nin kendisi de Muaviye hükümeti zamanında bile maslahata riayet etmek adına bazı şeylerden vazgeçmişti. Mesela Hız. Hasan'ı defnederken mezarını Hız. Peygamber (s.a.v)'in mezarına defnetme isteğini reddedilince halkın maslahatı için bundan vazgeçti, etrafında ki yarene ise kıyam etmemeyi sulh olarak adlandırmıştır.³³⁷

Muaviye'den sonra zamanın şartlarının değişmesi üzerine İmam yarenlerine ilan ettikten sonra Kufe'ye hareket etmiş ve o olay gerçekleşmiştir hatta İmamın bazı sözlerine bakıldığında, savaşlarından önce Ömer b. Saad'in ordusuna Medine'ye göre dönme fikri vermiştir.

Ama Hız. Hüseyin için iki yol vardı ya Yezit ile savaşacak yada ona biat edecekti. işte o zaman en büyük maslahat söz konusu idi yani İslam'ı korumaktı önemli olan, orada imam bu yolda kendisini, ailesini ve yarenlerini bu maslahata feda etmeye hazırdı.

Hız. Hüseyin den sonra ki imamlarda kendi zamanlarına göre maslahatı belirlemiş ona göre amel etmekteydiler. Şeyh Ensari *Mekasib*'de "Keşfil Reybe enil Ehkam el gaybiye" Şehit Sani'nin risalesinden ve o da Şeyh Tusi'den ve Şeyh Mufit'den ve o İbn Kavleveyh, o ise babasından, babası da Said b. Abdullah'tan, o da Ahmed b. Muhammed b. Yahya'dan ve o da babasından ve babası da Abdullah b. Süleyman Nufeli'den o dönemde geçenleri naklediyor ki Abbas Neccaşi Cafer-i Sadık'a mektup yazdı, zalim bir hükümdar tarafından Ahvaz şehrine tayin edildiği için imamdan fikir almak istiyordu. İmamın ona verdiği cevap tamamen maslahata riayetten ibaretti çünkü evliyalara yardım etmek için ve halktan zulmü defetmek en güzel maslahattır ki zalim tarafından tayin edilen vilayeti bile kabul etmek caizdir.³³⁸

Ölümçül bir uçurum varsa ve ben bir katliamın parçasıysam, bu halıya oturmaktan ya da halıma koymaktan çok benim için daha popüler. Eğer ne söylediğimi söylemediysem, ne dediğimi bilmiyorum, bir inananın yasını açmak ya da serbest bırakmak dışında onu ödünç almak.³³⁹

İmamlar her ne kadar hükümetin dışında tutulmuş olsalar bile, onların yaşam tarzları, tepkileri, amelleri gerçek maslahata uygun şekilde olmuştur. Tıpkı sadıklar

³³⁷ Bakır Şerif el-Kureyşi, *Hayatü'l-İmam el Hüseyin*, Kum 1398, V, 139.

³³⁸ el-Ensari, Şeyh Murtaza, *Mekasib*, II,123.

³³⁹ Hür Amili, *Vesailü's-Şia*, 2.cilt, 7.bab,12.hadis

toplantısının teşkil edilmesi, İmam Rıza tarafından Memun'un vilayetinin kabulü.... gibi durumlar idrak edilebilir türdeler.

3.1.4. Zamanın Geçmesiyle Ahkam Kurallarına ve Değişen Maslahatlara Örnekler

Zamanın geçmesiyle değişen ahkam kuralları ve maslahata rivayetlerle örnek verebilir: Ali b. Ebsat'ın naklettiği rivayete göre "Süfyan ibni uyeyne" Cafer-i Sadık arz etmiştir ki: Hz. Ali kalın ve sade gömlek giyerdi siz ise ince, beyaz ve yumuşak gömlek giyiyorsunuz? Hazret bu soru karşısında şöyle buyurdu: "İnsanların yoksulluk ve yoksulluk içinde yaşadığı bir zamanda, şimdi değiller ve insanlar iyi durumdalar, o zamanlar, zaman açıldığında, İbrahim ve haklılar bunu daha çok hak ediyorlar."³⁴⁰

Hz. Ali öyle bir zamanda yaşıyordu ki halk fakir ve yoksuldu ama şimdi öyle değil halkın durumu çok daha iyi. Öyleyse durum müsaitse, nimetlerden faydalanmak en çok da iyilerin hakkıdır.

"Himat b. Osman'ın naklettiği rivayet ise şöyledir: İmam Sadık'ın yanındaydım, bir adam ona şöyle dedi: Hz. Ali b. Ebi Talip, sade ve kalın giysiler giyerdi. Ama siz daha yumuşak ve güzel kıyafetler giyiyorsunuz. Hazret bu soruya cevap olarak şöyle buyurdu:

"Süfyan Sevri'nin rivayetinde de nakledilmiştir ki: Cafer-i Sadık'ın huzuruna geldiğimde onun çok güzel bir kıyafet giydiğin gördüm ve ona dedim ki senin babaların böyle güzel kıyafetler giymezdi? Hazret cevap olarak şöyle dedi: "Benim atalarım o kıyafetleri halkın çok fakir ve yoksul olduğu dönemlerde giyerdi ama bugün rızık kapıları açıktır. Öyleyse nimetlerden faydalanmaya iyiler daha çok layıktırlar."³⁴¹

Nehcü'l-Belaga'da da ahkâm fikhında maslahat ve duruma göre davranmayı gösteren hikayeler mevcuttur:

"Peygamber (s.a.v)'in konuşmasının ne anlama geldiği hakkında hazretten sorarlar "yaşlılığı altüst edin ve Yahudiler gibi olmayın (ağarmış saçların rengini değiştirin) imam şöyle buyurur: peygamber bu sözü söylediği zaman İslam dini taraftarlarının sayısı çok azdı. Ama bugün İslam'ın çevresi çok genişledi. Bu konu hakkında herkes hak sahibidir. (yapa da bilir yapmaya da bilir.)"

³⁴⁰ Hür Amili, *Vesailü's-Şia*, II, 348.

³⁴¹ Hür Amili, *Vesailü's-Şia*, 2.cilt, 7.bab,12. hadis

3.1.5. Ehl-i Sünnet Fakihlerinin Düşünce ve Eserlerinde Maslahat

Toplum her zaman iyi ve layık bir liderin varlığına ihtiyaç duyar ve bu iyi lider her zaman toplumun menfaat ve maslahatını düşünmek ve dikkate almak zorundadır. *el-Ahkamu's-Sultaniye* kitabında beşinci şart, maslahat tedbirlerinden sayılmıştır:

Sünni ve Şii fıkıh âlimlerinin eserlerini incelediğimizde gözümüze çarpan önemli konulardan biri de maslahat unsurlarının Sünni kitaplarında daha fazla olduğudur. hükümet ve toplumun idaresi daha çok onların elinde olduğu içindir ve böylece mursele maslahatı onların yanında hücciyattır. Belki de bu düşüncenin kaynağı onların hükümetindedir. Çünkü hükümet, fıkıh karşısında çok sayıda sıkıntı çıkarır ki fıkıh maslahat esasına göre fetva vermelidir. Bu konu daha sonra maslahat ve hükümet başlığı altında daha fazla incelenecektir. Şimdi ise Sünni âlimlerin düşünceleri, birkaç önemli fıkıh ve usul kitaplarına değineceğiz ki maslahat, mursele maslahatı ve maslahat düşüncesi onlarda çok ayrı bir yeri vardır.

Ebû Hamid Gazali (ö. 505/111)

O şimdiye kadar maslahat ve dinin maksatları hakkında çok fazla fikir belirten âlimlerdendir. Daha önceki bölümlerde, onun maslahat hakkında ki fikirlerinden bahsetmiştik. Özellikle “şifa el- galil” ve el mustesfa min ilmil usul” kitaplarında düşüncelerine yer vermiştir.

Şifau'l-Ğalil kitabında şöyle der: münasip anlamlar onlardır ki maslahat ve belirtilerini işaret edenlerdir. Maslahat da menfaati alır, fesatları defeder.³⁴²

Gazali kendi düşüncelerini daha çok maslahat haciyatından konu açılınca el mustesfa kitabında yazıya dökmüştür. O “maslahattan kasıt, kanun koyucunun maksatlarını korumak” olarak görmektedir.³⁴³

Öyleyse Kur'an, Sünnet ve icma'ya geri dönmeyen maslahatlar ya da kanun koyucunun kanunlarıyla uyumlu olmayan maslahatlar batıldır. Şerri Maskatları korumak

³⁴² Gazali, *Şifau'l- Ğalil*,

³⁴³ Gazali, *el-Mustasfa*, s.174.

için bulunan maslahatlar, Kuran, Sünnet ve İcma'dan anlaşılan bu kanunlar bu usullerin dışında değildir çünkü kıyas adlandırılmazlar ve ona mursele maslahatı adı verilir.³⁴⁴

Ona göre maslahat kanun koyucunun hedefini koruyan maslahat olursa, ona inamada şüphe olmamalıdır. Onun düşünceleri Şatibi'ninkine ancak onun düşündüklerini tamamıyla ele aldığında yetişmiş ve maslahat teorisyeni lakabı almıştır.

Gazali'den önce, *el-Burhan* kitabının sahibi İmam Haremeyn, (478/) ve ondan önce de tıpkı Fahrudin Razi *el-Mahsul* kitabında, Seyfeddin Amidi *el-Ahkam fi Usli'l-Ahkam* kitabında, İbn Hacıp *Münteha'l-vüsûl ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel* kitabında, Beyzavi ise *Minhacü'l-vusul ila ilmi'l-usul* gibi isimler dinin hedefleri, maslahat ve mefasitler hakkında yazmışlardır.³⁴⁵

Daha önce Ehl-i Sünnet halife ve imamlarının maslahat hakkında ki görüşlerini dile getirmiştik, şimdi tekrar etmeyeceğiz sadece Ehl-i Sünnet te ait maslahat hakkında yazılmış birkaç ünlü kitaptan bahsedeceğiz.

Meşhur kitaplardan özellikle hükümet fihki hakkında yazılmış “ el Ahkam el sultani” kitabıdır. Bu kitabı Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin el-Ferra el-Hanbeli yazmıştır ki, toplum hakimlerinin vazife, hak ve şartlar hakkındadır. Bu kitap Maverdi'nin *el-Ahkamu's- Sultaniye* kitabına ek olarak basılmıştır. Maverdi ganimetin humsunu üç kısma ayırmış, Resulullah (s.a.v)'ın hakkını ise umumun maslahatına harcanması gerekli olarak görmektedir. Bu maslahatları belirlemek ise Müslümanların imamının görevi olduğunu belirtmiştir.

O kitabın ahkâmdan bahsettiği yirminci bölümünde daha çok maslahatın unsurlarına değinmiştir. Cemaat namazının uzatılması halka zarar verirse, halkın hakimine o hakkı vermektedir ki namazı o şekilde kılmaktan kaçınır³⁴⁶.

Pazarda muamele işlerinde maslahat esaslarına göre görüş bildirmek de hakimnin görevlerindedir³⁴⁷bu kitaplar Ehl-i Sünnet in hükümet fihki hakkında yazılmış en meşhur kitaplardandır ki yaklaşık dokuz asır önce yazılmıştır.

³⁴⁴ Gazali, *el-Mustasfa*, s.174.

³⁴⁵ Reysuni, *Nazarîyyetü'l-Makasid*, s. 71. vd.

³⁴⁶ Maverdi, *el-Ahkamu's- Sultaniye*, II, 214.

³⁴⁷ Maverdi, *el-Ahkamu's- Sultaniye*, II, 258.

İbn Ferra da kendi kitabında, hakimin maslahat esaslarına göre hükme verme yetkisine ve vazifesine sahip olduğu konusuna değinmiştir. Ama kısa kesmek adına onlara değinmeyeceğiz.

Ebû Yusuf Gazi (ö.182/798)

Gazi Ebu Yusuf Yakup bin İbrahim de Ehl-i Sünnet fakihlerindendir ki, *el-Harac* kitabında hükümet fikhına değinmiştir. Maslahatın şekli onun kitabında daha seçkin yazılmıştır. “hayır (iyilik) kelimesi “maslahat” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Öyle ki diğer kitaplarda da aynı şekildedir ki daha önce bu konudan bahsetmiştik.

Ona göre esirleri özgür bırakmak yada onları öldürme kararı maslahat esasına dayalı olarak Müslümanların hakiminin görevidir.³⁴⁸ eğer kabile sulh etmek maslahat ise, maslahata göre amel edilmelidir.

Gaziye göre, halkın hakimi sadece maslahat esaslarına dayalı olarak hüküm vermeden yetkili değil, en önemli vazifelerinden biri de, toplumsal zararları, çelişkileri ve toplumsal yıkımlara sebep olabilecek zararları önlemektir³⁴⁹.

Şatibi (ö. 790/1388)

Şatibi olarak tanınan Ebu İshak İbrahim bin Musa Kırnati-İmam el Mekasit- “El mevafakat” kitabı dinin maksatlarını, ahkâm, maslahat ve mefasitleri tanıma bakımından benzerine az rastlanır kitaplardandır.

Şatibinin düşüncelerine az çok bu yazıda nakledilmiş ve araştırılmıştır ve Ehl-i Sünnet kitapları içinde maslahat konusunda en çok kullandığımız eser El muvafikat kitabı olmuştur. Konu ile ilgili birkaç cümle nakledeceğiz:

Onun asıl düşüncesi bütün dinlerin durumu kulların dünyevi ve uhrevi dünyalarının maslahatı üzerine olduğudur.

“Dinlerin durumu sadece kulların dünyevi ve uhrevi maslahatlarına amel etmektir³⁵⁰”

³⁴⁸ Maverdi, *el-Ahkamu's- Sultaniye*, II, 63.

³⁴⁹ Maverdi, *el-Ahkamu's- Sultaniye*, II, 207.

Dünyevi maslahatlardan kastını ise şöyle beyan etmektedir:

O “maslahat” “delil gösterme” “din maksatları” nın teorisyenidir. Alimlerin onun fikirlerinden faydalanıp, İslam’ın kör toplumlarını aydınlatabilirler. Şatibi ve eseri hakkında özellikle iki kitap “*El Muvafakat*” ve “*El itisam*” gibi bir çok makale, tez ve çok iyi kitaplar yazılmıştır. Bizim amacımız sylenmiş konuları tekrar etmek değildir. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler o kitaplara başvurabilir. Gerçi kendisi de kendinden önceki âlimlere borçludur ama onun onlardan üstünlüğü ve imtiyazı o sadece onlarla yetinmedi³⁵¹.

İzzüddin b. Abdisselâm (ö. 660/1262) Maslahat Konusundaki Çalışmaları

İbn Abdisselâm'ın maslahat hakkındaki görüşleri, kendinden önce yapılan usûl çalışmalarından bağımsız olmayıp, târihî süreç içerisinde maslahat hakkında yapılan çalışmaların bir halkasını oluşturmaktadır. Onun maslahat hakkındaki görüşlerini vermeden önce, el-İzz'den önce, maslahat konusunda önemli adımlar atmış olan usûlcülerin önde gelenlerine işaret etmek istiyoruz.

Öncelikle belirtmek gerekir ki İslâm Hukûkunun bir kaynağı olarak maslahatı öne çıkarma konusunda şöhret bulan İslâm hukukçusu, İmam Mâlik'tir (v. 179). Onun, maslahat-ı mürseleyi, hakkında başka bir delil bulunmayan konularda delil olarak kabul ettiğine daha önce temas etmiştik.³⁵²

İslâm Hukûku'nun gâyesi olarak maslahat konusu, öncelikle makâsıdla ilgili eserlerde işlenmiştir. Bu nedenle, hükümlerin hikmet ve maksatları hakkında yazılan eserler, bizim konumuzu da ilgilendirmektedir.

Konuyla ilgili olarak çalışma yapanlar, İslâm'ın hükümlerinin maksat ve hikmetlerine işaret etmek üzere ilk defa eser kaleme alan kişinin Hakîm et-Tirmizî (v. 320/932) olduğuna işaret ederler. Onun konuyla ilgili eserinin adı “es-Salâtu ve Makâsıduhâ'dir. Eser “İlelu'ş- Şerî'a”, “İlelu' l-İbâdât” ve “Kitâbu'l-İlel” gibi isimlerle de anılmaktadır. O, bu eserinde şer'i hükümlerin hikmet ve illetlerinin akıl ile kavranabileceğini belirtmiş ve bu nedenle, bütün dînî hükümleri akılcı bir yaklaşımla

³⁵⁰ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 6.

³⁵¹ Şatibi, *el-Muvafakat*, 25.

yorumladığı suçlaması ile karşılaşmıştır. Eser, çok erken bir dönemde kaleme alındığı halde günümüze ulaşmıştır. Eserin daha çok ibâdetler ve özellikle de namazın hikmetleriyle ilgili olduğu ve tasavvufi bir bakış açısını yansıttığı, illetlerin Allah'ın nûru ile bakabilen kişiler tarafından bilinebileceğini söylemesinden de anlaşılmaktadır.³⁵³

et-Tirmizî'den sonra, İmâm Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) konuyla ilgili bilgilerin bulunduğu “Meâhızu's-Şerâi?” isimli, fıkıh usûlüne dair bir eserin varlığından bahsedilmiştir. Ancak eser bize kadar ulaşmamıştır.³⁵⁴

Yine, bu konuyla ilgili eser verenler arasında Ebû Bekir elKaffâl eş-Şaşî de (v. 336/947)³⁵⁵ yer almaktadır. “Mehâsinu's-Şerî'a” isimli bir eser yazmış, ancak eser günümüze kadar ulaşmamıştır.³⁵⁶

el-Bâkillânî de (ö. 403/1012) konuya katkıda bulunan alimler arasında sayılmaktadır. el-Bâkillânî, bu konuda orjinal yaklaşımlarda bulunan talebesi el-Cüveynî üzerinde önemli etkiler yapmış olmalıdır. O döneme kadar yazılan, belki de en hacimli fıkıh usûlü eseri olan “et Takrib ve'l-İrşâd ilâ Turuki'l-İctihâd”ı kaleme almış ve kendisinin bu eseri iki defa ihtisar ettiği söylenmiştir. Rivâyete göre bu eser, on iki cilde ulaşmıştır.³⁵⁷

Mutezile alimlerinden Ebu'l-Hüseyn el-Basri (ö. 478/1085), *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fikh* isimli eserinde hükümlerden, “Şerî maslahatlar ve mefsetler” olarak bahsetmiş olmasına rağmen geniş açıklamalarda bulunmamıştır.³⁵⁸

Makâsıd ve maslahat konusunda en önemli ve en geniş açıklamalar İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî'ye aittir. O, “el-Burhân” adlı eserinde, maslahat konusunda orjinal sayılabilecek açıklamalarda bulunmuştur. Konumuzla ilgili en önemli katkısı ise, maksat veya maslahatları, kendisinden sonra gelen İslâm alimlerinin hemen tamamının kabul edip benimsediği taksimidir. O, hükümlerdeki maksatları zarûrî olanlar, ihtiyaç olanlar ve güzelleştirici olanlar üzere taksim etmiştir.³⁵⁹ Sonraları bu taksim, makâsıd ve

³⁵³ Bereke, Abdülfettah Abdullah, “Hakîm et-Tirmizî” Mad., *DİA*, XV, 196-199; er-Reysuni, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, s. 32.

³⁵⁴ Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî*, İstanbul 1984, s. 261; er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, s. 34.

³⁵⁵ Ibnu's-Subkî, *et-Tabakât*, II, 176; Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 266.

³⁵⁶ er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, s. 34-35.

³⁵⁷ er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, s. 36 vd.

³⁵⁸ Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mutemed fi Usûli'l-Fikh*, Beyrut 1983, II, 328.

³⁵⁹ el-Cüveynî, *el-Burhân*, II, 923 vd. er-Reysûnî, *Nazariyyetu'l-Makâsıd*, s. 39.

maslahat konusunun en önemli esası halini almış ve yaygınlık kazanmıştır. Konuyla ilgili çalışma yapanların hemen tamamı, bu taksimi esas almıştır. Bu açıdan, İslâm hukuk tarihinde maslahat kuramı için elCüveynî bir dönüm noktasını oluşturur. İslâm hukuk tarihinde maslahat kuramı için Cüveynî öncesi dönem ve Cüveynî sonrası dönem olmak üzere iki dönemden bahsetmek mümkündür, diyebiliriz.

el-Cüveynî'den sonra, İmam el-Gazâli usûle dair eserlerinde, konuya yer vermiş ve “İstislâh” konusunda geniş açıklamalarda bulunmuştur.³⁶⁰ Gazâli'nin, önemli diyebileceğimiz katkısı, sonraki araştırmacıların çoğu tarafından benimsenen, maslahatı, beş zarûri esasın korunmasına yönelik olan şey, olarak tanımlamasıdır. Maslahat konusunun temelini O, bu beş küllî esası yerleştirmiştir. Maslahatla ilgili bilgileri verirken, yer yer onun da görüşlerini aktardığımız için, burada tekrar etmiyor ve o bilgilere işaret etmekle yetiniyoruz.

Seyfuddin el-Âmidî, İbn Abdisselâm'ın hocasıdır ve onda önemli tesirler bırakmıştır. O da, el-İhkâm isimli eserinde konuyu ele almış ve maslahatın hem Şâri' in itibârı, hem de önemi açılarından taksîmi üzerinde durmuş ve hükümlerin maksadı olması bakımından maslahata temas etmiştir.³⁶¹

İbn Abdisselâm'ın, makâsıdu's-Şerîa ve maslahat konusundaki önemi, bu konuda müstakil eserler vermiş olmasıdır. Onun zamanına kadar, konuyla ilgili mütâlaalar usûl kitaplarının muhtelif konularında ele alınırken, O, bu konuda müstakil iki eser kaleme almıştır: Bunların birincisi, “Kavâidu'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm”, diğeri “el-Fevâid fi İhtisâri'l-Makâsıd”dır.³⁶²

İzzüddin b. Abdisselâm'a Göre İslam Hukuku ve Maslahat

el-İzz b. Abdisselâm'a göre İslam Hukukunun gâyesi, tamamen maslahatların temini ve mefsedetlerin kaldırılmasıdır ve konulmuş bulunan hükümler, hem özelde, hem de genelde bunu göstermektedir. O bu konuda şöyle demektedir:

“Maslahatın temini ve mefsedetin kaldırılmasına yönelik Şeriatın maksatlarını inceleyen kimsede, hakkında nass, icma veya özel bir kıyas bulunmasa dahi maslahatın

³⁶⁰ Gazali, *el-Mustassfa*, I, 286 vd.

³⁶¹ el-Amidi, *e-İhkâm*, II, 239, 250 vd.

ihmal edilmeyeceğine, mefsedetin de işlenemeyeğine dair inanç ve bilgi oluşur. Kitap ve Sünnetin maksadını araştırırsak biliriz ki, Allah (c.c.) az olsun çok olsun hayrı emretmiş, yine az olsun çok olsun şerri yasaklamıştır. Hayra *celbi menâfi defî mefâsid? (menfaatin elde edilmesi mefsedetin de kaldırılması); şerre de 'celbi mefâsid defî menâfi', (mefsedetin işlenmesi, maslahatın kaldırılması) denilir.”³⁶³

Diğer bir yerde ise şöyle demektedir: *İslâmı araştıran, Kur'ân ve Sünnet'in maksatlarını kavrayan kimse, emredilen şeylerin hepsinin, ya maslahatın gerçekleştirilmesi, ya mefsedetin kaldırılması, ya da her iki durum için olduğunu görür. Yine her bir yasağın, mefsedetin kaldırılması veya maslahatın gerçekleştirilmesi için olduğunu anlar.³⁶⁴

Bir diğer yerde ise “Allah Teâlâ dünya ve ahiret maslahatlarının gerçekleşmesi ve mefsedetlerinin kaldırılması için peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiştir” der ve şöyle tamamlar: “Yani, İslam tamamen kulların maslahatıdır.”³⁶⁵

Ona göre, İslâmın getirdiği hükümler, tamamen maslahatın gerçekleştirilmesi ve mefsedetin kaldırılmasına yönelik olduğu için maslahatın azı da çoğu da itibar açısından aynıdır. O şöyle der:

“Maslahatın azı da çoğu gibi dikkate alınır. Dikkate alma bakımından maslahatın azıyla çoğu arasında bir fark yoktur. Şeriat, maslahatın azını da çoğu gibi nazarı itibara almıştır.

Bunun için Zilzâl sûresinde 'Kim zerre miktarı hayır işlerse onu (n karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlerse onu (n karşılığını) görür.’³⁶⁶ buyurulmuştur.”

Onun maslahat konusunda en çok müracaat ettiği âyetlerden bir tanesi de bu âyettir. İmâm eş-Şafi'i de bu âyeti, er-Risâle isimli eserinde zikretmiş ve zerre miktarı hayrı fazla olan şeylerin övgüye değer olduğunu misal olarak bildirmiştir.³⁶⁷

O, emredilen şeylerin maslahat, yasaklanan şeylerin de mefsedet olarak kabul edilmesi ve emir ve yasağın derecesinin, bunların ilişkili olduğu maslahat ve mefsedete göre değişmesi açısından konuya yaklaşır ve şöyle der:

³⁶³ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 327.

³⁶⁴ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 53.

³⁶⁵ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, 334, a.g.mlf., *el-Fevâid*, s. 32.

³⁶⁶ ez-Zilzal, 99/7-8.

³⁶⁷ eş-Şafii, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, İstanbul 1985, s. 224.

“Şeriat en küçük itaati istediği gibi en büyüğünü de istemektedir. Aynı şekilde en küçük ma’siyetten kaçınılmasını istediği gibi en büyüğünden de kaçınılmasını istemektedir. Ancak bir talep ile diğer talep arasındaki fark, maslahatın elde edilmesi ve mefsedetın kaldırılması bakımından maksat olan şeyler arasındadır.”³⁶⁸

Yani bir şeydeki maslahat ne kadar büyük olursa, ona dair olan emir o kadar kuvvetli olmaktadır. Yine bir şeydeki mefsedet ne kadar çok olursa ona dair olan yasak o kadar artmaktadır.

Onun maslahat ve mefsedet açısından Kur'an ve Sünnete bakışı ve yorumlayışını göstermesi bakımından Kur'an'da geçen ‘ihsân’ ve ‘isâe’ kavramlarını nasıl yorumladığını görmek gerekir.

İhsan ile ilgili olarak O şöyle demektedir:³⁶⁹

“Allah her konuda iyiliği emretmiştir. Kur'an'da, “Allah adâleti, ihsânı, ve yakınlarla bakmayı emreder; fuhşiyâtta, kötülükten ve azgınlıktan men eder. Tutasınız diye size öğüt verir.”³⁷⁰ buyurulmuştur Hz. Peygamber (s.a.v.) ise şöyle buyurmaktadır: “Allah her şeyde ihsânı emretmiştir...”³⁷¹

Bunları zikrettikten sonra ihsân'ın tanımına geçer ve şunları söyler:

“İhsân; kişinin kendisi veya başkası açısından, dünyevi, uhrevî veya her ikisine yönelik bir maslahatın elde edilmesi veya bir mefsedetın kaldırılmasına münhasırdır.”³⁷²

Ona göre ihsân üç kısımda incelenebilir:

- a. Kişinin ibâdetlerinde ihsân: Bu kişinin Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet etmesidir. Nitekim, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadiste de böyle buyurulmuştur.³⁷³
- b. Kişinin diğer varlıklara ihsânı: Bu da ya bir maslahatın elde edilmesi veya bir mefsedetın kaldırılması yoluyla olur.

³⁶⁸ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 19-20.

³⁶⁹ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 33 vd.; 49 vd.

³⁷⁰ Nahl, 16/90.

³⁷¹ Müslim, Sayd, 34/11, nu. 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 16/11, nu. 2815; et-Tirmizî, Diyât, 14/14, nu. 1409; İbn Mâce, Zebâih, 27/3, nu. 3170; ed-Dârimî, Edâhî, 6/10, nu. 1976.

³⁷² İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 33 vd., 49 vd.

³⁷³ el-Buhârî, İmân, 2/37; Müslim, İmân, 1/1, nu. 5-7, Ebû Dâvûd, Sünne, 39/16, nu. 4695; et-Tirmizî, İmân, 38/4, nu. 2610; İbn Mâce, Mukaddime, 9, nu. 63.

- c. Kişinin kendine ihsânı: Bu da Allah'ın emrettiği vâcip veya mendûp maslahatların elde edilmesi, yasakladığı haram veya mekruh mefsedetın de kaldırılması yoluyla olur.

İsâe: Ona göre "isâne" (kötülük), mefsedetein işlenmesi ve maslahatın terk edilmesine münhasırdır ve ihsân da olduğu gibi üç kısma ayrılır:

- a. Kisinin ibâdetlerde kötülüğü/isâe: Bu, yukarda belirtilen, ibâdetlerde ihsâna riâyet etmemesidir.
- b. Kendine karşı olan kötülüğü/isâesi: Kişinin sadece kendisiyle ilgili olarak, dünyevî veya uhrevî bir mefsedeti işlemesi veya maslahatı kaldırmasıdır.
- c. Başkalarına karşı olan kötülüğü: Bu da yine, başkalarına bir mefsedet ulaştırması veya onların maslahatını engellemesiyle olur.

Bu açıklamasıyla onun, maslahat ve mefsedeti, iyilik ve kötülükle aynı anlama aldığını görmekteyiz.

Onun ifadelerinden, İslâm'ın hükümlerinin tamamen maslahatın teminine ve mefsedetın kaldırılmasına yönelik olduğunu, İslâm'ın emrettiği şeyleri maslahat, yasakladığı şeyleri de mefsedet olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

İzzüddin b. Abdisselâm'a Göre Maslahat ve Mefsedet Maslahat Tanımı

el-Izz b. Abdisselâm, maslahata değişik açılardan bakmış ve maslahat hakkında bir kaç tanım yapmıştır.

Genel bir kural olarak, İslâm'ın yapılmasını istediği şeyler maslahat, terkedilmesini istediği şeyler ise mefsedettir. Yine buradan hareketle şöyle demiştir:

"Allah'ın yapılmasını vâncip kıldığı her maslahatın terki haram bir mefsedet, Allah'ın haram kıldığı her mefsedetın terki vâncip bir maslahattır."³⁷⁴

Yine 0, maslahatı, son tahlilde insana sağladığı haz açısından tanımlayarak şöyle demiştir: "Maslahat; lezzet ve sebebi veya sevinç ve sebebidir."³⁷⁵

Bu tanımının izahı sadedinde, gerek dünyevî gerekse uhrevî bir lezzet ve sevince vesile olan şeyin, kendisine mefsedet bitişse de maslahat olduğunu vurgulamıştır.³⁷⁶

³⁷⁴ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 50

³⁷⁵ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, 12; *el-Fevâid*, s. 32, 52.

Onun bu tarifi, maslahatın maddi-cismi, akli ve rûhî-manevî olanlarının hepsini içerir. Böylelikle O, hem hakîkî maslahatı hem de mecâzi maslahatı tanımın kapsamına almıştır. Çünkü, bir şeyden hâsıl olan fayda ve iyilik (lezzet veya sevinç) hakîkî maslahatı oluştururken, bunlara vesile olan şeyler de mecâzî maslahatı oluşturur.³⁷⁷

Maslahatı, insanın ihtiyaçlarını esas alarak şöyle tanımlamıştır:

“Maslahat; zarûretlerin, ihtiyaçların ve tamamlayıcı/ güzelleştiricilerin gerektirdiği şeylerdir, Mefsedetler ise bunların zıddını elde etmektir.”³⁷⁸

Bu tanımlama, Gazâlî'nin yukarıda geçen tanımına benzemekte ise de, Gazâlî, tanımında, maslahatın dînin maksatlarının muhafazasına yönelik şey olarak ele almış ve bu maksatların da, din, can, nesil, akıl ve malın muhafazası olarak belirtmiştir. Halbuki bunlar, sadece zarûrî maslahatları oluşturur ve Gazâlî'nin tanımı bu açıdan eksik kalır. İbn Abdisselâm'ın tanımı ise, maslahatların hem zarûrî olanlarını, hem ihtiyaç mertebesinde olanlarını ve hem de güzelleştirme ve tamamlama mertebesinde olanlarını içermiş olmaktadır.

O, maslahatın müradifleri olarak “hikmet", 'mahbûb', 'ma'nâ' “hayır”, “nef", 'hasenât', 'taat', 'urf', 'husn'³⁷⁹ kelimelerini vermiş ve “maslahatların hepsi hayırlı şeyler, faydalı şeyler ve iyiliktir” demiş ve Kur'ân'ın maslahat için çoğunlukla hasenât' (iyilikler) kavramını kullandığına dikkat çekmiştir.³⁸⁰

Maslahatın, 'haz' ekseninde, “lezzet” olarak tanımlanmasının, öncelikle bireysel faydacılığa ve maslahatın izâfî hale gelmesine kapı araladığı söylenebilir. Maslahatın lezzet olarak tanımlanmasında, kişilerin herhangi bir şeyi yaparken ondan kendisine gelecek olan lezzetin/hazzın, o şeyin tercihinde, kişinin iradesini yönlendirdiği izlenimi vardır.

Bazı şeylerin insana haz verdiğini, bazı şeylerin ise eleme neden olduğunu bilmekteyiz. İnsan tabiatı gereği, haz veren şeyleri ister ve elem veren şeylerden kaçınır. Yani insan, haz veren şeyleri, ıstırap veren şeylere tercih eder. İşte bu gözleme dayanarak yapılan akıl yürütme ile, insan davranışlarının hazza neden olmalarına veya olmamalarına

³⁷⁶ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 51.

³⁷⁷ Aynı anlam için bkz: eş-Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, s. 279.

³⁷⁸ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, 238, 240.

³⁷⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 6, 19; a.g.mlf., *el-Fevâid*, s. 38.

³⁸⁰ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 6.

göre iyi ve kötü/maslahat ve mefsedet olduğu iddia edilebilir. Meselâ, XVII. yüzyılda İngiliz düşünürlerinden Hobbes'in, insanın hazcı bir varlık olduğunu savunmasından sonra Batı'da, özellikle İngiltere'de gelişen Faydacı Hukuk Ekolü'nün, bu prensip etrafında görüşlerini oluşturduğu bilinmektedir. Bu hukuk ekolüne bağlı düşünürler, hukuk teorisini, somut ve rölatif fayda/haz temeline oturtmaya çalışmışlardır.³⁸¹

İbn Abdisselâm ve diğer İslâm hukukçularının maslahatı haz ekseninde tanımlamaları, hazza Hukûkun en temel idesi olma özelliğini vermez. Çünkü yine bu hukukçular, İslâm'ın hazları mutlak olarak benimsemediğine ve bazı hazları yasaklayarak haram kıldığına dikkat çekmişlerdir.³⁸² Bu nedenle, İslâm Hukûku'nda maslahat kavramının haz ekseninde değerlendirildiği iddia edilemez. İbn Abdisselâm'ın kendisinin de belirttiği gibi maslahat, son tahlilde insana ya dünyevî ya da uhrevî bir haz sağlar. Onlar, maslahatın tanımında hazzı kullanırken, maslahatın bu yönüne dikkat çekmek istemişlerdir.

el-İzz konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“İnsan, fitratı gereği, maslahatı mefsedetinden üstün olan şeyi tercih eder, mefsedeti maslahatından çok olan şeyi de terkeder. Cezâların meşrû kılınmasının hikmeti de bu noktada belirir. Bu nedenle, gerek dünyevî gerekse uhrevî cezalar konulmuştur. Çünkü insan, kendisine haz veren şeylere ve bunlardan, karşılığında dünyevî veya uhrevî bir cezâ konulmuş olanlara baktığında ve bunları karşılaştırdığında, hazlardan bu çeşit olanlarını, yani haklarında cezâ konulmuş bulunanlarını, fitratı gereği terkeder. Ancak günahkârlar, bu çeşit hazları işleyecek olduklarında, bunlara karşılık olarak konulmuş bulunan cezâları hatırlamak istemezler. İşte bütün gaflet bu noktadadır. Zîrâ akıllı bir kimse, haram olan bir davranışa karşılık uğrayacağı ta'zir, zem ve uhrevî elemeleri göz önüne aldığı anda bunlar, onu o haram olan şeyi işlemekten alıkor.”³⁸³

el-İzz, bazı itaatlerde bulunan meşakkat ve elemeleri de aynı şekilde îzâh eder. Ona göre, böyle meşakkatli ve elemli şeyler sonucu hâsıl olacak hem dünyevî hem de uhrevî maslahatlar, insanı bu çeşit işlere ve ibâdetlere yöneltir. Meselâ hastalar, tedâvî olacakları için hoşlarına gitmeyen, kendilerine elem ve meşakkat veren ilaçları kullanırlar. İnsanlar dünyevî maslahatlarını karşılamak için pek çok meşakkatlere katlanırlar. Ahiret

³⁸¹ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s. 256, 258.

³⁸² İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 8.

³⁸³ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 14.

maslahatlarını elde etmek için de bunları, dünyada çekecekleri elem ve meşakatlere tercih ederler.³⁸⁴

Maslahatin lezzetler ve sevinçler ve bunların sebeplen olarak tanımlanmasında “lezzet ve sevinç” kavramları, ilk akla gelen dar anlamlarıyla kullanılmış değildir. Buradaki “lezzet ve sevinç” insanların hem dünya, hem de âhirette elde ettikleri, edecekleri menfaatleri en geniş anlamıyla ifade etmektedir. Tanımın, “kapsamına giren şeyleri içermesi ve kapsamına girmeyen şeyleri de dışarıda bırakması” özelliği dikkate alınarak denilebilir ki, ilk anda lezzet ve sevinç gibi görünse de netice itibarıyla elem ve üzüntüye sebep olan şeyler, mefsedetın tanımındaki elem ve üzüntü sebebi kaydıyla

Mefsedete dâhil olur. Aynı şekilde maslahatın tanımındaki lezzet veya sevinç sebebi kaydıyla da olayların/eşyanın neticeleri itibarıyla değerlendirildiğini görmekteyiz. Nitekim, yukarda da belirttiğimiz gibi, elem verse de, daha fazla menfaat içerdiği için bazı şeylere yöneldiğimiz bir vâkıdır.³⁸⁵

Meselâ alkollü içkiler, başlangıçta kişiye geçici bir lezzet verse de, dünyada ve âhirette neden oldukları kötü neticeleri sebebiyle mefsedettir. Onun tanımından hareketle, ilk bakışta lezzet ve sevinç gibi görüldüğü halde İslâm Hukûkunun haram kıldığı ve yasakladığı şeyleri bu kapsamda ele alabiliriz. Bu nedenle İslâm, menfaat gibi görünen bazı şeylere bazen sınır, bazen de cezâ koymuştur. Çünkü insanın kısa görüşlülüğü, nefsânî arzu ve istekleri, olaylara bakışını şekillendiren gelenekler/örfler ve çevre faktörü vb. nedenlerle insan, mefsedeti fazla olan şeyi veya daha fazla maslahatın zayi olmasına neden olan şeyi maslahat zannıyla işler, ona meyleder. peşin rahatı ve zevki, ilerde kendisine daha fazla kötülük getirecek olmasına rağmen tercih eder. İnsanların maslahatı ve mefsedeti bilmelerindeki eksiklik yanlışlıkları, acizyet ve farklılıkları, dinin gönderilmesini ve insanların buna boyun eğmelerini zarûrî kılar. Bu hususa dikkat çekmek için ibn Abdisselâm, dînin, her türlü lezzet ve sebebini maslahat olarak kabul etmediğine, maslahatların tahsîline sınır koyduğuna ve bunu sırt insanların insiyatifine bırakmadığına dikkat çeker.³⁸⁶ İslâm Hukûku'nun haram kabul ettiği hususları bu çerçevede ele almak gerekir. Ayrıca, kişilere elem vermesine rağmen, toplum menfaatine olmak üzere cezâların meşru kılınmasının, cihad vb. şeylerin maslahat olmasına vurgu

³⁸⁴ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 14.

³⁸⁵ Ulvân, *el-Kıyenu'z-Zarûriyye*, s. 96.

³⁸⁶ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 8.

yapar.³⁸⁷ Bütün bunlardan, onun da, İslâm'da, her türlü haz/lezzet ve sebebinin maslahat olarak kabul edilmediğini, İslâm'ın haram kıldıklarının bunun dışında kaldığını vurguladığını söyleyebiliriz.

eş-Şâtibî bu hususa dikkat çekmek için; “gerçek maslahat, hayatın yıkılmasına değil ikâmesine ve âhîret hayatının kazanılmasına götüren şeylerdir. Din, insanları, hevalarına tabi olmaktan kurtarmak ve Allah'a (c.c.) kul olmalarını sağlamak için gelmiştir” der.³⁸⁸ Yani maslahat, din ve dünyanın dayanağı olan şeylerdir, arzu ve hevesler değildir.

O, maslahat ve mefsedeti, bir başka açıdan, eşyanın insanların yararına olup olmaması bakımından da tanımlamış ve insanların dünya veya âhîret bakımından gerek zarûret, gerek ihtiyaç, gerekse güzelleştirme/tamamlama derecesindeki gereksinimlerini gideren şeylerin maslahat olduğunu da belirtmiştir. Yani, insanlar için gerek dünyevî, gerekse uhrevî açıdan belirtilen önem ve derecelerde yarar olan ve bu yararı sağlayan şeyler maslahat; gerek dünyevî, gerekse uhrevî açıdan zarar olan veya zarara yol açan şeyler ise mefsedettir.

Görüldüğü gibi o, maslahat tanımında kendinden öncekilerin yürüdüğü yoldan yürümüş, maslahatı; hem nasları esas alan ve emredilen veya mübah kılınan hususların maslahat, yasaklanan şeylerin mefsedet olduğunu belirten bir tanımlamayla, hem insanın ihtiyaçlarını esas alan bir tanımla; zarûret, ihtiyaç ve güzelleştirme-olgunlaştırma derecelerinde insanın dünyevî ve uhrevî açıdan muhtaç olduğu ve onun yararını sağlayan şeylerin maslahat olduğunu belirterek, hem de her iki tanımda da maslahat veya mefsedet olarak belirttiği şeylerin, son tahlilde, insana sağlayacağı haz veya elemi esas alarak, insana haz veren şeylerden dînin yasaklamadıklarının maslahat, elem veren şeylerin de mefsedet olduğunu vurgulamıştır. O, bu tanımları verirken, bunların nazarî tartışmalarına girmemiş, daha çok hükümlerin maslahata yönelik olması hususu üzerinde durmuştur.

İbâdetlerle İlgili Olan Maslahatlar

el-İzz'e göre ibâdetlerdeki ana gâye, Allah'a c.c. anlasıdır ve buna bağlı olarak itaatlerin tamamı, kalplerin ve Ladenlerin ıslahı ve kulların dünya ve âhîret faydalarının temini için nesrû kılınmıştır. 'Kalp ıslah edilirse, beden de salih amellere yönelir,

³⁸⁷ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 54 vd.

³⁸⁸ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 37 vd.

ma'siyetlerden uzak durur³⁸⁹ dedikten sonra, Hz. Peygamber'in bu anlamdaki hadîsine³⁹⁰ işaret eder ve şöyle der:

"Sözlerle ve fiillerle yapılan itaatler, dünya ve ahiret maslahatlarını veya bunların birinin elde edilmesini sağladığı ve dünya ve âhiret mefsedetlerinin veya bunlardan birinin mefsedetlerinin kaldırılmasını sağladığı için yararlıdır. Manevi haller marifetten kaynaklanır, ibâdet niyetleri manevi hallerden ve marifetten kaynaklanır, Allah'ın (c.c.) hükümlerinin tamamı kulları için maslahattır."³⁹¹

Onun, ibâdetler hakkında, konuyla ilgili olarak verdiği bilgileri başlıklar altında vermeyi uygun buluyoruz.

Îmandaki Maslahatlar

İbn Abdisselâm, maslahatların en üstününü gerçekleştirdiği ve mefsedetlerin de en kötüsünü kaldırdığı için îmanın en üstün amel olduğunu belirtir.³⁹²

Îmân, âhiret maslahatlarına ulaşmanın esasıdır. Âhiret maslahatlarının temin edilebilmesinin ilk şartı îmandır. Ayrıca îmânın dünyevî maslahatları vardır. Bunlar; İslâm hükümlerinin uygulanması ve bu hükümlerin sağlayacağı maslahatların temini, canların, malların, namusların ve nesillerin muhafazası gibi insanın dünyevi maslahatlardır.

Uhrevî maslahatı ise, Allah'ın (c.c.) rızası, ebedî olarak cennette kalmak ve cennette elde edilecek nimetler, âhiret mefsedetlerinden, Allâh'ın gazâbı, rahmetinden kovması ve cehennemdeki azaplardan korunmaktır.³⁹³

Namzdaki Maslahatlar

İbâdetlerdeki üstünlük, sağladığı faydaya göre olduğu için, elİzz'e göre namaz, îmandan sonra en üstün ibâdetdir. Kendisindeki şeref ve üstünlük nedeniyle namaz,

³⁸⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 143; a.g.mlf. *Makâsıdu's-Salat*, s. 9.

³⁹⁰ Buhârî, İmân, 2/39; Müslim, Müsâkât, 22/20, nu. 107; İbn Mâce, Fiten, 36/14, nu. 3984; Dârimî, Buyû' 18/1, nu. 2523.

³⁹¹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 143.

³⁹² İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s.44.

³⁹³ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 44.

fuhşiyât ve kötülükten alıkoymakla,³⁹⁴ derecelerin yükseltilmesiyle, günahların affıyla vasıflandırılmıştır.³⁹⁵

Namaz, başka ibâdetlerin içermediği kalp, lisân ve organlarla ilgili pek çok hikmet ve fayda içerir. Namazın en büyük maksadı ise, Allah (c.c.) ile olan ahdi yenilemek ve onu hatırlamaktır.³⁹⁶ Namaz vakitlerinin birbirine yakın tutulmasının sebebi de budur.³⁹⁷

Oruçtaki Maslahatlar

Oruç hakkında Kur’ân-ı Kerîm’de “Ey inananlar, korunasınız diye, oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı”³⁹⁸ buyurularak, orucun cehennem azâbından korunmaya vesile olduğu belirtilmiştir.³⁹⁹

Orucun sağladığı yararlarından bazıları şunlardır:⁴⁰⁰

- 1- İnsanın âhiretteki derecesinin yükseltilmesi ve günahlarının affedilmesi: Bu konuda Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ramazan geldiğinde cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar bağlanır.”⁴⁰¹ Hadis kitaplarında, konuyla ilgili başka hadisler de zikredilmektedir. el-Izz, yukardaki hadisin açıklamasında, cennet kapılarının açılmasının; bu kapıların açılmasını gerektiren ibâdetlerin çoğalmasından, cehennem kapılarının kapanmasının; bu kapıların kapanmasını gerektiren günahların azalmasından ve şeytanların bağlanmasının da, oruç tutanların, şeytanların vesveselerine aldırılmamasından ibâret olduğunu belirtmiştir.⁴⁰²
- 2- Günaha dalma konusunda şehvetin kırılması: Çünkü açlık ve susuzluk, şehvetleri kırar ve böylece insanların günaha dalmasını engeller.
- 3- İnsanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın artması: Oruç tutan insan, aç olduğu zamanlarda, diğer insnlardan aç kalanları hatırlar ve biraz olsun onların hallerini anlar. Bu da onu, insanlara yardım etmeye teşvik eder.

³⁹⁴ Ankebût, 29/145.

³⁹⁵ İbn Abdisselâm, *Makâsıdu’s-Salat*, s. 12.

³⁹⁶ Allah’ı hatırlamak için namaz kılmayı emreden âyet için bkz.: et-Tâhâ, 20/14.

³⁹⁷ İbn Abdisselâm, *Makâsıdu’s-Salat*, s. 13.

³⁹⁸ Bakara, 2/183.

³⁹⁹ İbn Abdisselâm, *Makâsıdu’s-Savm*, s. 9-10.

⁴⁰⁰ İbn Abdisselâm, *Makâsıdu’s-Savm*, s. 10 vd.

⁴⁰¹ el-Buhârî, *Savm*, 35/5; Müslim, *Siyâm*, 13/1

⁴⁰² İbn Abdisselâm, *Makâsıdu’s-Savm*, s. 12.

Bu gibi yararlarının yanında orucun, ibâdetlerin çoğaltılması, Allah'a (c.c.) şükredilmesi, zihinsel, ruhsal ve bedensel sıhhat ve sağlığa vesile olması gibi pek çok yararları da vardır.⁴⁰³

Zekat ve Sadakadaki Maslahatlar

el-Izz'e göre zekât ve sadakanın meşrû kılınmasındaki asıl maksat ve maslahat, başka yollarla ihtiyaçlarını karşılayamayan âciz ve muhtaç insanların ihtiyaçlarının giderilmesi ve bunları verenlerin âhiret maslahatlarına kavuşmalarıdır. Konuyla ilgili olarak el-Izz şöyle demektedir:

“Allah Teâlâ, insanların bir kısmının, ihtiyaçlarını gidermekten âciz ve başkalarına muhtaç olduklarını bildiği için zekât ve sadakalarla ve keffâretlerle ilgili hükümler getirmiştir. Meselâ muhtaç olanlar hayvanların etlerinden, yünlerinden, derilerinden, üremelerinden, sütlerinden faydalanmaları için hayvanlarda zekâtı farz kılmıştır. Paralarda da zekâtı farz kılmıştır ki, diğer ihtiyaçlarını da onunla giderebilsinler.⁴⁰⁴

Keffaretlerdeki Maslahatlar

Keffâretler, ibâdetlerde kaybedilen maslahatların temin edilebilmesi için tanınan fırsatlardır. Eğer keffâret, karşılığı sadece uhrevî olan bir ibâdet ise maslahatı, âhirette elde edilecek sevaptır. Keffâret, mal ile edâ edilen bir keffâret ise maslahatı, vereni açısından âhirette elde edeceği ecir, alanı açısından ise dünyevî bir ihtiyacının karşılanmasıdır.⁴⁰⁵

Teberrulardaki Maslahatlar

İnsanların, zarûret ve ihtiyaçlarını karşılama yollarından birisi de, herhangi bir mâlî karşılık almadan yapılan temlikdir ki buna teberrû denir. Mâlî muâmeleler veya diğer yollarla ihtiyaçlarını gidermek için gereken şeylere sahip olamayanların maslahatlarının karşılanması için mesrû kılınmıştır.⁴⁰⁶ Teberruda bulunan kimseler için, bunlardaki

⁴⁰³ İbn Abdisselâm, *Makâsıdu's-Savm*, s. 16-17.

⁴⁰⁴ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.119, 141.

⁴⁰⁵ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 56.

⁴⁰⁶ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 119.

maslahat, âhirette elde edecekleri sevaptır. Teberruyu kabul edenler için maslahat ise dünyevîdir ve zarûret ve ihtiyaçlarını karşılamaktır.⁴⁰⁷

Adaktaki Maslahatlar

Bilindiği gibi adak (nezir), Allah Teâlâ'yı ta'zim için mübah olan bir şeyi kişinin kendine vâcip kılmasıdır.

Adakata, adanan şey oruç, namaz, umre, itikâf gibi sadece adayanı ilgilendiriyorsa maslahatı, adakta bulunan kişinin âhirette alacağı sevaptır. Adanan husus, kurban ve vakıf gibi başkalarını ilgilendiren ve başkalarına yapılacak bir ihsânı içeren bir ibâdet ise maslahatı; adayanı açısından âhiretteki sevap, diğer insanlar için onların dünyevî bir ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.⁴⁰⁸

Cihattaki Maslahatlar

el-İzz b. Abdisselâm'a göre, cihat bizzat şerefli ve üstün bir amel olduğundan dolayı değil, iletmiş neticeler sebebiyle en üstün amellerden sayılmıştır. Çünkü, vesilelerin hükmü, vesile oldukları şeyin hükmüdür.⁴⁰⁹

el-İzz, gayr-i müslim düşmanlarla yapılan cihâd; İslâm'ın yayılması için olan cihat (kitâlû't-taleb) ve savunma cihâd (kitâlû'd-def') olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Ona göre belirtilen ilk cihat, dînin yüceltilmesi, kâfirlerin kalplerinden küfrün giderilmesi, küfrün ve küfür sonucu meydana gelen mefsedetlerin kaldırılması, mallarının ganîmet yoluyla alınması neticesi mü'minlerin kalplerinin ferahlatılması gibi hususlar içindir. Savunma cihâd ise; İslâm ülkesinin kâfirler tarafından istilâ edilmesinin önlenmesi, müslümanlara gelebilecek zararların kaldırılması, dinleri, canları, malları, nâmusları ve vatanları gibi hususların muhafaza edilebilmesi için meşrû kılınmıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 119.

⁴⁰⁸ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 55-56.

⁴⁰⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 44.

⁴¹⁰ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 44, 251; a.g.mlf. *el-Fevâid*, s. 142.

Muâmelât Hükümleriyle İlgili Maslahatlar

Muâmelât hükümleriyle ilgili olan maslahatları vermeden önce, el-İzz'in, bu konuya giriş mahiyetinde kabul edilebilecek iki önermesine işâret etmede yarar vardır. O öncelikle, yeryüzündeki malların ve menfaatlerin, insanların her türlü maslahatlarının temini için yaratılmış olduğunu vurgular. İkinci olarak, bu mallar ve menfaatleri elde etme vâsıtalarının da hukûkî muâmelelerle düzenlendiğini ve bunların meşrû kılındığını belirtir:

Mallar ve Menfaatlerin İnsanların Zarûret ve İhtiyaçlarını Karşılama İçin Yaratılmış Olması

el-İzz, Allah'ın (c.c.), insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli zarûrî şeyleri, ihtiyaç kısmına giren şeyleri ve insanın üstünlüğüne yaraşır güzelleştirici şeyleri yaratıp insanın menfaatine sunduğunu belirtir ve şöyle der:

“Allah (c.c.) kullarını yaratıp, onların yiyecek, içecek, giyecek, mesken, eş, üretim yolları vb. şeylere olan ihtiyaçlarını bildiği için, bu şeyleri, onların zarûretlerini ve ihtiyaçlarını gidermek için yaratmıştır. Kur'ân'da, insanlar için yarattığı

tamamlayıcı ve güzelleştirici şeyleri belirterek onlara olan iyiliğini ve ihsânını insanların buna dikkatlerini çekecek bir şekilde dile getirirken, onların zarûret ve ihtiyaçlarını gidermek için yarattığı şeyler konusunu sen takdir et.”⁴¹¹

Bu anlayış, İslâm Hukûku'nda, “Eşyâda aslolan ibahadır” şeklinde kurallaştırılmıştır.⁴¹² Yani, haramlığına dair delil bulunmayan şeyler, asıl itibarıyla, insanların yararlanması için yaratılmıştır ve mübah kılınmışlardır.⁴¹³

Maslahatların Temini İçin Gereken Tasarrufların Meşru Kılınmış Olması

İnsanların, zarûret, ihtiyaç ve güzelleştirme nevelerinden olan maslahatlarının karşılanabilmesi için gerekli olan şeylere ulaşma vasıtaları da yaratılmış ve hükümlerle düzenlenmiştir, el-İzz'in belirttiği bu vâsıtalar şunlardır:

⁴¹¹ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 117-118, 141.

⁴¹² Bkz.: eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, I, 283.

⁴¹³ Eşyânın, insanların yararına olmak üzere yaratılmasıyla ilgili olan bazı âyetler şunlardır: el-Bakara, 2/29, el-En'âm, 6/119, el-Casiye, 45/13;

-Para:

el-Izz konuya, altın ve gümüşün, malların mübadele aracı olması hususuna temas ederek girer ve şöyle der: “Allah (c.c.), insanların hepsinin, muhtaç oldukları şeyleri elde etme imkanının olmadığını bildiği için altın ve gümüşü, malların ve menfaatlerinin elde edilme vesilesi olarak yaratmıştır.”⁴¹⁴

-Üretim:

o altın ve gümüş dışında, insanların ihtiyaçları olan şeyleri leri için üretim yollarının (sanâî') yaratıldığını ve vesile elde etmeleri için kıldığını belirtir.⁴¹⁵

- Mali akitler:

İnsanların, ihtiyaçlarını gidermek için sahip olmadıkları ulaşmaları gereğinden hareketle mâlî akitler meşrû kılınmıştır.⁴¹⁶

İnsanın, Allah’a (c.c.) kulluk için yaratıldığını, yaşamını ettirdiği müddetçe kulluk ile mükellef olduğunu, yaşamını devam imesinin ise yeme, içme, mesken vb. zarûrî olan hususların ve menfaatlerin temin edilmesiyle olacağına dikkat çeker ve bu gibi amelelerin asgarî miktarlarının zarûrete girdiğini belirtir⁴¹⁷. Ona göre, bu gibi, insan için zarûret olan şeylerin elde edilmesi için gereken tasarruflar meşrû kılınmalıdır ve bu da zaruridir.⁴¹⁸ Zarûret ve ihtiyaç maslahatlarının teminine izin verilmemiş olsaydı nizam ve düzen bozulurdu. O, bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“İnsanın zarûret ve ihtiyaç maslahatlarının karşılanmasına yönelik ivazlı/bedelli veya ivazsız/bedelsiz tasarruflar meşrû kılınmamış olsaydı, dünya düzeninden söz edilemezdi. Çünkü dünyanın düzeni ancak zarûret ve ihtiyaç maslahatlarının karşılanmasıyla sağlanabilir.”⁴¹⁹

Ona göre, bu nevi tasarruflarda, bu tasarrufların, maksatlarının gerektirdiği şeyler de meşrû kılınmıştır.⁴²⁰

⁴¹⁴ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 118.

⁴¹⁵ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.118.

⁴¹⁶ İbn Abdisselâm, *el-Fevaid*, s. 118.

⁴¹⁷ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 246.

⁴¹⁸ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 237-238, 246.

⁴¹⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 237.

⁴²⁰ İbn Abdisselâm, *el-Fevaid*, s. 119.

-Teberrular:

İhtiyaçlarını gidermek için elde etmeleri gereken şeylere belirtilen yollarla ulaşamayan insanların yararına olarak tler, zekât vb. yollar da farz kılınmıştır. Bu hükümlerin meşrû yukarda belirt keffaretler, zekât gâyesiyle ilgili olarak O, şöyle demektedir:

“Allah (c.c.), bazı insanların, mala (a'yân), paraya (esmân), menfaatlere menafi') ve üretim yollarına (sanâi') sahip olamayacaklarını bildiği için, onların lehine olmak üzere zekât, keffaret vb. yolları farz kılmiştir. Yiyeceklere olan ihtiyaçlarını karşılamak için yiyecek olan şeylerde, hayvanlardan sağlanacak, et, süt, yün, deri, binit olarak kullanma, üreme vb. yararlarına ulaşabilmeleri için hayvanlarda; bunun dışında giyecek, mesken vb. ihtiyaçlarını karşılamak için paralarda zekâtı farz kılmıştır.”⁴²¹

Bu genel sayılabilecek girişten sonra, el-İzz b. Abdisselâm, bu genel ilkeler altına giren tasarruflardaki maslahatlara misaller vererek konuyu açıklığa kavuşturmak istemiştir. Onun verdiği misalleri bir araya toplayarak bu konuyu da maddeler halinde vermek, konunun anlaşılması ve onun görüşlerinin ortaya çıkması bakımından daha uygundur kanaatindeyiz.

Muamelelerdeki Özel Maslahatlar

- Mâlî akitlerdeki maslahatlar:

Mâlî akitlerin meşrû kiliniş gâyesi, insanların, zarûret, ihtiyaç ve güzelleştirme nevelerinden olan maslahatlarını gidermek için muhtaç oldukları şeylere, gerek para gerekse mal vesîlesiyle sahip olabilmelerini sağlamaktır. Alışveriş, kirâ, sipariş gibi mâli bir karşılıkla yapılan tüm acruflar (akitler) böyledir.⁴²²

- Ödünçteki Maslahatlar:

Elde edeceği maslahat al dünyevidir ve onunla ve dini kitaplar ödünç veren bunu Allah (c.c.) rızası için yapmışsa elde maslahat âhiret sevâbıdır. Ödünç alan için ise maslahat ir ve onunla bir ihtiyacını karşılayacaktır. Cihat âletleri, Kur'ân e kitaplar gibi

⁴²¹ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.119.

⁴²² İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.118.

şeylerin ödünç alınmasında olduğu gibi bazen maslahat, her iki taraf için de uhrevi olabilir.⁴²³

Genel kural olarak söyleyecek olursak, insanlara iyiliği viher tasarrufta, bu tasarrufların maslahatı iyilikte bulunan andan uhrevidir. İyilikte bulunulan kişiler için ise dünyevidir.⁴²⁴

- Vasiyetteki Maslahatlar:

Vasiyet, ölenlerin maslahatları itibara alınarak meşrû kılınmıştır. Başka yolla iyilik yapma imkânları kesildiği ve âhirette de günahlarının bağışlanması veya derecesinin yükseltirmesine ihtiyacı vardır. Vasiyette bulunan için vasiyetin maslahatı âhirette elde edeceği sevaptır. Lehine vasiyette bulunulan kişi için ise maslahat, dünyevî bir ihtiyacının karşılanması olabileceği gibi, vasiyet edilen mali, sevâbini âhirette alacağı bir şeyde de olabilir.⁴²⁵

- Vekâletteki Maslahatlar:

Bilindiği gibi vekâlet; kişinin, kendisinin yanm atet, kişinin, kendisinin yapması meşrû olan ivabeti kabul edenlerini gerçekleştirme ve takip etmesi için işlerinden, nivab başkasına yetki vermesidir.⁴²⁶

İnsanların, her zaman kendi işlerini takip edememesi veya in daha iyi takip etmesi gibi nedenlerle vekâlet akdine ihtiyaç skâleti üstlenen kişi, bunu teberrû olarak üstlenmişse, maslahatı asisinden uhrevidir. Yani onun elde edeceği maslahat âhilet hatidir. Vekâlet veren için ise maslahat dünyevîdir ve yukarda kendisi açısından uhre edildiği gibi karşılanması gereken bir ihtiyacının karşılanmış dir Vekâleti üstlenen, dünyevi bir ücret karşılığında üstlenmişse onun maslahatı da dünyevî olmuş olur.⁴²⁷

- Nikâhtaki Maslahatlar:

Daha önce, maslahatların zarûrî, ihtiyaç ve güzelleştirme maslahatları olmak üzere taksîmini verirken, neslin devam ve bekâsına yönelik olarak nikahın zarûrî bir maslahatı gerçekleştirdiğine temas etmiştik. Nikâhın meşru kılınmasındaki bu zarûrî yönünün

⁴²³ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.59.

⁴²⁴ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.73.

⁴²⁵ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 295-296; a.g.mlf. *el-Fevâid*, s. 57.

⁴²⁶ Bkz.: *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 1449 ve takip eden maddeler.

⁴²⁷ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s. 59.

yanında sevgi, merhamet, dayanışma ve yardımlaşma gibi maslahatları da bulunmaktadır. Ayrıca, nikahın maslahatlarının elde edilebilmesi için gereken hususlar da hükümlerle düzenlenmiştir. Çünkü nikâhın maslahatları ancak bu şekilde hâsıl olur.⁴²⁸

İbn Abdisselâm, neslin devam ve bakâsinin ve neseplerdeki karışıklığın engellenmesinin yanında, nikahın içerdiği diğer maslahatları şöyle özetlemiştir: İki tarafın da harama düşmekten korunup iffetli olmaları, birinin ihtiyaçlarını karşılamaları, gönül huzuruna kavuşmaları, birbirine merhamet ve şefkatli olmaları, anne babanın ve kardeşlerin bile sağlayamayacağı faydaların sağlanması, kadınların giyecek, yiyecek ve mesken ihtiyaçlarının karşılanması, tarafların birbirine varis olmaları gibi em maslahatların gerçekleşmesini sağlar.⁴²⁹

- Boşanmanın Meşrû Kılınmasındaki Maslahatlar:

Evli olan insanlar arasında zamanla anlaşmazlık çıkabilir ve birbirinden nefret edebilirler. Böyle durumlarda, insanlar arasında imsizlik olur. Aralarında herhangi bir nedenle geçimsizlik meydana gelen insanların, kalan ömürlerini bir arada geçirmeleri şart koşulsaydı, bu onlara büyük zarar verebilir, sakıncalı sonuçlar doğurabilirdi. Bu gibi zararlarının giderilmesi için boşanma meşrû kılınmıştır.⁴³⁰

İslâm'da boşamanın bir defa ile sınırlanmaması da, ilk boşamalarda insanlara düşünme fırsatı verilmesi içindir. Bu sırada pişman olanlar olacağı için, geri dönme imkânı bırakılmasaydı, insanlar bundan zarar görürdü. Aynı şekilde, boşamanın üç defa ile sınırlanması, sayısız boşama nedeniyle kadınlara gelebilecek zararların engellenmesi içindir.⁴³¹

Aile hukûkunda, eşlerden/kadın ve erkekten her birine, kendisine uygun haklar ve görevler yüklenmiştir. Meselâ kadınlara, mesken ve yerleşme konularında erkeğe yardımcı olma görevi verilmiş, kadınların korunması, bakılması ve nafakası da erkeğe yüklenmiştir.

⁴²⁸ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.120.

⁴²⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 239.

⁴³⁰ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 178.

⁴³¹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 178.

Cünkü geçim ve nafakanın sağlanması konusunda kadınlar genellikle yeterli imkân ve güce sahip olamazlar.⁴³²

- Velayetlerdeki Maslahatlar:

Gerek umûmî velâyet (devlet yöneticiliği) ve gerekse husûsî vetler (sahıslar ve mal üzerindeki velâyetler) in meşrû kılınış sebebi, insanların maslahatlarının temin edilmesi ve mefsedetini kaldırılmasıdır. Bu da hukukun uygulanmasıyla sağlanır. Bunun için el-İzz, "devlet haskanlığı ve idareciliklerin var kılınması hukûkun uygulanması içindir." demektedir.

Hukûkun uygulanmasındaki gaye elbetteki adaletin sağlanması ve yapılacak haksızlıkların önüne geçilmesidir. Bu nedenle gerek umûmî velilerde gerekse husûsî velilerde, uhdelerine aldıkları maslahatları en iyi şekilde temin edebilmelerini sağlayacak şeyler özellikler şart koşulmuştur. Bu konuları açıklama sadedinde O, şöyle demektedir:

"Toplum içerisinde zâlimler, müsrifler, güçlüler, zayıflar, yetimler vb. kimseler bulunduğu için, güçlüye karşı zayıfların ve acizlerin, zalim ve müsrife karşı da adil ve insafli kimselerin haklarının korunması, hükümlülerden hata ve zulmün giderilmesi için idarecilikler meşrû kılınmıştır. Böylece yöneticiler âhîret maslahatlarını, yönetilenler de dünyevi maslahatlarını elde etmiş olurlar.

Maslahatlar ve mefsedetler, maslahatlar arasında tercih, mefsedetlerden öncelikle kaldırılması gerekenler konusunda insanlar farklı görüşlere sahip oldukları ve yöneticilerin bu konulardaki ihtilafları sebebiyle maslahatların temininin ve mefsedetlerin ka başkanlığı tek kisi üstün kimselerin maslahatını temin başkanına itaat et erin kaldırılması için ataletle uğramaması için devlet tek kişiye verilmiştir. Devlet başkanının, toplumun en imsellerinden olması da şart kılınmıştır. Çünkü insanların, tin temini ve mefsedetini kaldırılması yolunda devlet nina itaat etmeleri için bu daha uygundur. Yine, toplum içerisinde, kendi maslahatlarını temin etmek ve detlerini de kaldırmak konusunda aciz insanlar (deliler, har vb.) bulunduğu için, bunların maslahatlarını temin etmek mefsedetleri bunlardan gidermek için husûsî velâyet meşrû unmuştur. Din, bu velâyeti üstlenecek kişinin, buna en ehil olan kisi olmasını şart koşmuştur. Üstleneceği velayetin

---

⁴³² İbn Abdisselâm, *Kavaidu'l-Ahkam*, s.178.

maslahatlarını in ve mefsedetinin kaldırılması konusunda en iyi olan hükümlerini en iyi bilen kişiler, o velâyette takdim edilmiştir.⁴³³

Ona göre yönetenler, yönetilenler hakkında daha üstün bir aslahati bırakıp daha alt bir maslahatı işleyemezler. Ancak bu, şiddetli bir sıkıntı ve zorluk sebebiyle terkedilebilir. Din, yetimlerin mallarında en iyi bir Halbuki şekilde tasarrufta bulunulmasını istemiştir.⁴³⁴ müslümanların genel maslahatları konusundaki tutumu, hususî maslahata oalan tutumundan daha da itinalıdır. Bunun için, yönetenler, kamu mallarında en iyi bir şekilde tasarrufta bulunmalıdırlar.⁴³⁵

İnsanların bazı açılardan farklı sınıflara ayrılmaları da onların dünya ve ahiret maslahatlarının temini ve mefseetlerinin neticesinde, insanlar birbirinin kaldırılması içindir. Bu ayrılmanın zenginler fakirlerin, fakirler de ihtiyaçlarını karşılarlar. Mesela zenginlerin; yönetenler yönetilenlerin, yönetilenler yönetenlerin, kadınlar erkeklerin, erkekler Abdisselam, bu sin uler de kadınların maslahatlarını yerine getirirler. İbn unitlaşmanın Allah (c.c.) tarafından, insanlar birbirinin rsünler diye yaratıldığını ve bunun maslahatin temini ve kaldırılması ilkesine dayandığını belirtir ve bu sınıfların rine sağladığı yararları misallerle açıklamaya çalışır⁴³⁶ Mesela klerinin, halka olan ihtiyacı, yöneticilikteki maslahatların ihtiyaçlarını görsünler dive mefsedetini kaldırılma yekdiğerine sağladı devlet büyüklerinin temini konusunda gerektirdiği mesleki onların bazı ihtivadlo konusunda halkın onlara yardımcı olması, toplum ihtivaçlarının gerektirdiği mesleklerin ve üretimlerin yapılmasına iştirak etmeleri, azı ihtiyaçlarını karşılaması vb. hususlardir. Eger, halkın böyle bir yardimi olmazsa, yöneticilikten beklenen maslahatlar gerçekleşmez.⁴³⁷

- Hacrdaki Maslahatlar:

Bilindiği gibi hacr kişinin sözlü tasarruflarının geçersiz sayılmasıdır.⁴³⁸ İnsanların hacredilmelerinin maslahatı iki kismidir: Hacrin, hacredilenin maslahatına olması: Sefihlerin. çocukların ve delilerin hacredilmesi, onların dünyevî maslahatları ve ihtivaçlarının sağlanması ve mallarının zayi olmasının engellenmesi sağlar. Hacrin,

⁴³³ İbn Abdisselâm, *el-Fevâid*, s.121.

⁴³⁴ el-En âm, 6/152.

⁴³⁵ İbn Abdisselâm, *Kavaidu'l-Ahkâm*, s.252.

⁴³⁶ İbn Abdisselam, *Kavaidu'l-Ahkâm*, s. 236.

⁴³⁷ İbn Abdisselam. *Kavaidu'l-Ahkâm*, s. 237.

⁴³⁸ Bkz. Mecelle-i *Ahkâm-ı Adliyye*, mad., 941.

hacredilenden başkalarının maslahatına olmast: İflâs edenlerin, hastaların hacredilmesi böyledir. Meselâ, ölüm hacredilmesi, hastalığında olanların vârislerinin haklarının, iflâs edenlerin hacredilmesi, alacaklıların haklarının korunması içindir.⁴³⁹

-Muhakemenin Meşrû Kılınmasındaki Maslahatlar:

Muhakemenin ve muhakeme usullerinin meşru kılınmasındaki hak ve adaletin gerçekleştirilmesidir. Hakkın ve adaletin i zâlimin mazlûmdan ayırılması ve doğru hüküm için delil getirme, şahitlik, ikrâr, yemin gibi muhâkemenin etirdiği hususlar meşrû kılınmıştır.⁴⁴⁰ Kadıların tayin edilmesindeki maksatlardan birisi de .zayıfların, kendisine bakmaktan aciz deli ve çocuk gibi haklarının muhafazası ve bakımlarının sağlanmasıdır. Hakların hak sahibine verilmesi ve mefsetin ve zulmün bir i kaldırılması için yargıda en kısa yol takip edilmelidir. Çünkü, olsun olmasın her mefsetin bir an evvel kaldırılması gâyedir.⁴⁴¹ Şahitlikte belli adedin şart koşulması, elde edilen zannın daha mazlumların, zavıfl kimselerin haklarının an evvel kaldırılm yünah olsun olmasın svetli olması, yani verilen hükmün daha güvenilir bir delile dayanması cindir. Çünkü, iki kişinin şahitliğine dayanan zan, bir kişinin şahitliğine dayanandan daha kuvvetlidir. Haber verenler çoğaldıkça haberin kuvveti recursos de çoğalmaktadır. Ancak mâlî muameleler ve haklarla ilgili konularda, çok sayıda şâhit şart koşulmamıştır. Çünkü bu gibi meselelerde kalabalıklar pek hazır olmaz. Böyle konularda, ispattaki ağır şartlar nedeniyle insanların haklarının zâyî olmaması için, genellikle bir şâhit ve yeminle iktifa edilir.⁴⁴²

Ayrıca bazı suçlarda farklı sayıda şahidin şart koşulması, o suçlarla ilgili bir husustur. Sözelimi, zinâda dört şahidin şart koşulmasının nedeni. namusların mümkün merteye lekelenmekten Korunması, aile bunlar gibi. Zinan gile ve akrabalara gelecek olan utancın giderilmesidir. İşte zinanın ispat edilmesi neticesinde ortaya çıkabilecek gellenmesi için Islâm hukuku, zinanın ispat yollarını nefsedetlerin engellenmesi daraltmıştır.⁴⁴³

⁴³⁹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s. 245; a.g.mlf. *el-Fevaid*, s. 56.

⁴⁴⁰ İbn Abdisselâm, *el-Fevaid*, s. 120, 142.

⁴⁴¹ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s.217.

⁴⁴² İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s.219,

⁴⁴³ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm*, s.224.

3.1.6. Şii Fukahasına Göre Maslahat

Maslahat konusu Şii usuliler ve fıkıhçılar arasında çok geniş bir şekilde ele alınmamıştır ve sadece maslahatın sınırlı bir kısmını fıkıh babında bahsi geçmiştir. Tabii zamanın geçmesiyle ona ilgi daha da artmıştır özellikle İslam hakimi tarafından daha fazla amel edilmekte ve teşvik edilmektedir öyle ki bu noktayı “ el cevahir el kelam” kitabında ve ondan sonrasında görebiliriz.

Fakih tarafından maslahat ancak yaygın olursa toplumsal ve geniş çerçevede olur ama fakih bu şekilde olmaz ise onun fıkıhı ancak bireysel renkte maslahat olur, toplumsal ve hükümet maslahatı olmaz. Şii tarihi boyunca, fıkıh geniş ve yaygın olmamıştır. Bununla birlikte İran hükümeti şii fıkıhı doğrultusunda kurulduktan sonra, bu tür konuların bahsedilmesi şaşırtıcı değildir.

Bizim fikhimizin tarih boyunca daha çok şahsi renge büründüğünü, toplumsal renge olmadığı gerçeğini inkar etmemek gerekir. Bunların sebeplerinden biri bizim fikhimizin hükümetten uzak olması, ülkelere ve topluma yayılmamış olmasıdır.

Diğer taraftan bazı sebepler de bu konuya el atmışlardır ki onları araştırıp sunmak yerinde olur.

Her halükarda bizler fakih ve araştırmacıların eserlerine göz gezdirelim ki o eserlerde maslahatın unsurları daha da açıklığa kavuşsun. Şii usul fıkıh kitaplarında – birkaç az sayıda kitabın dışında- maslahat dosdoğru konu edilmemiş ve sadece maslahatı birkaç satırda anlatmayla yetinmişlerdir ama fıkıh kitaplarının cihat, borç, haraç, vakıf, gibi bablarda bu kelime istifade edilmiştir.

İslam âlimleri arasında hala yerini koruya bilmiş alimlerden Şeyh müfit, borç kısmında hakimin sahip olduğu haklardan bazılarını değinmiş ve şöyle yazmıştır:

“Ve Sultan, müstahkem tarafından kendi ürünlerini çıkardığı ve onu Müslümanların pazarlarında sattığı için hatırlanmalı ... ve istediğine göre fiyatlandırılmalı ve üyelerini kaybetmemesi için bedelini ödemeyecektir.”⁴⁴⁴

O hırsızın üçüncü kez hırsızlık yapması hakkında şunları düşünmektedir:

⁴⁴⁴ Şeyh Müfid, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ekberi, *el-Mükniya* (2. Baskı), 1410, s. 616.

“Üçüncüsünü çaldı ... .. vefat edinceye kadar ölümsüzleştirdi, ya da imam onu gördü ve ondan geri döndü.O selamında, bizim anlattığımız buysa, onun dualarını geçmesi gerektiğini biliyordu.”⁴⁴⁵

O açık bir şekilde inanıyor ki Müslüman toplumun himayesini sağlayamayacaksa, maslahata uygun bir şekilde idare edemeyecekse onun hâkim olma liyakati yoktur.

“Ve insanlara hükmedecek hükümler konusunda hüküm verememiş olanlar ya da insanlara emanet edilenleri yapamamaları, kendisine maliyet ve maliyete tabi tutulamazlar”⁴⁴⁶

Şeyh Tûsî (ö. 385/995)

O vergi konusunda şöyle düşünüyor: Müşriklerden vergi alınmasının sebebi, onların Müslüman hâkimiyetine boyun eğmelerini sağlamak için alınmaktadır. Bizim onlara vergi vermemiz uygun değildir zorunlu olmadığı takdirde zorunluluk birkaç yerde geçerlidir:

Birincisi bir Müslüman’ın müşriklerin elinde esir olur ve onlarda tarafında o Müslüman işkence görürse Müslüman hâkim onlara vergi verip o Müslüman’ı onların elinden kurtarabilir. Çünkü bu işte bir maslahat saklıdır. O maslahat şundan ibarettir ki Müslüman bir şahsı azap ve işkenceden kurtarmaktır.⁴⁴⁷

Şeyh’in zikrettiği zaruret, delil zikirleri babındandır, yoksa amelin unvanı maslahat esasında kifayet etmektedir çünkü deliller de zaman ve mekana göre değişiklik gösterebilir.

Yetimin malı ile ticaret hakkında bir maslahat dile getirerek şöyle demiştir:

“Herkes yetimin malının vilayetini kendi üstüne alırsa, o malın sahibinin yararına ticaret yapmak caizdir hatta o para ile bina yapmak mustehaptır çünkü maslahat söz konusudur.”⁴⁴⁸

Burada da yetimin malı konusu zamana göre değişiklikler göstermektedir örnek olarak şimdi dönemde yetimi okutup, eğitim verip onu geliştirmek, apatman dikmekten

⁴⁴⁵ Şeyh Müfid, *el-Mükniya*, s. 802.

⁴⁴⁶ Şeyh Müfid, *el-Mükniya*, s. 812.

⁴⁴⁷ Şeyh Tusi, *el-Mebsut*, II, 52.

⁴⁴⁸ Şeyh Tusi, *el-Mebsut*, II, 162.

daha faydalıdır. Böylece yetimin malını bu yolda harcamanın hiçbir sıkıntısı olmaz-maslahat olduğu için-

Şeyh, *Cihat* kitabında şöyle düşünmektedir:

“Müslümanların yaptıklarını yapmak için savaş evine girmesi durumunda ona gitmesine izin vermek ve onu terketmek için izin verilir.”⁴⁴⁹

Meftuhul unve konularında Müslüman hâkimin bazı durumlarda Müslümanların maslahatından dolayı harcama yapmasına izin vermiş ve şöyle iddia etmiştir:

“Müslümanların Musallahı olarak gördüğü şeye göre onu imha etmek zorundadır.”⁴⁵⁰

Rehn kitabında şöyle yazmaktadır:

“Bir hurma ağacının mülkü yutulursa ve bunun sorumlusu ipoteğe karşı sorumlu değildir, çünkü borç veren için geçerli değildir.”⁴⁵¹

Muhakkik Hillî (ö. 676/1277)

O, *Şeraiü'l-İslam* kitabında cihadı vacib-i kifayi olarak görmektedir, İmam maslahattan dolayı bir gruba yada bir şahsa vacib-i ayni olarak görmezse.

"Omuzlara empoze edilir ve namaz amacıyla imam tarafından atanmamalıdır." ⁴⁵²

O maslahattan dolayı çocuğun malını rehin almayı da caiz görmektedir.

“Çocuğun velisi, çocuğun malını maslahattan dolayı saklaması caizdir.”⁴⁵³

Allâme Hillî (ö.726/1326)

O, din konusu hakkında şunları yazmıştır:

"Borç veren, diğer ülkede ya da başka bir koşulda koşulsuz bir koşul talep ederse, geri ödeme, itirazcı ile yapılmalıdır".

⁴⁴⁹ Şeyh Tusi, *el-Mebsut*, II, 27.

⁴⁵⁰ Şeyh Tusi, *el-Mebsut*, II, 235.

⁴⁵¹ Şeyh Tusi, *el-Mebsut*, II, II, 240.

⁴⁵² Muhakka Hilli, *Şeraiü'l- İslam*, I, 307.

⁴⁵³ Muhakka Hilli, *Şeraiü'l- İslam*, I, 69.

Muhakkiki Kereki *Cevami'u'l-Mekasit* kitabında Allame'nin ifadesini açıklamak için şunları yazmıştır:

“... Eğer bir reformcuya sahip değilse: kredi sözleşmesinin gerektirmediği hasara sahip ve ona uymadığı için, kendisine uyması gerekli değildir, “zarar ve zararı yoktur.”⁴⁵⁴

Allame kendi diğer eserlerinde, *Tezkiretü'l-fıkaha* gibi kitaplarında maslahat hakkında fetvalar vermiştir.

Şehid-i Evvel (ö. 786 /1384)

Ebi Abdullah Muhammet b. Cemalleddin Mekki el-Amili *el-Kavaid ve'l-Fevaid* kitabında fetva ve hüküm arasında ki farklılık konusunda insan hayatı için maslahata riayet etmenin o ikisi arasında farklardan saymaktadır. Bu yüzden hâkimin hükmündeki eksiklik caiz değildir. Müslümanların işleri için verilen faydadan dolayı⁴⁵⁵

Şehid-i Sani (ö. 965 /1563)

Şehit, *er-Ravzatü'l- Behiyye* kitabından aşağıda ki noktaya değinmiştir:

- Beytü'l-malın rızkını sadece özel bir şahsa ya da özel bir duruma vermemek ve ondan maslahata riayet edilmemesi

“Paralı askerler ve paranın parası ... ve banka parası değil, paralı asker değil, tüm çıkarları İslam'ın çıkarlarıdır, çünkü başka bir tarafı yoktur.”⁴⁵⁶

-Maslahata uymak yada fesatları defetmek adına el-Emru bi'l-Maruf ve'n-Nahyi ani'l-Münkerin haram oluşu.⁴⁵⁷

“Ve imamın imamı veya imamlarının imamıdır, bu nedenle savaşını Mücahidleri ile birlikte terk etmek için savaşmasına izin verilebilir.”⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Muhakkik Sani, Ali b.Hüseyin Kereki, *Camiü'l-Makasid fi Şerhi'l-Kavaid*, Kum 1408, II, 33.

⁴⁵⁵ Şehit Evvel, *el-Kavaid ve'l-Fevaid*, Meşhet 1372, I, 379.

⁴⁵⁶ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, Kum 1373, II, 239.

⁴⁵⁷ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, I, 225.

⁴⁵⁸ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye* II, 221.

Sahibi Cevahir (ö. 668 /1266)

Şeyh Hasan *Cevahiru'l-Kelam* kitabında “mutlak zorunluluğun olmayışı” kaidesini, mutlak ve her konu için münasip olduğunu düşünmüyor ve umumi maslahattan dolayı birçok zaman ve mekânda bu kaidenin dışında olmamız gerektiğini düşünmektedir.

O hükümet ahkamı için kadılık çerçevesinde çok geniş bir çerçeve göz önünde bulundurmıştır ve bu ahkâmın bütün toplumsal maslahatı kapsadığını düşünmektedir. Kaza kitabında, işleri yoluna koyması için kısımlara ayırmanın imam tarafından tayin edilmesi umumi maslahatlardan saymakta ve şöyle demektedir:

“Kuşkusuz, geleceğin belirleyici olması arzu edilir, çünkü ondan önce gelmesi gereken arzu edilen çıkarlardır.”⁴⁵⁹

Ticaret kitabında açık açık beyan etmiştir ki , haberlerden ve yoldaşların sözlerinden anlaşılmaktadır, ancak kitabın görünümü, tüm işlemler ve diğerleri, ancak halkın çıkarlarına ve Danimarkalı ve sözde reformcu yararlarına ilerlemiş ve faydalıdır.⁴⁶⁰

Bir bşak yerde yarışmacılara beytü'l-maldan hediye vermenin maslahata riayet etme adına caiz görmüştür.

“Paranın imamı bunu yapmasına izin veriyorsa, herhangi bir anlaşmazlık yoktur ve hiçbir sorun yoktur, çünkü İslam ve Müslümanlar için liyakat vardır.”⁴⁶¹

Herkes kadılık özelliğine sahip olmayabilir ama maslahattan dolayı yapılan atamaları caiz görmektedir, öyle ki İmam zamanında da bu mesele baş göstermişti.⁴⁶²

Acaba bu tür işler zaruretten dolayı mı yoksa maslahattan dolayı mıdır bu konunun kendisi inşallah zaruret ve maslahatı belirleme arasında ki rabita konusunda değineceğiz.

Şeyh Murtaza Ensari (ö. 683 /1281)

Büyük şeyh “Şeyh Azam” fıkıh kitabı olan *Mekasib* kitabı ve usul bilgisini içeren *Resail* kitabının yazılışından sonra o iki bahis ve ders kitabı ilmi ve kültürel ilim merkezlerinde temel ders kitaplarındandır, Veliy-i fakih için oradaki hükümette velayeti

⁴⁵⁹ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, XL, 326.

⁴⁶⁰ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, XXII, 344.

⁴⁶¹ Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, XXVIII, 255.

⁴⁶² Şehit Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, IV, 68.

ispat eder, böyle yetkinliliğin toplum menfaati çerçevesinde olması gerektiğine inanmaktadır.⁴⁶³

Şeyh, *el-Humus* kitabında humusun harcaması konusunda fakih, ilim ile çevrelenen maslahata riayet etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶⁴ Ahkâmın maslahat kaynaklı olduğu konusunu dile getirdikten sonra⁴⁶⁵ baba ve dedenin dışında yetimin malını harcanmasını, esas maslahat olarak saymakta ve kendi sözlerine ise fakihlerin icmasını şahit göstermiştir.⁴⁶⁶

O bidat ehline söylenen iftira ve yalanı maslahattan dolayı caiz saymaktadır.⁴⁶⁷ *Resail* kitabında da “maslahat” konusu Şeyh tarafından görmezden gelinmedi. O, ahkâmın maslahat ve mefasitten doğduğuna dair farklı birkaç söz nakletmiştir.⁴⁶⁸ Maslahat ve mefsedetlerden doğan ahkâmın gereklerini araştırmış⁴⁶⁹ ve maslahattan doğan ahkâmın keyfiyetini belirlemiştir.⁴⁷⁰ Aynı şekilde dünyevi fesatların defedilmesinin öncelikli olduğunu da açıklamıştır.⁴⁷¹

Seyit Muhammed Bahr'ül-Ulum (ö. 614 /1212)

Belagati'l-Fıkhiye'nin sahibi eserlerinde maslahatla özdeşmiş hükümet fıkıh meselesini dile getirmiş, e veliyyi fakih haklarının sınırları konusunda, maslahat söz etmiştir. Allame Bahrü'l-Ulum halkın yaşamında maslahatını ve miadını ilgilendiren işlerde İslam hâkimi, yetkilere sahip olduğuna inanıyor.⁴⁷²

O, toplum şartları fıkında olan bazı şeyleri, halkın maslahatına olması kaydıyla caiz görmektedir aksi takdirde haramlık hükmü meydana gelmektedir.⁴⁷³

⁴⁶³ el-Ensari, Şeyh Murtaza, *Mekasib*, s. 154.

⁴⁶⁴ el-Ensari, *Kitabu't-Tahare*, Kum, s. 28.

⁴⁶⁵ el-Ensari, *Mekasib*, s. 45.

⁴⁶⁶ el-Ensari, *Mekasib*, s. 157.

⁴⁶⁷ el-Ensari, *Mekasib*, s. 61.

⁴⁶⁸ el-Ensari, *Feraidü'l-Usul*, (I. Baskı), İntişarat'î İsmailiyan Yay., 1375, II, 556.

⁴⁶⁹ el-Ensari,, *Feraid'il Usul*, II, 454.

⁴⁷⁰ el-Ensari, *Feraid'il Usul*, II, 691.

⁴⁷¹ İtimadi, Mustafa, *Şerh -i Resai'li'-İtimadi*, II, 247.

⁴⁷² Bahru'l-Ulum, es-Seyit Muhammed, *Balagat'il-Fıkhiyye*, Tah Seyit Muhammet Taki Ali Bahr'ul-Ulum, Mektebehu'l-Sadık, Tahran 1409, III, 233.

⁴⁷³ Bahru'l-Ulum, *Balagatu'l-Fıkhiyye*, s. 297.

Ahunt Horasani (ö.731 /1329)

Kifayetü'l-Usul kitabının sahibi, ahkâmın maslahat ve mefasitlerden doğduğu görüşünü kendi araştırmalarıyla ispat etmekte,⁴⁷⁴ bu kaynağı ve kaynağın keyfiyeti sözünün semeresini de zikretmektedir.⁴⁷⁵

Seyit Muhammet Kazım Tabatabai Yazdi (ö. 739 /1337)

Urvetü'l-Vuska kitabının sahibi, kendi kitabında maslahat esasına göre bazı meseleleri caiz görmüştür, tıpkı zekat kitabının on ikinci meselede, maslahat içeren durumlarda yalan söylemeyi caiz görmüştür.

“Ödenen fakirleri (zekat) bildirmek mümkün değildir, fakat eğer hayvanı yükselip hayvana giren kişi layık bir kişiye, namazın bedeline ödemek istenir ve namazın zekat olmadığına dair yanlış beyanda bulunsa bile, zekatın zekat dışında bir unvan anlamına gelmezse, bu geçerlidir.”⁴⁷⁶

Halbuki yalan büyük günahlardandır, bundan dolayı durum çok mühim ve önemli olmazsa, sadece maslahatın varlığı onu caiz kılmaz. Bazıları bu durumda tevriyeyi önermektedirler, halbuki tevriyesinin esası da maslahata dayanmaktadır.

İmam Humeyni (ö. 1989)

Çağdaş Şii fakihlerden olan Humeyni, uzun yıllardan sonra İslam ve Şii fıkıh kaynaklı bir hükümet kurmayı başarmıştır ve tam olarak bu dönemde Şii düşünürler tarafından “maslahat meselesi” dikkate alınmaya başlamış ve bu konuyla ilgili çok sayıda makale ve kitap kaleme alınmıştır. Özellikle hükümetin kendisi bir çok konuyu maslahat düzeni içerisinde yürütmüştür. Bu bölümde kendilerinin fıkıh kitaplarından faydalanacağız ama hükümet ve vilayeti fakih ile maslahat arasında ki ilişki konusunda ise, onun fıkıh hükümeti hakkında ki görüşlerini de zikredeceğiz. Müslümanların valisinin halk işlerinde tasarrufta bulunmasını Müslümanların maslahatından dolayı caiz görmektedir.

⁴⁷⁴ Şeyh Muhammet Kazım Horasani, *Kifayetü'l-Usul*, İslami İntişarat Yay, Kum 1415, s. 413.

⁴⁷⁵ Horasani *Kifayetü'l-Usul*, s. 191, 124.

⁴⁷⁶ Tabatabai Yazdi, Seyyid Muhammet Kazım, *el-Urvet'ül-Vuska*, Beyrut, 1409/ 1988, II, 309.

Kendisine ve Müslümanlara karşı barış, Müslümanlar için iyi olan, fiyatı düzeltmek ya da yaptırmak ya da tüccarları ya da diğerlerini sınırlamak, yani sistemin geliri ve caminin iyiliği olmaktadır.”⁴⁷⁷

Tahrir’-il-Vesile’nin nikah bölümünde şöyle der: “Evlilik sözleşmesinin geçerliliğinin, bir tarafın ya da diğerinin, eş veya eşinin, eğer tam veya onlara bağlı ise, eşleri ve vekilleri, kişi ve şahsiyet ve diğer mahremiyet açısından farklı olmamalıdır. Buna ek olarak, müşterinin menfaatlerine dikkat çekmek, böylece reformcudan başka bir pozisyonda olmak gerekir. O, özel bir ajan olarak atandı ve ajanın çalışmasını gerçekleştirirse, merak etmiş”.⁴⁷⁸

el-Mekasib kitabında vilayetın teminatlarından biri olan zalim sultanın yanında çalışmanın, maslahat niyetiyle kıyam etmeleri zikretmektedir ki : Daha sonra kendi hareketlerine girmesi istendi: Bunlardan biri, ibadet edenlerin çıkarlarını yerine getirmek ve anlaşmaya varmak için anlaşmaya varmaktır.⁴⁷⁹

Men la Yahduru’l-Fakih kitabında peygamber efendimiz (s.a.v)’in Hz. Ali’ye hitaben söylediği söz göze çarpmaktadır ki, o şöyle buyurmuştur: “Allah’ın yolsuzluğun dürüstlüğüne onaran ve ondan vazgeçme yalanlarının en büyük ve en sevileni olduğu açıktır.”⁴⁸⁰

el-bey’ kitabında farklı yerlerde, maslahat ve maslahata riayet konusuna değinilmiştir ki tıpkı: Kullanıma açık arazilerin maslahattan dolayı kullanılması,⁴⁸¹ Müslümanların maslahatından dolayı enfalin kullanılması,⁴⁸² Müslümanların maslahatı için humusun kullanılması,⁴⁸³ hakimın maslahattan dolayı direktmesine cevaz verilmesi.⁴⁸⁴ O, Bakara 184. ayeti hakkında şunları yazmıştır: Bu ayetten hasta ve yolcunun orucu, yolcu ve hasta oldukları için batıl ve haram olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ise, ayetin açıkladığı gibi, ümmete kolaylık olsun diyedir. Kur’an ayetinin de belirttiği sebep, başka durumlarda da vacip olur, sonuç olarak zora sokacak şekilde alınan abdest ve gusül de haram ve batıldır.

⁴⁷⁷ Ruhullah Humeyni, *Tahriru’l-Vesile*, II, 626.

⁴⁷⁸ Ruhullah Humeyni, *Tahriru’l-Vesile*, III, 446.

⁴⁷⁹ Ruhullah Humeyni, *el-Mekasib*, 1374, II, 174.

⁴⁸⁰ Şeyh Saduk, *Men la Yahduru’l Fakih*, VI, 275.

⁴⁸¹ Ruhullah Humeyni, *Kitabu’r-Rebi*, II, 62.

⁴⁸² Ruhullah Humeyni, *Tahriru’l-Vesile*, III, 43.

⁴⁸³ Ruhullah Humeyni, *Tahriru’l-Vesile* III, 51.

⁴⁸⁴ Ruhullah Humeyni, *Tahriru’l-Vesile* III, 416.

Son olarak şunu şahit göstermiştir ki kafire silah satmak hatta bedava vermek İslam ümmetinin faydasına olursa onda bir sakınca yoktur.

“Daha sonra bunun, dinin düşmanlarından günümüzün çıkarlarına silah satma meselesi olduğunu biliyorum. Müslümanların çıkarları, Müslümanların silah satmalarını gerektirebilir, ama İslam'a saldırırlarsa, kaafirlerine ücretsiz olarak vermelerini gerektirebilir. Müslüman onlardan güvende ...Çıkarlar, savaşın yeri, savaş zamanı, yıkım, uzlaşma ve çatışma zamanı olsun, kafirlerin asla yapamayacağı silah ve diğer araçların satışını gerektirebilir.”⁴⁸⁵

Her halükarda bu durumlarda, usul ve yüzeysel kurallara başvurmak caiz değildir.

Batılı ve Müslüman düşünürlerin yanında maslahat ve maslahatın yerini araştırmak -ki bunun kendisi ayrı bir araştırma gerektiriyor- çok faydalı olur ve önümüzü açar. Özellikle büyük düşünürlere göre tıpkı Sokrat, Eflatun, Aristo, Farabi, İbni Haldun ve eski ve çağdaş düşünürler. Bu konunun kendisi kendi başına araştırılmaya değer bir konudur.

Aristo, genelliğin yararını gözeten esaslara dayalı hükümeti, bir kişi tarafından idare edilmiş oligarşi olsun veya bir topluluk tarafından aristokrasi idare edilmiş yada halkın genelliği tarafından idare edilen yönetim olsun (cumhuriyet) doğru yönetim şekillerinden bilmektedir, idarecinin kralın veya güçlülerin yararlarının gözetip elde etmek düşüncesiyle veya yalnız yoksulların çıkarlarını temin etmek için oluşan yönetimleri ise yanlış ve hatalı yönetim olarak tanımlamaktadır.⁴⁸⁶

Sokrat *Gorgias* kitabında ve Eflatun *Risale-i Cumhuri* kitabında maslahattan bahsetmiştir. İbn Haldun *Mukaddeme* adlı eserinde hilafet ve imamet konusunda şunları demiştir: “Böylece halifeliğin anlamı ortaya çıkmış oluyor. Devlet tabii bir durumdur ve insanları dünyevi amaçlarını ve arzularını gerçekleştirmeye yöneltir. Siyaset ise akılcı bir yaklaşımla insanların dünyevi menfaatlerini (masalih) gerçekleştirme ve zararları (mefsedet) onlardan uzaklaştırmaktır. Buna karşılık hilafet şeri bir yaklaşımla insanları

⁴⁸⁵ Ensari, Murtaza *el Mekasip el Merheme*, I, 227, 228.

⁴⁸⁶ Aristo, *Politica*, çev.Hamid İneyet, İnkilabi İslami Yay, Tahran 1371, s. 262.

ahiret maslahatlarını ve sonuçlarını yine ahirette ekendilerine dönecek olan dünya menfaatlarının gereklerine göre hareket etmeye yönlendirir.”⁴⁸⁷

Her şeye rağmen siyasi felsefede maslahat önemli görevi ifa etmektedir ve olduğu gibi en iyi yönetimlerde ve en iyilerin idaresinde en önemli soru yarar ve menfaatlardır.⁴⁸⁸

Bu bölümün sonunda ülkenin bazı kanunlarında maslahatın yerine değineceğiz. Özellikle İslami ceza kanunlarına önem vererek çünkü İslam ceza kanunları ve medeni kanunların kaynağı ve temeli, İslam fihıdır. Konudan daha fazla uzaklaşmamak için bu konuyu özet geçeceğiz.

3.1.7. İslam Ceza ve Medeni Kanunlarda Maslahatın Gücü

Şüphesi İslam hukuku özellikle İslam ceza kanunları düzeni maslahata ve mefasitlere dayalıdır. *et-Teşriü'l-cinaiyyü'l-İslami* eserde şöyle denilmektedir:

“İslam ceza kanunu düzeninde ceza sayılan şeyler, men’ ve emredilen şeyler, onların yapılması yada terk edilmesi, toplum düzenine, inancına toplum bireyelerine, mallarına, şahsiyetlerine veya duygularına zarar verdiği için, onları korumak yada tefrit olunmamasını gerektirir.” İslam şeriatı toplumsal maslahatı ve düzeni koruyabilmek için ki bunları toplum esaslarındandır, güçlü toplumun bekası için, toplumun ahlakı için bazı işleri günah görüp, ceza verilir.⁴⁸⁹

Bu esasa dayalı olarak “ ceza gerçekte Allah’ın insanlara bahşettiği bir rahmettir, tathir-i mücrim, kefferey-i zunub ve günahkarı ahiret azabından korumak için.”⁴⁹⁰

İslam kanunun koyucusu maslahata riayet etmeyi hedef olarak gördüğü için ceza kanunlarını ona göre koymuştur ki ya cezalar sınırlıdır yada ebedi. İslam’ın sınırlı ve hadli cezaları çerçevesinde, insan fitratı ve tabiatı esasına göre konulmuştur. Kanun koyucu maslahat ve mefsedetlerden tam olarak haberdardır. Diğer taraftan bu kanunla tek bir zaman ve hükümete ait değildir. Öyleyse bu sınırlar içinde şöyle bir sonuç çıkarabilir ki bütün zamanların maslahat ve mefsedetler baz alınmıştır. Elbette bazı durumlarda ceza

⁴⁸⁷ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddeme-i İbn Haldun*, Daru İhya-i Turasi'l-Arabi, Beyrut, 191.

⁴⁸⁸ Leveşteravis, *Siyasi Felsefe Nedir?*, İntişarati İlmi ve Ferhengi, Tahran 1373, s. 87.

⁴⁸⁹ Abdülkadir Udeh, *et-Teşriü'l-Cinaiyyü'l-İslami*, Şehit Beheşti Üniversitesi Yayınları, 1372, I, 77 vd.

⁴⁹⁰ Ebu'l- Kasım Gurci, *Kulati Hukuki*, Tahran Üniversitesi Yay,, Tahran 1369, s. 71.

kanunlarını koyma işi İslam hakiminin sorumluluğuna verilmiştir ki maslahat doğrultusunda durumun ehemmiyeti, şartlar ve durumun akışına göre hüküm versin.

İslam ceza sisteminde, Cürüm o şeydir ki karşısında ve zıttın da muteber maslahatlar ile oluşur “İslam kanun ve hükümleri ile uyumu ile beraber”... bu gerçeği itiraf edeceğiz İslam’ın bütün hükümleri onlarda bulunan ferileştirme ile muteber maslahatlara göre ki onların varlığının hatrına kanun konulmuştur. İslam da maslahatın var olmadığı bir hüküm yoktur. Bazı konularda kanun koyma maslahatı halkın genelliğine gizli-kapalı kaldığı denilmektedir. Bu maslahatlara çeşitli saldırı ve eleştiri, cürmün muhtelif çeşidini meydana getirir.

Hiç İslam hükmü yoktur ki içinde maslahat olmasın, sadece azı durumların o işin maslahatın insanlara açıklanmamış olabilir... bazı maslahatlara tecavüz etme ve kanunlarını çiğneme, çeşitli cezaları doğurur⁴⁹¹

Öylece şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki cezalar maslahatlara dayalı olarak düzenlenmektedir ve aşağıda ki beş genel kısımdan oluşmaktadır:

1. Nefse tecavüz cezaları
2. Din ve inanca tecavüz cezaları
3. Akla tecavüz cezaları
4. Nesle tecavüz cezaları
5. Mala Tecavüz Cezaları

Şüphesiz bu beş kısım tecavüzlerin cezası küçüklü büyüklü şeklindedir. Şüphe yoktur ki bu beş kısımlık her grupta, büyük ve küçük çokça cürümler vardır. Eğer farz edelim ki her grubu, bir başlıkta toplarsak, onun başında bir cürüm olacaktır ki onun cezası, cezalardan birisi ile cezalandırılacak veya kisasın kendisi uygulanacaktır. Çok küçük cürümlerin gruplanmasının temelinde yer alır. Her ne kadar daha yüksek kaideden farz edilirse, cürümler yavaş yavaş daha büyük hal alır. Konunun başlığında var olan cürümlerden başka ve büyük günah yani ceza ya kisasın kendisi var olur, geri kalan cürümler yukarıdan aşağıya doğru bunların hepsi taziri suçlardır. Yüksek menfaatleri gözetmeye dikkat etmek kanun koyucu tarafından bizi, bu sorulara cevap vermeye

---

⁴⁹¹ Ali Rıza Feyz, *Tadbik der Hukuk-i Ceza-i Umumu-i İslam*, (3. Baskı), İrşat Vezirliği Yay, Tahran 1373, s. 76-77.

yöneltir ki neden durmak ve şeraat etmek bu cezalandırmalarda yoktur ve miktar ve çeşit açısından da belirginleşmişlerdir. Taziri cezalandırmalarda da –söylenildiği gibi- yarar gözetmeyi belirlemek hakim sorumluluğundadır ve başka bir tabirle “ bi ma yerahul hakim” yani hakim nasıl uygun görürse, hüküm verir

Bu konunun söylenilmesi gerekir ki her zaman da, ammenin faydasını teşhis etmek ve mücrimin tam özelliğini tanımak, gerekli cezaları icra etmek, konuyu bilen bilgin kişinin sorumluluğundadır ve mütehasıslardan faydalanmak gerekli bir iştir bu bakımdan hâkim kendisinin danışılması layık olan kişilerden bağımsız göremez ve onlara ihtiyacın olmadığını söyleyemez.

3.1.8. Dinin Amacı ve Maslahatla İlişkisi

Daha önce maslahat ve mefsedetlerin, dinin amaçları ile arasında ki rabıtayı dile getirmiştik, şimdi konuyu biraz daha açıklayacağız:

Dinin maksat ve hedeflerini anlayabilmek içtihadın önemli şartlarından biridir. Şeraitin nazil olma hedefi de, maddi, manevi, bireysel ve toplumsal maslahatlara ulaşabilmektir. Belki okuyucuların aklına şöyle bir soru gelebilir ki dinin hedeflerini tanımak bu kadar önemli ise, Şatibi gibi istisnaların dışında usulilerin hiçbirisi onun içtihadın şartlarından olduğunu söylememiştir. Yusuf Kardavi bu soruya iki cevap vermektedir:

Birinci cevap: İhtimalen usuliler, “şariat hedeflerini tanıma”yı Kuran ve Sünnet’i tanımadaki marifet şartları zımnında bahsetmiş olabilirler çünkü ayet ve hadisleri anlama da kanun koyucunun maksat ve hedeflerine yönlendirir ve çok açıktır ki o iki şeyi tanımak idrak ve anlama olmadan kanun koyucunun hedefine yönlendirmez.

İkinci cevap: Usuliler genel kanunları, müstakil olarak onu içtihat şartlarından görmemiş olabilirler ama ona yeteri kadar ilgi ve alaka göstermeleri kanun koyucunun hedeflerini anlamaya yönlendirmeye yeter.⁴⁹²

Ne kadar delil olursa olsun kanun koyucunun hedeflerine, yeterli derecede ilgi gösterilmediği gerçeğini kimse inkar edemez.

⁴⁹² Kardavi, *el-İçtihat fi’ş-Şeriatil-İslamiye: İçtihat der Şeriatil-İslam*, çev. Ahmet Nimeti, Tahran, 1379, s. 71.

Din maksatlarının dört bir yanına maslahat ve mufsite olarak bakılırsa, konu tamamen aydınlanır. Maslahat ve ona uygun olarak hareket etmek- bazılarının düşündükleri gibi-ferdi veya toplumsal kopukluk olmaz. Maslahat insani nefislere uymak için bir bahane değildir ve unutmamak gerekir ki maslahatın kendisi de din gibi ona tapanların elinde olan bahaneler gibi bahane üretebilir sadece bu yüzden dini açıdan, hükümet bu işi hak edene verilmesi gerekir.

Dinin ahkâmını her zeminde araştıran herkes, birçok yönetim, deliller ve onun amaçlarına ulaşabilir. ve onun netice ve amaçlarına baktığında maslahatı bulur ki dinin ahkâmı da ona yetişebilmek için gönderilmiştir. Mefasitler de aynı şekilde.

Bu yüzden maslahatın İslam dininde yeri çok kutsaldır ve ona kişisel menfaatler karıştırıldığında ona en büyük zulüm yapılmış olur. Bu tür indüksiyon sonuçlarına inanmayan biri, peygamberlerin, semavi kitapların ve dinin getiriliş ahkâm kaynak ve delillerini içeren metinlerine bakabilir ve bununla birlikte unutmamak gerekir ki kanun koyucunun maksadını tam olarak anlamak özellikle ibadet boyutunda mümkün değildir ki ibadet ve kulluk konusunda buna değinilmiştir.

Tam olarak şöyle söylenebilir ki dinin amacı maslahata yönlendirip fesatlardan men etmektir. Başka bir deyişle şeriat gerçek maslahattır, gerçek maslahat da şeriattir. Eğer şeriat maslahattır düşüncesini kabul edersek, tufi gibi bazılarının maslahat ve nusular arasında çelişki olduğunu iddia edenler gibi bir düşünce ortaya çıkmaz çünkü nasıl olur şeriat kendisi ile çelişkiye düşebilir.

3.1.9. İyilik, Kötülük ve Onların Maslahat ile Bağlantısı

Şii usul fikhındaki akli deliller ile Ehl-i Sünnet arasında meşhur olan maslahat delilleri arasında sıkı sıkıya bir bağ vardır. İmamiye ve mutezile fırkasının akli iyilik ve kötülüğe inanması bu bağa şahitlik yapar. Akli iyilik ve kötülük meselesine özet olarak değinmekte fayda vardır ki akıl ile maslahat arasında ki bağ daha iyi anlaşılması için.

Akıl ile mursele maslahatı arasında yakından bir bağın olduğu için bunları söylemekteyiz ve hakikaten aklın tam olarak anlamı şii fikhında anlaşılmamış ve sınırları belirlenmemiştir çünkü bazı mezhepler arasında, mursele maslahatı, istihsan.... Aklın din ahkâmını bulmak için kullandığı araçlardandır ve bundan dolayı bu konu araştırılmaya değer bir konudur.

İyilik ve kötülük konusunda imamiye ve mutezilenin düşüncesi karşısında akıl iyilik ve kötülüğün merciedir.

"Şöyle demişti: İyi olan ve çirkinlik içinde zihnin yargılanmadığı ve gerçek ifadenin sokak beyannamesinin alınmasından önce gerçekte ne kadar çirkin olmadığı, ancak sokakların iyileştirdiği şey iyiydi ve çirkin sokak sokak adaletini tersine çevirirse bir mezardır, bu yüzden çirkin ve çirkin ne yaptı? Eğer itaatsiz iseniz ve baş aşağı döndüğünüzde, qibr iyi ve el-Hasan iyi ve temsil edilir, böylece Haram'dan al-Wajub'a kopyalayabilirsiniz ve el-Haramah'a gitmek zorunludur." ⁴⁹³

Bazı olayların meydana gelmesiyle birlikte iyilik ve kötülüğün şekilleri de değişebilir . Allame Hilli akli iyilik ve kötülük konusunda şunları düşünmektedir:

"İmamiyenin onların peşine mutezilenin aklın iyilik ve kötülük konusunda düşünceleri şudur ki bazı işlerde iyilik ve kötülük aklın açık hükmüyle belirginleşir tıpkı ilim,iyilik açısından doğru olursa faydalı,kötülük açısından yalan olursa zararlı olur. Bazen de iyi ve kötülükler fikir ve düşüncelerle belirlenir tıpkı söylenen doğru söz bazen zararlı,bazen de kötü olan yalan ise faydalı olabilir. Bazı durumlarda ise aklın kötüyü yada iyiliği ayırt edemez ve şeriat dır ki kötü ve iyiyi belirler tıpkı ibadet gibi." ⁴⁹⁴

İyilik ve kötülük için farklı anlamlar zikredilmiştir ⁴⁹⁵allame kuşçu “ şerhil tecrit” kitabında iyilik ve kötülüğü maslahat ve mufsitler de şöyle anlatmıştır:

" Doğru ve doğru olan nedir? İçinde ne var, boş ve hiç biri de bunlardan biri değil."

Eşairilerin düşüncesi ise, akıl maslahat ve müfsitlerde iyilik ve kötülüğü ayırt edebilecek güce sahip değildir halbuki imamiye ve mutezile de iyilik ve kötülük maslahat ve mufsitler şeri hükümlerde önce gelmektedir yani maslahatın varlığında dolayı emir vacip olmaktadır ve mufsitlerin varlığında dolayı emir haram olmaktadır. Bu konuyu tekrar etmek gerekir ki aklın idrakı,tam idrak değildir ve akıl bütün maslahat ve mufsitleri derk edebilecek güçte değildir özellikle kulluk ve ibadet noktasında. Başka bir deyişle “akıl ibadet ve kulluk dışında ki hükümler de hüccet olabilir,kulluk ve ibadet noktasında akla başvurulmaz çünkü bu noktada kanun koyucunun ne dediğine,sınırlarının ve amel etmesi gereken durumların nasıl tayin edildiğine bakılması gerekmektedir. Hakikatte

⁴⁹³ Muzaffer, Muhammet Rıza, *Usulu'l Fıkh*, II, 209.

⁴⁹⁴ el-Hilli, Hüseyin b. Yusuf, *Nehcül Hak ve Keşfu's-Sıdk*, Darül Hicre, Kum 1414, s. 82.

⁴⁹⁵ Mezkur, *Mebahis*, s. 165; Muzaffer, *Usulu'l Fıkh*, I, 210.

buna bakılarak amel edilmelidir ama bizim konumuz akli çerçevede olursa ve konu ibadet ve kulluğa dönmezse olur çünkü akılların yanında da hüküm böyledir ve işte o zaman akıl hüccet olur.⁴⁹⁶

Aklın maslahat ve delilerinde yeterli olmadığı konulara örnekler daha önce verilmişti tıpkı şehir saninin el kavait ve el fevait kitabında zikrettiği gibi.⁴⁹⁷

Gazali de “el menhul” kitabında “ fima la yulel min el ahkam “ başlığı altında zikretmiştir. Diğer alimlerde bu konu az çok değinmişlerdir.

Maslahat ve mufsitlerin kötülük ve iyilikler ile bağlantısı şu şekilde olur ki akli iyilik ve kötülükler maslahatın görmezden gelindiğinde yada mufsitlere ek yapıldığında akıl bunları ayırt eder. Hal böyleyse acaba bu iyilik ve kötülük işleri,her zaman böyle miydi yada bazı durumlarda akıl,adalet veya zulum gibi işlerin sonuçlarını beklemiyor,adaletin iyiliğini ve zulmün kötülüğünü zati ve doğal görmektedir ve adaletin maslahatını ve mefasitin kötülüğü için delile ihtiyaç olmadığını mı düşünüyor?bazı işlerde zaten kötü yada iyi olduğunu düşünürsek,aklın onu anlamasına ihtiyaç yoktur diyebiliriz ama diğer durumlarda akıl maslahat ve mufsitleri araştırıyor ve sonunda aşağıda ki olay gibi bir sonuca varıyor:

“Her güzel şey maslahattı, ve her maslahat güzeldir; her çirkin şey mefsedettir ve her mefsedet çirkindir.”

Başka bir deyişle “heysuma vecede şer-i Allah fe summe el maslaha” elbette bazen de bunun aksine yani “heysuma vecedet el maslaha fe summe şer-i Allah” düşüncesi katiyen kabule edilemez. Ancak sahih nususlar tarafından hüküm beyan edilmezse kabul edilebilir ve mürselenenin kabul edilme yeri ancak burada olur. ⁴⁹⁸ Şeriatın ilga ettiği maslahat, şeraitin bölümlerinden sayılamaz.

Eğer iyilik maslahat ise, eğer akıl iyiliği idrak edebiliyorsa,öyleyse maslahatı da idrak edebilir ve kötülük müfsidelerden ise ve akılda o kötülüğü idrak edebiliyorsa öyleyse akıl mufsitleri idrak edebilecek yetidedir ve imamiye ve mutezilenin kötülük ve iyilik noktasında ki düşüncesi bu yöndedir ki akıl –şeriaten faydalanmadan- iyilik ve

⁴⁹⁶ Musevi Becneverdi, *İlm-i Usul*, Tahran 1379, s. 314.

⁴⁹⁷ Şehid-i Evvel, *el-Kavaid ve'l-Fevaid*, s. 903.

⁴⁹⁸ Kardavi, *el-İçtihat fi'ş- Şeriatil-İslamiye*, s. 255.

kötülüğü idrak edebilecek seviyededir. Fıkıh ve ahkam havzalarında da durum böyledir – özellikle muamelelerde- ve doğrudur.

Bu yönden iyilik ve kötülük maslahat ve mufsitler arasında bağı da maslahatın önemi de böylelikle aydınlanır. Çünkü maslahat düşüncesi aklın sınırlarına çok yakındır ve akıl konusu,maslahat ve mufsitler konusunu da kendisiyle birlikte getirir. Eğer aklın manası kamilen açıklansa,usulilerin usul de aklın rolü derin bir şekilde araştırılsa,maslahat ve mufsitlerle olan bağı da anlaşılmış olur.

İyilik ve kötülük,maslahat ve mufistlerin zati ispat edildiğine göre,artık maslahat ve mufsitleri tanımanın tek yolu nususlar ve şeriattir demenin bir anlamı yoktur. Bazı Sünni ve şii alimlerde maslahat ve mufsitleri tanıma şeriatin dışında da akıl yoluyla da olduğunu belirtmişlerdir.

3.1.10. Akıl Eşyanın Maslahat ve Mufsitliği Hakkında Bizi Yönlendirebilir mi?

Aklın iyilik ve kötülüğü algılayabilecek güce sahiptir lafi azda olsa anlaşılabilir.

Adliyenin beş kısımlık ahkam kısmında ki görüşü maslahat ve mufsitlere tabidir ve bu maslahat ve mufstiler onların araçlarıdır. Örnek olarak kanun koyucucu bir şeye vaciplik hükmü vermiş ve bizde ona bağlı olan şeyde maslahatın gerekli olduğunu keşfediyoruz. Bir şeyde maslahatın gerekli olduğunu kanısına akıl ile varırsak o zaman sonuç olarak şöyle söyleriz ki kanun koyucu bu konuda vaciplik hükmü vermiştir.

Ama Eşairiler beş kısımlık ahkam maslahat ve mufsitlere tabi değildir ve “el husn ma emri be el şari ve el gabih öa neh enhu” düşüncesine inanıyor ki bu esasa göre artık akıl iyilik ve kötülükte esas değil,kanun koyucunun emri ve nehyidir. Şüphesiz akıldan kasıt akli selim ki hayallerden uzak olan akıllardır,bundan dolayı şöyle diyor ki adilelilerin inandığı maslahat müfside,iyilik ve kötülük arasında bağ vardır.

Akılların Bina Ettikleri ve Onların Maslahat İle İlişkisi

Akıl delilleri ile akılların bina ettikleri arasında ki fark hakkında şunlar söylenmiştir:

- a. Akılların bina ettikleri akılların işletimlerinin adıdır ama aklın delili,akıl ile bağlantılı akli tüm dengelimdir .

- b. Akillerin bina ettikleri amel tekrarı ile bağlantılıdır ama aklın delilinin bununla bir bağlantısı yoktur.
- c. Akillerin bina ettikleri maslahatı ölçme yönündedir ama aklın delilleri gerekli olarak maslahatı ölçme ile bir bağlantısı yoktur.⁴⁹⁹

Görüldüğü üzere maslahatı ölçme akillerin bina ettiklerinin tarifinde dikkate değer bir meseledir. Eğer akiller maslahata yöneltmek ve mufsitleri nehyetmek için kanun koyucunun ret ve nehyettikleri arasında olmayan işlere başvurduğunda, şeri hüküm olarak onlardan istifade edilebilir. Akillerin bina ettikleri kaynaklar acaba kaşifiyet midir yoksa öznellik midir? İhtilafli meselelerdendir. Akillerin bina ettiklerin de tıpkı akıl gibi, amelin ve onun eserlerinin olduğu alan tamamen belirgin olmalıdır, burada amel havzası, kulluk ve ibadetin dışında, toplumsal ve muamele işleriyle alakalıdır. ve bu bina edilenler doğrudan ibadet konusunda istifade edilemez, sadece şahsi maslahatlarla alakalıdır. Peygamber ve eimenin hakkında meşveret ettikleri havzadır, öyle ki bazen diğerlerinin düşüncelerini kendi düşüncelerinden daha ön planda tutmuşlardır.

Fethi el derini *Hasais el-Teşri el-İslami* kitabında genel ve özel maslahatlara örnekler zikretmiştir :

"İslam'ı korumak, ülkeyi İslami tutmak, yabancıların gücünü kesmek, İslami hükümeti kurmak, İslam toplumunun işlerini düzenlemek, sosyal refahı, Müslümanlara yönelik kamu kültürü düzeyini yükseltmek ve ..." ⁵⁰⁰

Büyükler kendi eserlerin de akillerin maslahata dayalı yaşam şekilleri ve kültürleri hakkında yazılar yazmışlardır. "mekasib nuhareme" kitabında şöyle yazılmıştır:

"Mülkiyeti düşünmek için bir sebep yoktur ve ... zihnin keyfi olmamasına, akılcı düşüncelere ... ve menfaatlerine".⁵⁰¹

diğer taraftan ise maslahat mufistler ve diğer hükümler aklen idrak edilirse öylese şöyle bir netice çıkarabilir ki kanun koyucu bu bina edilenlerin altına imzasını atmıştır ve ahkâmın kaynağını da bu yolla keşfedebiliriz." ⁵⁰²

Akillerin ve örfün bina ettiklerinin kullanım alanları şunlardan ibarettir:

⁴⁹⁹ Muhammed Cafer Lenkerudi, *Danişname-i Hukuki*, II, 57-61.

⁵⁰⁰ Muhammed Fethi Dirini, *Hasaisü't-Teşrii'l-İslâmî fi's-Siyase ve'l-Hükm*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, s. 336.

⁵⁰¹ Ruhullah Humeyni, *Mekasib*, I, 161.

⁵⁰² Şehid-i Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, IV,108.

- 1- Şeri hükümleri belirginleştirmek
- 2- Delillerin çıkışını belirginleştirmek (nususları anlama ile alakalı)
- 3- Şeri hükümlerin büyüklüğüne deliller⁵⁰³

3.1.11. Örf ve Maslahat Bağlantısı

Bir çok usul, fıkıh ve şeri hükümler zahiren de olsa rivayet ve ayetlerle bağlantılıdır. Görselliği ve zahirliği ölçmenin en iyi mercilerinden biri de örfdür. Vacipler emredilmesi, fesatların nehyedilmesi, la zarar ve la haraç kaidesi zahiren örfle bağlantılıdır. Öyle ki bu usul ve fıkıh kuralları ayet ve rivayetlerde elde edilmiştir. Ayet ve rivayetlerin anlaşılması örfe bırakılmıştır. Örf ile maslahat arasında ki bağlantıdan bahsetmeden önce onun tanımını ve kaynağını araştırmak daha yerinde olacaktır.

Örf hakkında bir çok tanım yapılmıştı ki hepsi bir biri ile benzerdirler ki o tarif şöyledir:

"Gelenek, ne anlama geldiği, ne yaptığı, ne söylediği, ne yaptığı, ne de onun el-Fakih söz konusu olduğunda, bir anlamı olduğu gibi, özel ve adâli bir sabit olduğunu söyler. Taraftarlar, aynı şeyi bilmedikleri anlamına gelmez, aynı şeyleri değil, aynı zamanda onlar da kurulmadığını teyit ederler." ⁵⁰⁴

Üstad hilafinin "ilim usul el fıkıh " kitabında örf hakkında yaptığı tanımını zikretmek çok münasiptir. O şöyle diyor:

"Özel, insanların bildiği şeydir ve söyleyip, yaparak ya da ayrılarak ... ve onları geri arayarak yürürler." ⁵⁰⁵

Tekrar ve alışkanlıkların örfte önemli bir yeri vardır öyle ki üstat Mustafa Ahmet zerga bu noktaya şöyle işaret etmiştir:

"Her isteğe bağlı çalışma, dışarıdan, bir şeyin ya da işin yararına bir metafor olarak, dışarıdan, benim içimde, intikam intikamı ve bazı insanların bazı vatandaşlarının sessizliğini ya da ünlemini ifade etmek için güçlü bir hayat gibi kendi içimde yayılmalı.

⁵⁰³ Haşimi, Seyid Muhammet, *Buhus fi İlmi'l-Usul*, 1405, IV, 234-235.

⁵⁰⁴ Zeydan, *el-Veciz*, s. 212.

⁵⁰⁵ Hallaf, Abdüvehhab, *İlmi Usuli'l Fıkıh*, Darü'l-Kalem, Kuveyt 1404, s. 99.

Eğer bir kişi kendisine ödediği fiilden memnun kalırsa, tekrarlanır ve kendisine iade edilir, eğer başkalarına göre özel olarak denenirse, bu deneme tekrarlanır ve çoğu kişi arasında yayılır, sonra doğru yönde olan özel oluşacaktır." ⁵⁰⁶

İnsanın hayatında ki davranışlarının ve düşüncelerinin kaynağı duygusal da olabilir genetik de yada gelenek göreneklerde ve yahut da maslahatı düşünebilme yeteneğine sahip olduğundan da kaynaklanabilir öyle ki örf devlet adamları ve başkanları için bile gerekli bir şey olarak görülmüştür . hükümet fermanına örnek olarak şunu gösteriyorlar ki Şii Fatimiler hükümeti peygamber efendimizin doğum gününü kutladıkları için bu gelenek halini almış o günden sonra İslam toprakları da o gelenekte alıntı yapmışlardır⁵⁰⁷

Bazen adet ve gelenekler meydana çıkış sebebine ihtiyaç olmayan verasetlerdir . her halükarda örf halk arasında devamlılığı olan bir şeydir ve maslahatı takviye etme yada fasitleri ilga etme sebebi olmuyor,eğer böyle olmasaydı örf fasit olarak görülürdü.

Allame sadr örfün tanımında maslahat unsurlarını da zikretmiştir ve halkın maslahat düşüncesinden kaynaklanan genel bir yöntem olarak görmüştür. İster insan ilişkilerinde ister muamelelerde ister toplumun diğer ilişkileri olsun kanun koyucu ile tezat ve çelişki halinde değillerdir.⁵⁰⁸ Bu şart ile – kanun koyucu ile tezat ve çelişkide olmaması- artık şu sorulara yer kalmıyor ki bazı toplumlarda fesat ve yanlışlar adet ve gelenek halindedir ve bir çok insan bunları huy haline getirdikleri için bu örf ve adetleri amel olarak baz alabilir miyiz?

Maslahat düşüncesi unsurları daha önce akılların bina ettikleri ve aralarında farklılık konusunda zikredilmiştir . örf ve akılların bina ettikleri arasında ki sıkı sıkıya bağlılık görülmektedir ve bu iki terimin bazı büyüklerin eserlerinde birbirlerinin yerine yazılmış olmaları çok da uzak değildir. Öyle ki Mirazayı Naini Fevaid el usul kitabında şunları söylemektedir:

"Rasyonalitenin yolu, özel ve genel özel terimlerle ifade edilebilir, çünkü yapay laboratuvarıda özel yapımın buna dayandığı söylenir ve nesnenin inşası yolun rasyonalitesi ile ilgili değildir." ⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ ez-Zerka, *el-Medhel*, II, 833.

⁵⁰⁷ ez-Zerka, *el-Medhel*, II, 835.

⁵⁰⁸ Seyit Muhammet Bakır Sadr, *el-Muallimü'l-Cedid*, Mektebetü'n-Nicah, Tahran 1975, s.168.

⁵⁰⁹ el-Karavi en- Naini, Miraza Muhammet Hüseyin, *Fevaidü'l-Usul*, III, 68.

Akillerin bina ettikleri ile örf arasında yakınlık olmasıyla beraber, bir takım farklılıklarda bulunmaktadır tıpkı:

1-Akillerin bina ettikleri ve örfün asıl kaynağı insanlar olmuş olsa bile – örf sadece bu açıdan değil duygusal, zevkler, gelenekler, yaradılış... Etkenleri de göz önünde bulundurulur. Başka bir deyişle akilerin hayatları örf özgüllerindedir ve onların davranışları maslahat düşüncesini ve fitriyatı kapsamaktadır.

2-Örf hüküm verici olamaz ama konuları yaratabilir(mesela kaynakları belirleme) hatta bazı durumlarda hükmün konusunu bile düzenleyemez mesela kanun koyucu yetki sınırlarını belirlemiştir ve biri çok az yolcu yapıyor ve örf onu yolcu olarak görse bile şerren yolcu olarak sayılmaz. İkinci şartın açıklaması şöyledir ki örf ancak halk arasında yaygın olursa amel edilebilir seviyeye gelir,daha sonra ki zamanlarda hadis örfleri geçmişte gerçekleşen durumlarda bir itibarı yoktur.

Örfün fıkıh kaidelerindeki gücü ve aksi kayda değerdir özellikle “zamanın ve mekanın değişimi ile ahkâmın değişimi” kaidesi örfün rolünü ispat etmektedir.zamanın değişimi ile adaletin kalması hedefi ve maslahata yönetme ve fesatları def etme amacı ile değişen ahkâm kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir. ve bundan dolayı araştırmacı ve tarihçiler farklı mezheplerin kendi mezhep büyüklerinin ve geçmiş fakihlerinin fetvalarının aksine fetva vermişlerdir ve elbette bu muhaliflik zamanın değişmesinden dolayı meydana gelmiştir .

Yani eski gerçek anlamı ve mecaz anlamı yaygın olursa,aralarında en meşhuru kullanılması gerekir,bazen şöyle diyorlar ki meşhur yanlış,modası geçmiş doğrudan daha iyidir.⁵¹⁰

Şimdi ise örf ve maslahat arasında ki bağdan bahsedeceğiz:

Eğer örfü halkın arasında devamlılık gösteren davranışlar olarak görürsek, gerçekte maslahata riayet etmek halk tarafındandır. örf doğrultusunda şekillenen hükümler, örfün değişmesiyle o da değişmektedir yani onun maslahat süresi bitmiş olur yada yerini başka bir maslahat alır ve bu nokta “la yenkeru tahiri el ahkam bi tağiri el zaman” kaidesi anlaşılabilir türdedir. Daha açık bir deyişle doğru gelenek ve görenekler maslahatın ta kendisidir ve doğru örfün kaynağı da maslahata riayet ve fesatları def etmektir. Bundan

⁵¹⁰Subhi Mahmesani, *Felsefetü't'-Teşri' fi'l-İslâm*, s. 234.

dolayıdır ki örf fakihlerin içtihatlarını da etkilemektedir. Kendi döneminin örf ve adetlerinden gafil olmayan müçtehit,dinin hedef ve ilahi hükümleri beyan etmede daha başarılı olur.

Şu noktaya da değinmek gerekir ki örften gereksiz konuları almak yada ifrat etmek “dinin gelenekselleşmesi” şeklini almaya sebep olur ki İslam da maslahat düşüncesi ile batıda oluşan yutiliti akımı arasında fark bahsinde bu noktaya değinmiştir ve bu konuyu daha iyi açıklaya bilmek için şu konuyu da zikretmek istiyoruz:

İslam’ın sahip olduğu usuller,içtihatlar ve temeller yeni sorulara cevap verecek kudrete sahiptir ve dini menfi şekilde gelenekselleştirmek doğru değildir ve içtihat ve fıkıh karşısında amel olarak sayılmaması gerekir. Bazı durumlarda şerri hilelerle İslam’ı günün modasına uydurmak tıpkı faizi helal kılmak gibi zamanın duruma uydurmak doğru değildir ama müçtehit fetvalarında kendi toplumunu dikkate alması tamamen doğrudur. Fıkıh büyükleri kendi eselerinde bu meseleyi göz ardı etmemişlerdir. Bugün “müçtehit, masumların görevlerinin emanet edildikleri kişilerdir ve bütün bu sözler,risalet ve tüm bu mesele ve gerçeklerle o şahıs nasıl biri olmalı ve beşeri değişimlerle bağlantısından nasıl haberdar olmalı ve nasıl düşünmelidir.⁵¹¹

Tarih boyunca birkaç düşünür bu esas konudan gafil olmamışlardır ama daha çok “Arap fetvası,Arap kokusu,Acem fetvası acem kokusu,köylü fetvası köylü kokusu,şehirli fetvası ise şehirli kokusu vermektedir.⁵¹²

Bu söz fetva verenin imtiyazını göstermektedir çünkü yaşadığı topluma ve yere göre fetva vermektedir ve diğer taraftan ise toplumun sınırlı örfüne fakihin sınırlı bakış açısının göstergesidir ve bu da fıkıh risaleti ile ve evrensel risalet olan fakihle bağlantılıdır.

Dinin gelenekselleşmesi babın da ki sözün özeti “gerçeği görme” ile gerçekleştirmeye teslim olma” ile arasında farklar vardır.⁵¹³

Eğer biz maslahatın anlamını “her kıymette fayda elde etmek” olarak algılamasak,maslahatın unsurlarını hadis emri ve gayri dini işler olarak görmezsek, düzeni koruma konusunda,meydana gelen her değişimin adını maslahat ve düzeni koruma

⁵¹¹ Muhammed Rıza Hekimi, *Ayne-i Pejohiş*, s. 10, 69

⁵¹² Murtaza Mutaharri, *Makale-i Asli İctihat der İslam*, İntişaratı Sadra, s.101.

⁵¹³ Seyyid Muhammed Bakır Sadr, *İktisaduna*, Kum 1425, s. 404,405.

koymasak örfi olduğu şüphesi meydana gelmez. Örfi olmak şurada tehlike arz eder ki dini havzaları diğer havzalardan ayırıp, sezarın işini Sezar'a, Hıristiyan'ın işini Hıristiyan'a verirsek. Örf, zaman ve mekan dan kaynaklı ifrat ve tefrit fıkıh ve içtihat da her zaman üzücü sonuçlar doğurur. “ve emri bil maruf”⁵¹⁴ ayeti şerife ,hakimin toplumun her türlü örfünü kabul etmesi gerektiği şeklinde tefsir edilmesi doğru değildir çünkü dinin felsefesi toplumu kötü geleneklerden arındırıp,olumlu gelenekleri topluma sokabilmektir,mutlak gelenekleri kabul etmek değil çünkü bu söz fasit olur ki peygamberlerin gönderilme amacı ile çelişir. Maslahat ve örf ün arasında ki ilişki hakkında ki söz şöyledir :

"... akıl (özel) Kuran ve Sünnette kritik kararın kaldırılmasının kökeni anlamına gelir ve bir çeşit reformcu olan Valdilil'in utancını kaldırır. Gerçektir ki reformcu ve özel tanımlanmış ..." ⁵¹⁵

“Dinin gelenekleşmesinin diğer anlamı da şöyle akıllara gelmektedir ki akılleri ve görevlileri şeri ahkamla baş başa bırakıp,kendilerine doğru gelen hükümlere –ehillerine sormaksızın- amel etmektir. Her halükarda fakih kendi döneminin alimi olmalıdır ki yeni çıkan mesele ve hadiseler karşısında çaresiz kalmasın ve olması gerekenlerden biri de zamana ve o dönemde oluşan geleneklerden haberdar olmaktadır.

3.1.12. Nesh ve Maslahat Bağlantısı

kuran daki neshlerin kendisi,ilahi kitabın asır maslahatını dikkate aldığı iddialarına delildir ve maslahat,faydalar ve halkın hayrından dolayı ayet nesh olmuştur. Allah-u Teala nesh hakkında şöyle buyurmuştur: “Biz bir ayeti yürürlükten kaldırır veya unutturusak ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz.Allah’ın her şeye kadir olduğunu bilmez misiniz?”⁵¹⁶

Allame Tabatabai bu ayetten beş noktayı kullanmıştır ki üçüncü nokta şudur ki : nesh eden,kemal ve maslahattan ettiği mensuhlar,belgelidir. ⁵¹⁷

⁵¹⁴ Araf 7 /199

⁵¹⁵ Şelebi, *Usulü'l-Fıkhi'l-İslâmî*, s. 238.

⁵¹⁶ Bakara 2/106

⁵¹⁷ Allame Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabatabai,*el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'ân*, I, 381.

Ayette bahsedilen hayır, maslahatla birliktedir. İslam sadrında da hayır kelimesi maslahatla aynı anlam kullanılmıştır. Her ne kadar da maslahatın tanımı yapılmamış olsa bile bu iki kelime arasında birlik olduğunu ispat eden rivayetler vardır.⁵¹⁸ kuranı kerimde maslahat konusu, geçici olarak terk edilen maslahattan kıblenin değişmesi meselesiyle değinilmiştir. Kuranı kerim bu konuyu bakara süresinde beyan buyurmuştur. Tefsircilerin beyanına göre. Kıblenin değiştirilmesi Müslüman toplumda çok faydalı olmuştur mesela Yahudilerin övünmesine engel olmuş ve Müslümanların daha akıcı olmasına ve Müslümanlar arasında oluşan ihtilafın ortadan kalmasına sebep olmuştur ve bilinçli Yahudilere beklenen peygamberin kıblesinin kabe olduğu gerçeği aydınlanmış oldu.

Allame suyuti el ittgan kitabında Hz. Ali'den naklettiği rivayet kuran dan şeri ahkâmın nasih ve mensuhun ne anlama geldiğini beyan etmektedir. Rivayet şöyledir ki yargı işleriyle görevli biri,kuranı kerimden anladığı şekilde hüküm vermekteydi.

Müfside ve maslahatların tabiatına istinaden bazıları, neshin zorunluluğunu imkansız olarak görmektedir çünkü neshin anlamı önce Allah tarafından hüküm verilmiş,istikrara sahip olan hüküm daha sonra istikrarının maslahatı olmadığı için nesh olmasıdır ve bu Allah için kabul edilebilir bir durum değildir çünkü en başında

Maslahat yada mufsitlerden haberdardır o cahil değildir ki önce hükümün devam etmesini isteyip daha sonra gereksiz olduğundan haberdar olsun ve o devamlılığa mani olsun yada maslahat ve mufsitlere tabi olan ahkâm,maslahatı olan ahkâmın daha sonra mufside değişmesi mümkün değildir veya tam tersi,elbette bu şüphelerin cevapları bellidir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan neshlere ilaveten, mecaz yorumu açık ayetlerin oluşunu da maslahattan dolayı olduğunu düşünüyorlar. Şeyh Tusi *et-Tibyan* tefsirinde şuna inanıyor ki “ maslahat şunu icap etmektedir ki kuran ibare ve lafızları öyle kullanılmalıdır ki onları anlayabilmek için araştırıp çaba harcanmalıdır.⁵¹⁹ Hatta bazıları Kur'an'da sadece nesh değil, maslahat esasına dayalı icma delilleri,maslahatı değiştirdiği zaman, o icmanın nesh edildiğini iddia etmektedir.⁵²⁰

⁵¹⁸ Mustafa İbrahim ez-Zelmi, *Hasstgâh-ı İhtilaf der Fıkh-ı Mezahib*, çev., Hüseyin Sabiri, Meşhed 1375, s. 399.

⁵¹⁹ et-Tusi, Şeyh Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyan fi Tefsiri'l-Kuran*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 1-10.cilt,10.

⁵²⁰Zühaylî, *Usulu'l-Fıkh*, II, 974.

Her ne kadar da semavi ayetinin nesh edilmesiyle yukarıda nesh arasında çok farklılıklar vardır çünkü vahyin kesintisi neshinden sonra başta bir nesh yoktur.

3.1.13. İztirar, Zaruret ve La Zarar Kaidesi ve Onların Maslahat İle Bağlantısı

“Zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur.”

Eğer biri sorun çıkarmak için, İslam ahkâmı ameli esasına dayalı zaruriyetleri beyan ederse, şahıs ona maruz kalır mesela şeri maliyetleri ödediği vakit, la zarar kaidesi sadece şahsi zarar ve şahsi maslahatı gözetmez, maslahatta toplumsal maslahatta söz konusudur ve bu ahkamda, toplumun geneli ve insanların tümü dikkate alınmaktadır.

“el zaurati tibiyil el mehzurat” kaidesi esasına göre ki kuran ayetinden alınmıştır, zaruret de bir faktördür ki onun varlığıyla hüküm değişir.

Harcı ahkâmın def edilmesi konusu da aynı şekildedir ve kanun koyucu hiçbir şekilde mükellefi zor durumda bırakma niyetinde değildir aksine onu ilgilendiren maslahatın peşindedir . gerçekte harcı amellerde ki mufsitleri def etmek için kanun koyucu onları def etmiştir. Mesela ibadeti terk etme ve kulluktan çıkma ve zor görevlerden hoşnutsuz olma fesatlardandır ki harcı ahkâmı peşinde getirir çünkü haracı def etmenin esas ve kaynağı da kullar için konulan maslahat ve mufsitlerdir.

Şatibi *el-Muvafakat* kitabının ikinci cildinde harcı ahkâmı ve mufsitlerin zorluğu hakkında şunları dile getirmiştir:

Normal olmayan, dünyevi ve dini fesatları meydana getiren davranışların zorlukları ki kanun koyucu bunların hepsinin peşindedir... ama davranış anormal olmazsa, onun benzerinde amel gerçekleşse, kanun koyucu o olayın gerçekleşmesini istemese bile, yine de o olayın def edilmesi peşine düşmez. Bu konuya delil ise şöyledir ki kanun koyucu eğer böyle bir zorluğun def edilmesi peşine düşerse artık herhangi bir vazife geriye kalmaz. (yapacak birşey olmaz) çünkü normal veya anormal, küçük yada büyük her amelin kendine göre zorluk ve yorgunluğu vardır. ⁵²¹

Harcı ahkâmında önemli bir diğer nokta ise şudur ki zorluğu ölçme, tamamen nisbidir. Mesela nafile namazın zorluğu ile hac da ki zorluk yada her ikisinin zorluğu ile

⁵²¹ Şatibi, *el-Muvafakat*, II,156.

cihatta ki zorluk mukayese edilemez,bunların amelin,zaruretin ve onun maslahatının tabiatına ve mesul olan şahsın haline bakmak gerekiyor.

Maslahata riayetle tanınan hükümet bile zaruret ile bağlantılıdır ki diğer bir konuda araştıracağız. Özet olarak zaruret ve ıztırah maslahatı değiştirir ve onlar arasında yakın bir bağ vardır.

Maslahat ve zaruret arasında ki farklarda araştırılabilir ki: maslahata amel etmek ilk yapılması gereken olduğu akıllara gelmektedir ki faydalara ulaşabilmek ve zararların önünü alabilmek için ona başvurulur ama amelden dolayı zaruret meydana gelirse istirari bir durum oluşur ki onu ortadan kaldırmak gerekir. Başka bir beyan ile zaruret de amel edilmiş bir davranışın karşısında kaldık ve bizi özel bir yer tutmaya mecbur ediyor ama maslahatta şöyle bir şey olabilir ki biz maslahata yönelme ve muhsitleri def etmede özel bir konuya değinelim....

3.1.14. Şer’î Hileler ve Maslahat

Hilenin Lügat Anlamı

Rakıp isfehani “ el müfredat” kitabında şöyle der:

“hul” kelimesinin asıl anlamı,bir şeyin altüst olması ve diğerinden ayırmaktır. Bir şeyin altüst olması anlamı ile ilgili şunlar söylenmektedir: “hal el şey i yuhevvil, heula” ve “istihal” yani parçalanıp altüst olmaya hazır olması ama kesme anlamında ise “nehal bini ve beynek keza”

Hile, bir insanın onun aracılığıyla belirli bir halete gizli yollarla ulaşması için yapılan ameldir. “ havila” da bu anlamdadır. Bu kelime daha çok temiz olmayan ve illegal işlerde kullanılır,bazen idare ve hükümet olan yerlerde de kullanılmıştır,bundan dolayı Allah-u tealanın vasıfları için şöyle denilmiştir: “ve huvel şedidül muhal” yani (şiddetlidir) hükümetin olduğu şeylere ulaşabilmek için halkın gözünden uzak bir yol belirlemek gerekir ki allah’ın bu yöntemi hile ile vasıflandırılmıştır ki Allah kötülüklerden münezzehtir.

Hile, “huvl” maddesindedir ama fazla harfin kesre olmasından dolayı “vav” harfi “ya” harfine dönüşür ve şu anlama gelir “ recul-i hul ”⁵²²

Maslahata dayalı ahkama inanıyorsak, her türlü şeri hileyi caiz görenlerin yanında kolayca geçemeyiz ve dediklerini hazmedemeyiz çünkü şeri hilelerle başvurmak maslahata yönlendirme ve fesatları nehyetmek ile tezattır ve İslam’ın kanunlarının karşısında yer alır tıpkı:

"Söz ve binaların amaçları ve anlamları için sözleşmelerdeki dersler."⁵²³

Şeri hilelerin,kanunsuz oluşu akli delillerin yanı sıra aşağıda ki delillere de işaret edilebilir:

- 1- Şeri nususlardan kasıt maslahata riayet etmektir ki hükmün sebeplerinden sayılmaktadırlar şeri amellerin harcanması değil,böylece tüm amelleri ruh ve hakikatle tefsir etmeli,görünüşle değil ve görünüşü süslü ama batını haram olan hilelerden sakınmak gerekir.
- 2- Kanuni hilelerde kandırma vardır ve kandırma ayet de
- 3- ve hadiste “la tehelu el hadge lil muslim” de belirtildiği üzere haramdır.
- 4- Borçludan hediye almanın yasak olduğuna dair rivayetler vardır ki bu tür kanun hileleri,faize cevaz verecek imkanlardan olabilir.⁵²⁴

“Camiu’s-Sagir”de bir rivayette şöyle geçer:

"Eğer biriniz kardeşine bir borç verdiyse, o zaman kabul etmeyeceği veya da'wahını sürdürmeyeceği bir hükmüne göre ona geri döndü, o yüzden ondan önce onunla onun arasında bir yabancı olmadığı sürece onu sürmemeliydi." ⁵²⁵

Aynı şekilde kuranı kerim bazı yerlerde düzenbazlık ve aldatmayı hile kelimesi ile kullanmıştır ve onu kötülemiştir: (Fatır süresi, 10.ayet, 43.ayet/ Nehl süresi 45.ayet / Ali İmran 54.ayet/nisa süresi . 143.ayet)

Kardavi şuna inanmaktadır ki usuliler,şatibiden önce kanun koyucunun maksatlarını anlama ulaşma konusuna değinmemişlerdir... ve bir çok fakih kendini

⁵²² Ragıp el-İsfahani, Ebul Kasım Hüseyin bin Muhammet bin Mufezzel, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kuran*, Tahran, t.y,137.

⁵²³ İsfahani, *el-Müfredat*, 3.madde

⁵²⁴ Subhi Mahmesani, *Felsefetü't'-Teşri' fi'l-İslâm*, s. 215.

⁵²⁵ Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 384.

detaylı şeri ahkamdan yoksun ve şariat felsefesi ile meşgul etmiş ve şeraitin asıl hedeflerini ihmal etmişlerdir. İşaret edilenler“fıkhı hileler” e işaret ediyor ki bunların bir çoğu şariat ruhu ve kanun koyucunun hedefleri ile tezattır.⁵²⁶

Unutmamak gerekir ki tezat olmayan bazı hilelerin caizliği,şariat hedefi ile uyumludur ki onlar maslahat esasına dayalıdır.

Şeri hileler ile maslahat ve kanun koyucunun hedefleri arasında ki çelişki hakkında konuşacağız:

Bazıları hileyi ikiye ayırmışlardır : şeren mubah olan hileler,şerren ihtilafta olan hileler. Mubah olan şeri hileler şundan ibarettir ki belirli bir iş için koyulan kanunu alt üst eden hilelerdir,o hileler ancak hakkı ispat etmek,zulmü defetmek yada kanun yada toplumsal ihtiyaçları gidermek için kullanılan hilelerdir. Bu tür hileleri yapmak İslam maslahatı açısından hiçbir sıkıntısı yoktur böylece bütün mezheplerde bu tür hilelere cevaz verilmiştir. Şeren ihtilaflı olan hileler ise şundan ibarettir ki bir kanunu zahiren doğru ama özünde haram olan bir kanuna değiştirmektir.⁵²⁷

Caiz olan ya da caiz olmayan hileleri belirlemede şu yollar izlenmelidir:

“Meşru her yolda ki onu uygulamada şariat hedefini gözetme olursa tıpkı Allahın buyruklarını yerine getirmek yada reddettiklerinden sakınmak,hakkı yaşatmak, mazluma yardım etmek ve zalimden intikam almak için olursa her türlü helaldir ve bu işi yapan ve o işi öğretenin Allah yanında mükafatı vardır. Ama şariat hükümlerini oyuncak sayan,vacipleri görmezden gelmek, haramları helale çeviren,batılı hakka, hakkı batıla çeviren hileleri yapmak yasak, yapan ve öğreten ise günahkardır. Bu yolda yapılan amelin kendisi ister haram olsun ister helal olsun.⁵²⁸

Üstat Cevat Muğniye *Fıkhü'İmam Cafer-i Sadık* kitabında Allah ile insanlara yapılan hileler başlığı altında meseleyi “urvet'ül vusga” kitabında şu şekilde nakletmiştir:

Fakih malikten zekatın malikten alıp sonra ona tekrar geri vermesi,yada malik ile maslahat yapılıp olması gerekenden daha az miktarı alması caiz değildir çünkü bunların

⁵²⁶ Kardavi, *el-İçtihat fi'ş- Şeriatü'l-İslamiye*, s. 262.

⁵²⁷Subhi Mahmesani, *Felsefetü't'-Teşri' fi'l-İslâm*, s. 210.

⁵²⁸ Bahiri, Muhammed Abdulvahhab, *e-Hili fi'ş-Şeriatü'l-İslamiye*, çev., Hüseyin Sabiri, Rezevi Yayınları, 1376, s. 43.

hepsi fakirlerin haklarının yenilmesi demektir ve humusta da ve diğer meselelerde aynı şeyler geçerlidir.

Hilenin bazılarını kabul eden bazı Sünni alimler gibi el usul eş amme lil fikhil mekarin kitabının sahibinin sözleri nakletmekte ve sonunda bu soruları beyan etmektedir: maslahat ve müfsitlere dayalı şeri ahkam lafzı olarak yer değiştirebilir mi?

Bu hileleri kabul etmek fakirlerin daha fakir ve zenginlerin ise daha zengin olmasına sebep olmaz mı? Acaba hileleri haram ve helal diye ikiye ayırabilir miyiz? Allah gerçeğe ve amele bakar söze yada kalıba bakmaz.⁵²⁹

İbni Kaym “İlam el-mukiyyin”de şuna inanmaktadır ki koyulan kanunlar maslahata dayalıdır ki onları korumak bize zorunludur ve maslahatı çalan her türlü etken ortadan kaldırılmalıdır öyle ki maslahata hüküm veren yasama, bir şeyden alı koyarsa daha sonra zahiri hileler ile kanun dışı izin verilmesi gerçekte sakıncalıdır ve bu amel eksik ve noksandır ve caiz değildir.⁵³⁰

Ona göre ahkâmın maslahat ve müfsitlere dayalı olması hilelerin yasak olmasının delillerindedir ve şeriat maksatları ile maslahat arasında çelişki vardır. O bu konu hakkında çok fazla örnek zikretmiştir tıpkı haddi nisab ta bilerek terk etmek zekattan kaçmadır ki bazıları bunu caiz görmüştür.

“Mesela bu yüzden zekat hakkında şöyle diyoruz: bu hükmün konulmasında ki felsefe, cimrileri ve aç gözlülerin kötü alışkanlıklarını ortadan kaldırmak ve fakir fukaralar hakkında daha hoşgörülü davranmalarınıdır. Öyleyse biri zekattan kaçmak için malını yılın sonunda birine hibe eder ve gelecek yılın sonunda o malı geri alırsa, bu davranış onun aç gözlülük sıfatını güçlendirir ve miskinlere gösterilmesi gereken hoşgörüyü ortadan kaldırır ve çok açıktır ki onun bağışlaması kanun koyucunun kabul ettiği ve davet ettiği bir bağışlama değildir çünkü bağışlama dediğin bağışlanmaya ihtiyacı olan birine ihsanda ve hoşgöründe bulunması demektir . eğer bu amel sahiplik maksadıyla yapılırsa maslahat ile muvafık ve aç gözlülüğü ortadan kaldıran sıfatlardan olur.⁵³¹

⁵²⁹ *Fıkhü İmam Cafer Sadık*, II, 101.

⁵³⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü'l-Muvakkiin An Rabbi'l-Alemin* Taha Abdurrauf Said, Kahire, III, 119; IV, 1-40.

⁵³¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkiin*, I, 385-386.

Başka bir soru zihinlerde canlanmaktadır ki yılın sonundan önce malından birazını hibe eder ve çok sayıda ki malı haddi nisaptan düşerse yani o mesela çok fazla zekat yerine gerçekten de malının birazını bağışlarsa nasıl olur?

Dini maksatlar ve maksatlara riayet bakımından bakılırsa bunun kendisi de nadir görülen şeri hilelerden sayılmaktadır. Yusuf Kardavi *Fıkhu'z-Zekat* kitabında bu sözü Ebu Yusuf'a ait olduğunu belirttikten sonra onu reddetmektedir.⁵³²

Özet olarak, kulların maslahatına dayalı olan şeriat asıldır ki hilenin haram olduğuna dair bir delildir. Şatibinin zekat hakkında verdikleri örneklere ilaveten maslahat ile çelişen hilelere daha fazla örnekler verilebilir tıpkı:,,

Hac kanununun konulmasının sebebi insanların yaşantısının ve sadetlerin bir başka sarayda (tarafıta, evde) olması için ve Allah varlıklı kişilerin hac ibadeti yerine getirmeyenleri gayri Müslim öleceklerine dair tehdit etmiştir. Öyleyse eğer biri hile ile birine yardım eder yani hibe eder veya malını azaltır,geri alma niyetiyle sadaka verir ve haccın vacibiyetinden kurtulursa,haccı terk etmek için meydana gelen mufsitlerdendir ki burada sabittir.

Bazı Ehl-i Sünnet araştırmacıları, fesat içeren bahaneler, amellerde niyet ve kasıtlar ve birkaç noktaya daha değinmişlerdi ki bunlar hilenin haram olduğuna delalet etmektedirler.

Seddi zeraye kanunu şuna delalet etmektedir ki harama ulaşma başlangıcı ve bahane olan durumlar kanun koyucu tarafından kesinlikle yasaklanmıştır böylece Seddi zeraye kanunu.

Bahaneler ve haram başlangıcı olan ameller kanun koyucu tarafından kesinlikle yasaklandığına delalet etmektedir. Bununla birlikte kanun koyucu bahaneleri ve haram başlangıcı olan amelleri haram olarak görmüştür işte o zaman o şahıs isterse o amelden haram iş görmeyi amaçlasın,ister haram iş görmeyi amaçlamasın,bahaneler,haramı helal etmeye çalışmak,vacipleri ortadan kaldırmak ve ilahi hukukları ve insani hukukları çiğnemek haram olmalıdır. Bundan dolayı hileyi caiz görmek, aşikar yada Seddi zeraye

---

⁵³² Daha fazla bilgi için Kardavi'nin *Fıkhu'z-Zekat* ve *Medhal li-diraseti'ş-şeriatil-İslâmiyye* kitaplarına başvurulabilir.

şeklinde çelişkedir öyleki kanun koyucu haramın tüm yollarını kapatmıştır. Bu vasıfla, bütün haram yolları kapatan kamil İslam dini hakkında bunları reva görmek hak mıdır?⁵³³

Daha önce söylediğimiz gibi ki haram hile ve mubah hile taksimatını kabul etmeyenler karşısında bazıları da iki kısma ayırmışlardır. Şuna inanıyorlar ki şeri hilenin caiz olmadığı hüküm mutlak değildir çünkü maslahat ve muhsitler esasına dayalı konuşanlar, her türlü şeri hileyi gayri caiz göremezler. Çünkü maslahat ile çelişkili olmayan hileler haramdan istisna edilmişlerdir

Daha önce de belirttiğimiz gibi düşünürlerin dilinde olan caiz şeri hileleri, genel bir isim, tıpkı maslahata riayet, takiyye yada zaruret adı altında toplamak en iyisidir, hileleri haram yada caiz olarak ayırmamalı. ve iki genel fikir doğrultusunda, konuları toplarız çünkü haram ve caiz hile kısımlandırmasını kabul etmeyenler, işte o caiz olan şeri hileyi zikretmişlerdir ve onların kabul ettikleri konudur diğer söylenen ibarelerle birlikte.

Kuran ve Sünnet'in kendisi kanun koyucunun amaç ve hedefleriyle uyumsuz olmayan hilelerin cevazlığını tekit etmiştir . şeyh tusi (talak kitabının sonunda) mebsut da "fasl-ı fi babul hil) bölümünde açıklamış ve şuna inanmıştır ki hileler kendi kulliyatın da caizdirler ve bu sözünden sonra delil amaçlı kuranı kerimden birkaç ayet zikretmektedir.

Kuranı kerimin hileleri caiz gördüğüne dair birkaç ayet zikredeceğiz ki tıpkı:

1. Kocasını ölmüş kadını istemeye giderken kinayenin cevazlığı (bakara/235)
2. Kafirler ile zahiri dostluk kurma (Ali İmran/28)
3. Hile yoluyla küfürden İslam evine hicret (Nisa/97-99)
4. Kafiri galip etmek için yenilmiş gibi göstermek (Enfal /15/16)
5. Hakkı aşikar etmek ve günahsız atılan iftirayı defetmek için yapılan hile (Yusuf / 24-29)
6. Yusuf (as)'un Bünyamin'i yanına getirtmek için yaptığı hile (Yusuf/ 58-66)
7. Yusuf'u tanımak için Yakup'un yaptığı hile (Yusuf 67-68)
8. Kendi kardeşini korumak için Yusuf'un yaptığı hile (Yusuf 69-76)
9. İşkenceden kurtulmak için yapılan hilenin cevazlığı (nehl/106-107)
10. İbrahim (as)'in putları devirdiğinde ki destanı ve onun cevabı (enbiya /63)
11. İbrahim (as)'in putları devirdiğinde ki destanı ve onun cevabı (Enbiya/63)
12. Hastanın sınırları (44.sayfa)⁵³⁴

⁵³³ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkiin*, I, 385-386.

Peygamber sünnetinde de kanun koyucunun kurallarıyla çelişmeyen hileler tekit edilmiştir ama konudan çok uzaklaşmamak için onlardan bahsetmeyeceğiz.

3.1.15. Sedd-i Zerâi, İstihsan ve Onların Maslahat İle İlişkisi

Yukarıda adı geçenler ile maslahat arasında ki ilişkiden bahsetmeden önce,onları kısaca tanıtmakta fayda vardır. Seddi zeraye' nin tanımı şöyledir:

“Bu, bir şey yapmanın yoludur, bir şey yapmanın yoludur, ister bozuk olsun isterse düzeltilmiş olsun, ister sözlü olsun isterse olsun, ama çoğu zaman mazeretler adına, kötülüğe karşı saldırgan bir yolla, eğer öyleyse, bu bahane kapatmanın bir yoludur. Kötülüğe giden yol.”⁵³⁵

Sedd-i zerai maslahattan saymışlardır çünkü onun aslında, maslahata riayet ve mufsitleri def etmek vardır bundan dolayı maslahat istemek için ortam yaratan etkenlerin yanında yer alır tıpkı maslahata yönlendirmek ve mufsitleri def etmek,zerayeh Seddi (bahaneler Seddi) etkeni zamanın değişmesi de görülebilir.⁵³⁶

Fesada yönlendiren fiiller,yada zaten fasit ve haramdır yada zaten mubahtırlar. Birinci kısım tartışmasız yasaktır ama diğer kısmın ise farklı bölümleri vardır ki bu yazı onu anlatmak için müsait değildir. Sünni usulilere göre şarabın tek bir damlası bile Sedd-i zerai bablarındandır.

Maslahat düşüncesini kabul eden herkes icmalen Seddi ziraye fikrini de kabul etmiştir her ne kadar da bir takım bölümlerinde ihtilaflar olsa bile.

Karrafî de *Tenkihu'l-fuzul* kitabında Sedd-i zerai hakkında bir çok alimin bahsettiğine özellikle maliki alimlerinin bu konu hakkında beyanlarda bulunduğuna değinmiştir.⁵³⁷

Sedd-i zerai konusunun itibarı için kuran ayeti ve sünnet delil olarak gösterilmiştir tıpkı şu ayet gibi:

“Ve Tanrı'sız diyenleri unutma ve Tanrı Baabgir Alam'ın düşmanıdır.”⁵³⁸

⁵³⁴ Şeyh Tusi, *Mebcut*, V, 95.

⁵³⁵ Zeydan , *el- Veciz*, s. 206.

⁵³⁶ ez-Zerka, *el-Medhel*, I, 97-98.

⁵³⁷ Karafî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, Kahire 1374, s. 200.

Resul-i Ekrem (s.a.v) yabancı iki kadın ve erkeğin baş başa kalmasını fesat doğuracağı için yasaklamıştır.

Daha önce belirtildiği üzere bir damla alkollü içkinin de- mest etmese bile- haram olma sebebi Seddi zerayelerden saymışlardır.⁵³⁹

Sedd-i zerai de tıpkı maslahat,örf gibi kendine has şartları vardır,isteyenler daha detaylı kitaplara başvurabilir,maslahat ve Sedd-i zerai arasında ki bağ çok önemli bir konudur.

Eğer şu ibareyi kayıtsız şartsız kabul edersek aracı hedefe yönlendirme olmaz mı? Eğer maslahat ölçme unsurlarından bihaber olmazsak ve şöyle söylesek ki hedefe ulaşmak için maslahattan ötürü her türlü haram aracı daha üstündür,gerçekte onların sınırlarını her yerde belirlemek Allah'ın yanında çok zor hatta imkansızdır .

Bundan dolayıdır ki bazıları mursele maslahatı için verdikleri örnekleri Sedd-i zerai içinde zikretmişlerdir.

Üstat Ebu Zehre'nin deyişine göre zerayenin aslında mursele maslahatı intiha bulmaktadır yani maslahata yönlendirip,fasitleri def etmek⁵⁴⁰

Sünni ve Şii eserlerde Mursele maslahatı, zaruret, Sedd-i zerai, fethi zeraye,istihsan, veliyi fakih'in yetkileri ve hükümet ahkamı hakkında verilen örneklere dikkat edilirse,daha çok lafzı münakaşaların olduğunu görülür çünkü her grup bu örnekleri ayrı konular adı altında nakletmiştir. Mesela Karrafi'nin vermiş olduğu bu örnekler Şii alimlerin eserlerinde de görmek mümkündür . bazılarında hükümet ve maslahat konusunda değineceğiz.

Sedd-i zerai bahsi imamiye fikhında “ günaha yardım etmek-“ yada “ günaha bağlayan mukaddime” adı altında bahsedilmiştir. Belki de onun Seddi itibarında ki ihtilafın çıkış noktası,mustakil bir kaynak ya akli yada hükmün şerri,mukaddime,ceza yada sevap olarak görmek apayrı bir şeydir aksi takdirde bizim mezhebin dışında bir kültürde doğmuş ve gelişmiş olan delili sarf etmek(harcamak), onu dakik araştırmaya bu konu hakkında olan ağız dalaşlarının def edilmesine mani değildir.

⁵³⁸ En-am 6/108

⁵³⁹Zeydan, *el-Veciz*, s. 209.

⁵⁴⁰ Ebu Zehra, Muhammd, *Malik, Dar'ül Fikri Arabi*, s. 408.

Sedd-i zerainin karşılığı *feth-i zera*dir. Yani kanun koyucunun istediklerinden ve toplumun maslahatları aracılığıyla olan işler, vacip hükmündedir ve onların yolu açıktır. Ama bir çok yerde zeraye kelimesi daha çok mubah filler ve fesada, şerre ve fesadı gerçekleştirmeye sebep olan yollar konusunda kullanılmaktadır.⁵⁴¹

İstihsanın lügat anlamı şöyledir :

“İyi bir şeyin mevcudiyeti ya da en iyi takip edilmesi gereken talep.”⁵⁴²

Ama konuşma dilinde ki tanım ise şöyledir:

“Kur’an’dan özel bir rehber tarafından tersine benzer bir benzetme örneğinde yer alan Masala’daki fıkhıdır.”

Veya

“Sorunu, analogilerinin yargısından ötekinin egemenliğine devretmek için, daha güçlü bir yüz için gerekli olan.”⁵⁴³

İbni Ruşt *Bidayetü’l-Müctehit* kitabında şöyle diyor:

“En elverişli olanın anlamı reformcu ve adalete dikkat etmektir.”⁵⁴⁴

İstihsanın hücciyatı hakkında mezhepler arasında ihtilafli düşünceler vardır ki bazıları onun delil olarak görülebileceğini kabul etmiştir. İbni hazem onun itibarını kesinlikle reddeden isimlerdendir. İbni hazem bu konu hakkında şunları demektedir:

“Ve gerçekler doğrudur ve insanlar kibirlidir ve yalanlar yanıştır ve insanlar bundan memnun olurlar. Allah'a rahmet olsun.”⁵⁴⁵

İstihsanın kendisi ya kıyastır yada zaruri istihsandır. Zaruri istihsan da zaruretten veya maslahattan dolayı kıyas hükmü ile ihtilaf vardır ve gerçekte bu tür istihsanlar mursele maslahatına geri döner.

İstihsan (iyiliği isteme) ve istislah (maslahatı isteme) arasında ki bağı mutlak genel veya özel ile bağlantılı olarak zikretmişlerdir.

⁵⁴¹ Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhel li Diraseti’ş-Şeriatü’l-İslamiyye*, s. 204, 221.

⁵⁴² es- Serahsi, Ebi Bekir b. Ahmed b. Ebi Sehil, *Usul-i Serhisi*, Darü’l- Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1414 / 1993, II, 200; Gazali, *el-Mustafa*, s. 173.

⁵⁴³ ez-Zerka, *el-Medhalü’l-Fıkhıyyü’l-Alem*, I, 93.

⁵⁴⁴ İbn Rüşd, Muhammet b. Ahmed b. Muhammet b. Ahmed, *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Müktasid*, Darü’l-Kalem, Beyrut 1408/1988, II, 188.

⁵⁴⁵ İbn Hazm *el-Ahkam fi Usuli’l-Ahkam*, II, 196.

“Onaylama ve ıslah arasındaki oran, genel ve mutlak özelle ayındır: Geri alma ve kabul, en çok arzu edilen şeydir, bir geri çekilme biçimidir: İyileştirmenin bir ölçüsüdür ve duyarlı çıkarların temelinde olan tüm yargılar hoş değildir çünkü onaylama, ölçüm kurallarına aykırıdır.”⁵⁴⁶

Bu arada ki bağ ile birlikte maslahat ve istihsan için gösterilen örneklere dikkat ettiğimiz vakit göreceğiz ki istihsan mursele maslahatına geri dönmektedir ve mursele maslahatı da akli delile yönelmektedir. akıl eğer bazı konularda maslahatı keserse (bitirirse) şüphesiz onu icra etmek gerekir. Bu söz,mursele maslahatının insanı katiyete taşımadığı anlamına gelmemektedir aksine ibadet dışı ve muamelelerde kesmeye (bitirmeye)sebebiyet verebilir. ve mutlak bir şekilde istislah,istihsana ve Seddi zerayeye ameli,ameller kaynağı olarak sayılamaz ki onlar nefh edilmiş olsun çünkü birincisi onları kabul etmek mutlak (zorunlu) değildir, diğer delilerin yanında mustakil kaynak olarak sayılamaz ikincisi bu tür düşüncelere amelleri kabul edenler,bu düşünceler fetvada heva ve heves kaynaklı olduğuna inanıyorlar.

Rey esasına dayalı olarak fetva veren mezheplerin fakihleri arasında,aslı dine dayanmayan örnekler vardır, nususlar karşısında bir tür içtihat olarak sayılmaktadırlar.⁵⁴⁷

Şeriatın zevkine aşına,tezahum şinas ve fakih zevki gibi meşhur olanlar arasında,istihsan ile arasında yakınlık vardır ki onun kendisini araştırmak apayrı bir zaman ister.

Bazı Ehl-i Sünnet araştırmacıları, Hanefiler de ki istihsan çeşitlerinden bahsederlerken,maslahat da istihsanı zikretmişlerdir ki zaruret haddine ulaşmamıştır. Bu çeşidini burada zikretmek münasiptir.

Mursele maslahatı ile istihsan arasında ki bağın yanısıra ikisinin arasında aşağıdaki farklar beyan edilebilir:

Gönderenin menfaatleri onayından farklıdır, çünkü imgesinin çoğunda onay, kurallar ve genel metinler için bir istisnadır. Sadece kanıtın, kararın, ilk kanıttan daha kuvvetli bir kılavuzun başka bir hükmüne göre gayretli bir şekilde değiştirildiğini kanıtladığı durumlarda, ve bu ancak kuralın iki bölümünün veya genel rehberindeki bir delil çatışmasıyla elde edilebilir.

⁵⁴⁶İbn Hazm *el-Ahkam fi Usuli'l-Ahkam*, II, 197.

⁵⁴⁷ Şerefuddin, Abdul Hüseyin ,*en-Nusus ve'l- İctihat*, Asva İntişarati, 1413.

Reformcuya gelince, onun içinde bir istisna yoktur, ama onun içinde çalışır, bununla ilgili hiçbir kanıt yoktur ve bu nedenle de daha önceki bir kararı yoktur, daha ziyade reformcu tarafından yönetilen, ve eğer onunla aynı fikirde olursa, bir uzlaştırıcı olabilir, ancak istisnai bir yoldur." ⁵⁴⁸

3.1.16. Saneviye Ahkamı, Mantik’ul Fırak ve Maslahat İle Aralarındaki İlişki

“mantik’ul fırak “ veya “ mantik’ul uvf” kelimesi yeni bir kelimedir ve tam olarak anlamı ve kastedilen tam olarak açık değildir. Bazı fakihler bu konu da ihtilaftadırlar ve şöyle düşünmektedirler:”fırak-ı kanununun Şiilikte yeri yoktur çünkü İslam ümmetinin şahsi veya toplumsal,dünyevi yada manevi neye ihtiyacı varsa,bütün bunlar hakkında hüküm verilmiştir öyleyse fırak kanunu yoktur ve fakihin hüküm koyma hakkı yoktur.

Bu grup fırak kanunu ibaresiyle reddederken kuran ve sünnet ten delillere işaret ederler tıpkı:

“Bu hadislerin Sünneti Peygamber'in (Allah'ın huzur ve nimetlerinin) üzerine olması, şöyle dedi: "Her gün milletin Kutsal Şehir'de inşa edilmesi, hatta çizilme zemini.”⁵⁴⁹

İlmi usul kitabının sahibi de aynı şekilde kitaba,sünnete ve icmaya inanıyor.

Böylece ghela kanunu mevzu bahis değildir,şeriat ahkâmının tamamı beyan edilmiştir, akıl yoluyla şeri hükümleri görmek daha iyidir düşüncesi,çok zor nadir durumlar da mümkündür. ⁵⁵⁰

Ahbarilerin fakihleri de aynı kanıdadırlar. Esterabadi şöyle demektedir:

“Bu gerçekliğin gerçekliği sahiplerimiz için bilinmemektedir.” ⁵⁵¹

Buna karşılık olarak,Allama Sadr “iktisadna” kitabında, Yusuf Kardavi “ El hasaisu el amme lil İslam” kitabın da onu savunmuşlardır. Bunları ispat etmek yada reddetmek ayrı bir çalışma gerektirir. İslam da onun kabulü farz edilirse,bu mıntıkayı doldurmak,maslahat düşüncesiyle yakınlık gösteren bir mevzudur. Maslahat ile mantıka

⁵⁴⁸ Şelebi, *Usulu'l-Fıkh*, s. 298, 299.

⁵⁴⁹ Şelebi, *Usulu'l-Fıkh*, s. 553, 556.

⁵⁵⁰ Musevi Becneverdi, *İlm-i Usul*, s. 334-335.

⁵⁵¹ Esterabadi, Mevla Muhammed Emin, *el-Fevaidü'l-Medine*, Darü'n- Neşr li Ehli'l-Beyt, s. 47.

fırah ile arasında ki ilişkinin din bu mantıka hususunda mükellefe ümmetin genel ve özel maslahatı doğrultusunda yetki verdiği akıllara gelmektedir.

Hüküm senevi,hüküm evvelin sözlerinde kullanılmaktadır ki hüküm evveli fiil ve zatlara birinci unvanlar açısından yüklenen hükümdür tıpkı sabah namazının vacip oluşu,ölmüş hayvanın etini yemenin haram olması gibi.

Hüküm senevi ise,zorunlu vaziyetlere,ikrahlara ve diğer şikayet edilebilecek durumlara yüklenen hükümdür tıpkı ramazan ayında orucun zararlı olduğu kişinin iftar edip orucunu bozmasına cevaz verilmesi gibi yada harac sebebi dir ve böyle bir hükme senevi hüküm ismi verilmesinin sebebi gerçekhüküm devamlılığında yer aldığı içindir.⁵⁵²

Senevi hükümleri için birkaç çeşit beyan etmişlerdir ki:

- Birinci hüküm mekruh ve ikinci hüküm haram tıpkı spekülasyon
- Birinci hüküm mubah ikinci hüküm ise vacip tıpkı sınıf işleriyle meşgul olma
- Birinci hüküm haram ikinci hüküm mubah tıpkı murdar et yemek gibi (zorunlu hallerde)
- Birinci hüküm haram ikinci hüküm ise vacip (zorunlu durumlarda)
- Birinci hüküm vacip ikinci hüküm ise haram tıpkı özel şartlarda valideynlere itaat etmek
- Birinci hüküm mubah ikinci hüküm ise haram koyun eti yemek necaset içinde olursa
- Birinci hüküm mubah ikinci hüküm ise müstahab tıpkı latife etmek eğer mutluluk getiriyorsa müstahaptır.
- Birinci hüküm fesat,ikinci hüküm ise dürüst,bir mecliste üç boşanma gayri şii tarafından

Bazı senevi hükümleri İslam fıkhında şunlardan ibarettir:

Düzeni korumak, düzenin maslahatı, haraç, zarar, ikrah, zaruret, takiye....,

Evveliye ve saneviye ahkamı, Allah tarafından belirlenen maslahat hükümleri ile hükümet ahkamı ile arasında farklılıklar vardır.

İmamiye fıkhında sebevşye adı altında tanınan hüküm,Ehl-i Sünnet te tanınan mursele maslahatı ve istislah ile çok yakındır,aynı şeyler olmasa da . senevi

⁵⁵² Mirza Ali Mişkini, *İstilahatü'l-Usul*, s. 121.

unvanları, genel usul, kaide ve nususlardan alınmıştır ki fakihler onları miyar ve ispatlarla onları tahlil etmişlerdir, halbuki mursele maslahatı kanun koyucu tarafından hüküm verilmemiş konulardandır. Elbette maslahat kelimesi bir kere daha dikkatli bir şekilde incelenirse beklide bu iki terim bir birine daha da yaklaşabilir. Tıpkı daha önce söylendiği gibi bu maslahatlar kanun koyucunun gaflet etmediği usullere yönelmektedir.

3.1.17. Ehl-i Sünnet Ekolünde İstinbat Kaynakları

Ehl-i Sünnet ve Cemaat fakihleri icthad ve Allah'ın hükümlerini istinbat etmek için birçok dayanak ve kaynakları anlatmışlar. Ehl-i Sünnet mezhepleri arasındaki farkı göz ardı ederek genel olarak aşağıdaki işler icthad kaynakları olarak kamu fıkıhında kamu fakihleri dilinde ileri sürülmüştür:

"Kuran", "sünnet", "icma", "akıl", "kıyas", "istihsan", "gönderilen maslahatlar", "istislah", "istishap", "beraat", "norm ve alışma", "feth-i zerayi", "sed-di zerayi", "Medine halkının uygulamalı yöntemi", "salaf şeriatı", "sehabi mezhebi", ... söyleyebiliriz ki bu yönden kamu fıkıhı özel bir sınıra sahip değil ve çok kapsamlı olup kaynaklarda serbesttir. Şia fıkıhının tersine ki onun fıkıh kaynakları "Kuran", "sünnet", "icma" ve "akıl" olup fıkıh delilleri ve kaynakları olarak ve "istishap", "beraat", "ihtiyat" ve "tehyir" icthadi delil ve uygulamaya ilke olarak bulunmaktadır.

3.1.18. Ehl-i Sünnet'deki Mesalih-i Mürsele ile Şia'nın Maslahatının Karşılaştırılması

Ehl-i Sünnetin gönderilen maslahatıyla Şia fıkıhındaki maslahat arasında birçok fark var bir haldeki birçok ortak noktaları da var. Şia fıkıhındaki maslahat ve gönderilen maslahatlar arasındaki temel fark şundadır ki gönderilen maslahatlar hükümet hükümlerinde de kullanmasına rağmen şeriat hükümlerinin istinbat kaynaklarından sayılır ama Şia fıkıhında maslahat, şeriat istinbatının bağımsız kaynaklarından sayılmamakta ve sadece hükümet hükümlerinde kullanılmakta ve bir türlü akıl veya sünnet hükmüyle örtüştüğünde geçerli sayılır. Sonuçta bu ikisinin asıl farkı gönderilen maslahatlara dayalı hüküm tüm fakihler vasıtasıyla bir tür teşri ve yasamadır ki ilk ve sabit hükümlerden sayılıyor, ama maslahata dayalı hüküm Şia fıkıhında hükümet hükümlerinden olup

değişkendir ve maslahat konusu yararına onun hükmü geçersiz kalacaktır ve sadece islami hükümdarın yetkisinde olup her bir fakih yapamaz.

İslami sistemde maslahat teşhisi ve gönderilen maslahatlar arasında kıyaslama İran İslam Cumhuriyeti maslahat görme arasında maslahat teşhisi meclisi çerçevesinde oluşmuştur ve Maliki fıkhında özel bir konuma sahip olan gönderilen maslahatlar arasında bir takım ortaklık ve farka sahip olmakla aşağıda anlatılır:

Birinci: Ortak noktalar

1. Her ikisinin de kökeni hükümlerin gerçek maslahatları ve fesat sebeplerinin kabulüdür.
2. İkisinde de maslahat dini ve dinin hedeflerini koruma anlamındadır.
3. Her ikisinin de ortaya çıkması hükümet tecrübesine dayanmaktadır. 123 Hicri yılında başlayan Abbasiler hükümetinde Malik Bin Üns gönderilen maslahatları icthad kaynaklarından biri olarak ileri sürdü.
4. İkisinde de "maslahat görme" ibadiyat ve işleyişte olan kader işlerinde icra olunamaz ve ekonomi, politika ve hükümet işlerinde icra edilebilir.

İkincisi. Fark noktaları:

1. Gönderilen maslahatlar Maliki fakihleri yanında diğer icthad kaynakları sırasında yer almaktadır. Bir halde ki Şia fıkhında mevzu teşhisi olarak hükme geçerlidir.
2. Gönderilen maslahatlar hükümlerin gönderilmesi gözetçisidir. Ama Şia fakihleri gönderilen maslahatları düşünmüyor ve inanıyorlar ki mukaddes şariat koyan tüm hükümleri anlatmıştır. (ne yeryüzünün derin karanlığında bir habbe, ne de canlı veya ölü hiçbir şey yoktur ki (Onun) apaçık fermanında kaydedilmiş olmasın.) EN'AM-59 ayeti)

Şariat hükümleri çeşitli kanun ve kuralları içermekle bir genel sosyal sistem oluşturuyor. Bu hukuki sistemde insanoğlunun ihtiyaç duyduğu her şey sağlanmıştır ... Kuran-i Kerim ve sünnet insanoğlunun mutluluğu ve evrimi için tüm talimat ve hükümleri içermektedir.

3. Sistem maslahatı teşhis meclisinin faaliyet alanı sadece hükümet hükümlerindedir ama Maliki fakihlerin gönderilen maslahatlardan yararlanması hükümet hükümlerinden dahat ötedir.
4. Hükümler mevzunun değişmesiyle değişiyor, sistem maslahatı meclisinin uzmanları hükümlerin mevzularını inceliyor. Ancak gönderilen maslahatlarda mevzu teşhisi değil hükmün yapmasıdır.
5. Maslahata dayalı hüküm, Şia fikhında vilayete bağlı olup kalıcı değil. Ama gönderilen maslahatlara dayalı hükümler evla ve kalıcıdır.
6. Maliki ve Hanbeli fakihlerin arasında gönderilen maslahatlara dayalı hüküm, bütün fakihlerin hakkıdır. Ama sistem maslahatında islami hükümdara özeldir.

İmamiye fikhında maslahat fakihlerin görüşüne göre kamu fikhındaki maslahatlara büyük ve temel farkı var. Birinci: ispat ve inkar meselelerine dönüş farkı akılca iyi ve kötü yanları var kamudan inkar edenler akıl maslahatını kabul etmiyorlar bir halde ki olumlu düşünen Şii fakihler akılca iyi ve kötülüğü ve onun ardınca akıl maslahatını kanıtlamayı kabul ediyorlar. Sonuçta Eşari cebir ve Şii ihtibara varıyor. İkinci: İmamiye ve Şii fakihler akıl maslahatını şeriatın yanında ve onun kesin ve yakın olması koşuluyla kabul ediyorlar bir halde ki onlar maslahatı mutlak olarak gerek zanniye ve katiye, gönderilen maslahatlar ve zanniye istihsanatı isimleriyle kabullenmiş ve uyguluyorlar. Üçüncü: kamu yanında maslahat aynı adlarla hüküm ve fetvanın istinbatının asıl delil ve kaynaklarının bir parçası olup bir halde ki İmamiye yanında maslahat temel delil ve kaynakların parçası değil sadece yan kaynak olarak ve akıl ilkelerinden biri olarak kabullenmiştir çünkü maslahatı tanıtan akıl onun asıl kaynak olduğuna gerek yok.

SONUÇ

1. Maslahat insan yaşamındaki önemli ve kapsamlı öge ve parametrelerden olup insanoğlunun bireysel ve sosyal yaşamının farklı norm, din ve siyaset yönlerinde temel rolü oynamakla insanın işleri ve yaptıklarının nedeni ve motivasyonu olarak ciddi bir şekilde etki göstermektedir. ve birçok mana kümesinden akıl ve şeriat menfatı anlamını altını çizip kendi tesniflerimizde dünya, ahiret, acil, acil olmayan, kesin ve olası, yasama ve uygulama vb. bölünebilir ki her biri maslahatın özel bir kavramına özen göstermektedir.

2. Maslahat bir mutlak husus değil ve birçok kapsamı ve sınırı var fakat şeriat hükümleri alanında geniş bir kapsama sahip olup akıl almayacak yere kadar devam etmiştir. ve onun oldukça sınırlı bölümü insanın kavrayabileceği anlayışı kadar teşhis verilebilir tanınabilir. İslam alimleri ve fakihleri şu konuda hemfikirler sadece insanın akıl ve batine hücceti vasıtasıyla kavranabilen maslahatların bir kısmında Adliye ve Eşariye teorileri arasında farklar var ki gerek çağdaş ve gerek çağdaş olmayın İmamiye fakihleri Adliye teorisinden yanadır.

3. Maslahatın aslı fıkıh ve şeriat hükümleriyle iki çeşit yakın ilişkiye sahiptir. Biri hükümlerin felsefesi olarak hükümlerin koyma ve teşrii makamındadır ki Adliye ve İmamiye inanç dayanağına göre maslahat adalet gibi bir bağımsız akıl hususudur ve teşri ve tekeyyun delilinde önemli rolü var. Maslahat son sebep olarak tüm şeriat hükümleri içindir. Yani mukaddas şeriat koyan şeriat hükümlerini mükellifler ve yaratıkların maslahatlarına eşit koymuştur. İkinci maslahat icra makamında ve feliyette ve imtisalda önemli rolü var fiil makamında tezahüm iki şeriat hükmü gerek ilk hükümler veya ikinci hükümler gerek norm hükümleri, maslahat tezahümün kaldırılmasının en önemli çözüm yolunu şeriat ve akıl değerlerine eşit mükelliflerin önüne koymuştur. Şeriatın ilk ve ikinci hükümleri boyunda ve yönünde olan maslahat değerlidir. Yalnız istihsani maslahat ve onun gibiler ki sırf akıl dayanaklı olup ve nefsanî ve maddî eğilimlerden etkilenmiş olsa teşri makamında ve fıkıh hükmünün uygulanmasında herhangi bir değere sahip değildir.

4. Maslahat sosyal ve siyasal yaşamın gerekli ilkelerinden olup hükümetin toplumdaki gereklerinden olmakla İslami hükümet gibi hükümeti yönetme yolundaki sorunları çözmek için oldukça önemli araçlardan biridir. Şeriat hükümleri icrasında ve hükümet hükümlerinin verilmesinde maslahatın işleyişte olma gerekliliği adalet

sayesinde ve norma konu olan kanunların hazırlanmasında islami sistemde ve fakih velayetinde şeriat hükümlerinin icrası yatağını düzleyen ve yorumu olarak öyledir ki eğer maslahat olmazsa ve uygulanmazsa hakkı verme ve hükümetin ayakta durması için hedef sayılan adalet mümkün olmayacaktır. Kendisi bir akıl parametresi olan maslahat; genel akıl sayılan mukaddes şeriat koyan da akıl ve nakil hükmüyle onu imzalamış hem de şeriat koyan da kendi tekvini ve teşrii fiillerinde insan maslahatını ölçü koymuştur.

Dolayısıyla "maslahat, adalet ve hükümet" insani ve islami bir toplum için üç gerekli temeldir ki aralarında ayrılık olursa kendi performans ve faydalı etkilerini kaybedeip tehlikeli fesat sebebine dönüşüp ve büyük bir şer meydana gelir. Siyasal sistem özellikle fakih velayeti ki eğer öncü ve başarılı olmak isterse gerçek Allah hükümeti ve imamet ve masum vilayet yolunda olması lazım ve islami toplumun yönlendirmesi ve terbiyesi yüksek hedefine ermek isterse bu iki temel başlık olmaksızın yani maslahat ve adalet olmadan imkansızdır. Çağdaş İmamiye fakihleri bu noktayı kendi kitap ve eserlerinde ciddi bir şekilde vurgulamış ve dikkate almışlar.

İslam dünyası ve müslümanların asıl fetret ve zafiyet nedenlerinden biri ne yazık ki işbu üç temelin arasındaki ayrılıktır ve müslümanların inanç ve eylemlerinde özellikle islam düşünürleri ve fakihleri düşüncesinde oluşmuştur. Başka büyük bir neden de müslümanların fetrete ve düşüşü için gerçek maslahat anlamını görsel maslahat anlamına değişme ve karıştırmaktır, maddi yaşamın maslahatını manevi ve ruhi yaşamın maslahatına üstün saymışlar can maslahatını iman güvenliği maslahatına halkın inancında ve çoğu islami biliminsanlarda özellikle kamu içinde önemini üstün tutulmuştur.

5. Maslahatın hak ve hakikatla ve adalet ve din ve diyanetle ve fıkıh hükümleriyle tutarsız olduğu ve çelişkide olduğu bir inancın hayalden fazla bir şey olmadığı kanıtlandı.. Çünkü dikkatli ve gerçekçi bir gözle bakar olursak bellidir ki maslahat din, fıkıh ve adalet hükümleriyle çelişkide olmayıp birbirini tamamlayıcı olmuştur. Evet görsel maslahat her bir haksız şartlarla uyuşmak anlamına gelen toleranslı normdur ve dünya işleri içindir. Burada maslahatlar hak, din, fıkıh ve adaletle çelişki ve aykırıdadır ve böyle bir maslahat aslında maslahat değildir.

Maslahat İslam dininde önemli bir yere sahip olan etkenlerden biridir. Maslahatın rolü şeri ahkâmın öncüsü oluşu inkar edilemez. Şeri ahkâmın maslahat ve mufsitlere dayalı olduğunu inkar eden eşaire ve zahirilerin sözleri, ulemaların meşhur çürütmeleri ve

farklı delillerle batıl edilmiştir çürütülmüştür. Bazı düşünce sahipleri şuna inanmışlardır ki şii fikhında maslahatın geri dönüşü nakli delillerledir,ama nakli delillere geri dönülmezse bile akli delillere geri dönülür elbette sadece bu maslahat kati yollarla akla rucu ederse hüccet olur.

-Muhakkik Kummi maslahatı bu iki şartla yani şeri açıdan yada aklın kati hükmünün idrak edebileceği için hüccet saymıştır.

-Ayet, rivayet, icma, akılların bina ettikleri, muhim ve daha muhim akli kaideler, konu ve hükümlerin münasebeti gibi muteber delileri maslahatın kaydedilmiş senetleri olarak beyan edilmişlerdir.

-Maslahat önem ve zaruriyet açısından mertebelere ayrılmıştır ki şerri delillere bakıldığında maslahatın her mertebesine ulaşmak mümkündür.

-Maslahat seneviye unvanların bir cüzi değildir çünkü maslahatın kaydı mevzulardan bir bölüm olarak görülmüştür,hüküm ve mevzu arasında bir aracı olarak değil

-Maslahata bağlı olan şerri ahkam ile birinci hükmü ortadan kaldıran senevi hüküm arasında benzerlik vardır.

-Maslahatın itibarı yada mufsitlerin olmama kifayeti,şeri hükümleri makamında şeri delillere başvurularak belirlenebilir ve her konu hakkında deliller dikkate alınması gerekiyor.

- Fesadın gerçekleşmesinde ki engel,maslahatı belirlemedeki asıl etkendir.

- hükümet maslahatında maslahatı teşhis etme mercisi, hakimdir ve bireysel maslahat da, bütünü mükelleftir ve fen ehline ve uzmanlara müracaat etmek ve meşveret etmek maslahatın teşhis edilmesi önemli bir durumdur.

Şeri hükümleri ispat etme adına olan maslahat ki mursele maslahatı olarak tanımlanıyor,Ehl-i Sünnet fakihlerinin bir çoğunun yanında itibarlıdır. Bu manayı ispat etmek için Ehl-i Sünnet ve imamiye arasında ki maslahat düşüncesi tatbikinde bir takım mevzular gerçekleşmiştir ki aşağıda ki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

1- İmamiyye fikhında muteber olan ahkam konuları adı altında ki maslahat,Ehl-i Sünnet fikhında da muteberdir.

2- Mursele maslahatı, Nassların, kıyasın ve istihsanın yokluğu konusunda şeri hükümleri ispat etmek için belli başlı özelliklere sahiptir ki bu özelliklere dikkat edilirse Ehl-i Sünnet ve imamiye arasında ki anlaşmazlığın asıl yeri anlaşılır.

Mursele maslahatı eğer genel yada özele belge olursa, Kitap ve Sünnette içersinde delildir ve kati oluşa belge olursa aklın içindedir. Çünkü uyumsuzluğun mahalli maslahatın özeti olur ki mutlak nususa veya katiyete delil olmazsa, maznun maslahatı kapsar.

Biz bu araştırma maslahatı kaynaklar içinde asıl kaynak şeklinde bakmıyoruz aksine o süreçte akılda kuran ve sünnet boyunca katidir ve onun idrak etmesi hüccettir. ve eğer aklın bütün maslahatları anlayacak güce sahip değildir derse bu söz özellikle bütün ibarelerde bütün mursele maslahatının hüccet oluşunu kabul edenlerin görüşüdür ve bizim diyeceğimiz ise diğer boyutlardadır. Zamanın ve mekanın değişmesi şöyle bir şey icap etmektedir ki her türlü taassuptan sakınılmalı. Bir kez daha kendi fikrini gözden geçirmiş, fakihî onun bireysel boyutundan çıkarıp daha çok toplumsal ve idare boyutuna taşınmalı. İslam düşünürleri samimi oturumlar teşkil ettiklerinde maslahat gibi ihtilafli meselelerin sınırlarını belirlemeli, fikhın maslahat düşüncesi hatadan uzak olsun. Maslahata dayalı hükümlerin konulması fikir sahiplerinin fikir alışverişleriyle olmalı çünkü bazen bireysel maslahat toplumsal maslahatın yerini alabilir. ve zamane insanının bilgisi eski insanlara göre daha derindir bugünün neslinin fikir derinliği, fikh ve şeri hükümleri, felsefe ve onların delillerini muamele ve ibadet boyutunda ki hikmetlerini topluma yansıtır.

Maslahatın dünyevî veya uhrevî açıdan, kişinin zaruret, ihtiyaç ve güzelleştirme/ olgunlaştırma nevelerinden olan gereksinimlerini gideren şeyler olarak tanımlamasında ve taksiminde onun, kendinden önceki hukukçuların yaklaşımını benimsediğini görmekteyiz.

Onun, maslahatı haz ekseninde; “lezzet ve sebebi, sevinç ve sebebi” olarak tanımlaması, maslahatın delil olması açısından yapılmış bir tanımı değildir. Bu tanım, maslahat kabul edilen şeylerin, insana ya dünyevî ya da uhrevî bir haz sağlayacağı esas alınarak yapılmıştır. Ayrıca insana, özellikle dünyevi açıdan haz veren şeylerin hepsinin meşru kabul edilmeyeceğine, bunların sınırlandırıldığına ve bir kısmının din tarafından yasaklandığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla maslahatın tespitinde, ona göre de, dinî hükümler esas alınmalı, bu hükümlerin yasakladıkları meşru kabul edilmelidir. Ayrıca

maslahat ve mefsedeti bu anlamıyla belirleyecek olan, müçtehit'tir. Müctehidin maslahat ve mefsedet belirlemesi, nassların gözardı edilmesi şeklinde değil, bilakis nassların tatbik edilmesi şeklinde olmalıdır. Son tahlilde, müçtehidin özel nasslara değil de, nassların genelinden anladığı bir kurala dayanabileceği söylenebilir. Dolayısıyla, bu konuda içinden çıkılmaz bir hukûkî subjektifliğin oluşabileceğini düşünmek doğru değildir.

ÖNERİ

Maslahatın dünya ve ahiret, maddi ve manevi işlerde yüksek önemini dikkate alarak özellikle insanın siyasal ve sosyal alanında, ve onun kapsamını göz önünde bulundurarak öneriliyor ki maslahatın karmaşık boyutları ve açıları din ve politika alanındaki araştırmacılar, düşünürler ve yazarlar tarafından derinlemesine ve titiz bir şekilde ele alınıp işbu maslahat açıları ve konuları belli olsun ki daha da iyi önemli maslahat ögesi ve onun toplumun diğer itibari öğeleriyle ilişkisi tanımlanıp belirsizlik perdesinden çıksın ve kötüye kullanmalar ve kavram sapmaları önleinsin.

KAYNAKÇA

- el-Amidi, Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed b. Salim, *el-İhkam fî Usuli'l-Ahkâm*, Dârü'l-Kütübi'l- Alemiye, Beyrut 1400/1980.
- Apaydın, H. Yunus, “Karâfi'nin İzlediği Yöntemin Genel Çizgileri ve Maslahat Anlayışı”, *Makâsîd ve İctihad*, edt: Ahmet Yaman, Konya 2002, s. 271-272.
- ....., “Karâfi”, *DİA*, İstanbul 20012, XXIV, 394-401.
- Aristo, *Politica*, çev.Hamid İnayet, İnkilabi İslami Yay, Tahran 1371.
- Bahiri, Muhammed Abdulvahhab, *e-Hili fi'ş-Şeriatî'l-İslamiye*, çev., Hüseyin Sabiri, Rezevi Yayınları, 1376.
- Bahru'l-Ulum, es-Seyit Muhammed, *Balagatü'l-Fıkhiyye*, Tah Seyit Muhammet Taki Ali Bakır Sadr Seyyid Muhammed, *İktisaduna*, Kum 1425.
- ....., *el-Muallimü'l-Cedid*, Mektebetü'n-Nicah, Tahran 1975.
- Bakır Şerif el-Kureyşi, *Hayatü'l-İmam el Hüseyin*, Kum 1398.
- el-Bedevî, Abdulazîm, *el-Vecîz fî Fıkhi's-Sünne ve'l- Kitâbi'l- Azîz*, Beyrut 1424/2003.
- Bereke, Abdülfettah Abdullah, “Hakîm et-Tirmizi”, *DİA*, İstanbul 1997, XV 196-199.
- el-Beyzâvî Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer, *el-Minhâc*, [Abdülfettâh Ahmed Kutb ed-Dühmîsî, *et.Tahkîku'l-me'mûl li minhâci'l-usûl ale'l-Minhâc*, Kahire 1422/2001.
- el-Buga, Mustafa Dîb, *Der'u'l-Mefsede fi'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*
- el-Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Davabitü'l-Maslaha fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye*, Beyrut 1982.
- Caferi, Allame Muhammet Taki, *Menabi'l- Fikh*, İntişarati Nur, Tahran, 1360.
- Çârperdî, Ebü'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. Hasen, *es-Sirâcü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, nşr., Ekrem b. Muhammed b. Hüseyin, Riyad 1998.
- ed-Devâlibî, Muhammed Ma'rûf, *el-Medhal Îlâ İlmi Usûli'l-Fikh*, Beyrut 1385/1965.

- ed-Dib, Abdülazim, *Fıkhu İmâmi'l-Harameyn el-Cüveynî*, Daru'l-Vefa, 1988.
- Dirini, Muhammed Fethi, *Hasaisü't-Teşrii'l-İslâmî fi's-Siyase ve'l-Hükm*, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut 1982.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Maslahat", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII, 79-94.
- Ebu Zehra, Muhammed, *Malik, Dar'ül Fikri Arabi*, Kahire 2008.
- Ebu'l- Kasım Gurci, *Kulati Hukuki*, Tahran Üniversitesi Yay., Tahran 1369.
- Ebu'l-Hasan Ahmed b. Faris el-Luğavi, *Mu'cemu'l-Luğa*, Beyrut 1986.
- Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mutemed fi Usûli'l-Fıkh*, Beyrut 1983.
- el-Ensari, Şeyh Murtaza, *Kitabu't-Tahare*, Kum 1415.
- ....., *Mekasib*, Kum 1415.
- ....., *Feraidü'l-Usul*, İntişarat'ı İsmailiyan Yay., Kum 1419.
- Erdebilî, Abdülkerim Musevi, *Fıkhu'l-Hudut ve't-Tazirat*, Mektebetü Emir'il-Müminin, 1413.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukuku'nda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul 1990.
- Esterabadi, Mevla Muhammed Emin, *el-Fevaidü'l-Medine*, Kum 1424.
- Ferra, Ebû Ya'la Muhammed b. Hüseyin, *el-Ahkamu's- Sultaniyye*, Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1983/1403.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut 1980.
- Feyz, Ali Rıza, *Tadbik der Hukuk-i Ceza-i Umumu-i İslam*, (3. Baskı), İrşat Vezirliği Yay, Tahran 1373.
- Gazali, Ebu Hamid, *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul*, Darul'-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- ....., *el-Menhul*, Tahk. Muhammed Hüseyin Heytu, Dar'ü'l-Fikr, Beyrut 1419.
- Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi*, Ankara 1985.

- Haçkalı, Abdurrahman, *İzzuddin b. Abdisselam'da Maslahat Nazariyesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999.
- Hallâf, Abdülvehhâb, *Masâdiru't-Teşri'i'l-İslâmî*, Kuveyt 1978.
- Harizmi, Ebu Abdullah bin Muhammet b. Ahmet b. Yusuf Katip, *Mefatihü'l-Ulum*, Hüseyin Hadyucem tercümesi, Merkez-i İntişarati İlmi ve Ferhengi 1362.
- Hasan b. Ali el-Harrani, *Tuhefu'l-Ukul an Âli'r-Rasul*, Ali Ekber Gaffari, Tahran 1373.
- Haşim Marufu'l-Haseyni, *Siretü Eimmeti'l-İsna Aşer*, Beyrut, 1415.
- Haşimi, Seyid Muhammed, *Buhus fi İlmi'l-Usul*, 1405.
- Haydari, Ali Taki, *Usulü'l-İstinbad*, Havza-i İlmîyey-i Kum, ty.
- Hilli, Hüseyin b. Yusuf, *Nehcül Hak ve Keşfu's-Sıdk*, Darül Hicre, Kum 1414.
- Hudari, Muhammed b. Afifi el-Bacuri, *Usulü'l-Fıkh*, Daru'ul Fıkr, Beyrut, 409/1988.
- Hûî, Seyit Abu'l- Kasım, *Muhasirati fi Usuli Fıkh*, Necef, 1382/1962.
- Hür el-Amili, Şeyh Muhammet bin El Hasan, *Vesailü's-Şia ila Tahsili Mesaili's-Şeria*, Tahran, 1403.
- İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir, *Mekâsıdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Ürdün 1421/2001.
- İbn Ebu'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belaga*, Dru İhyai Türesi'l- Arabi, Beyrut, ty.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr, *Mücerredu Makâlâti'l-Eşarî*, tahk., Daniel Gimaret, Beyrut 1987.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddeme*, Daru İhya-i Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1991.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-Ahkam fi'l Usuli'l Ahkam*, Dar'ül Mektebi'l- İlmiye, Lübnan, ty.
- İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1415/1994.

- İbn İmâmi'l-Kâmiliyye, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân, *Teysîru'l-Vusûl ilâ Minhâci'l-Usûl*, Kahire 2002.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali, Lisanü'l-Arab, Dâru Sadır, Beyrut t.y.
- İbn Nizâmuddin, Abdü'l-Alî Muhammed, *Fevâtihu'r-Rahamût fi Şerhi Müsellemu's-Sübût*, Mısır 1322.
- İbn Rüşd, Muhammet b. Ahmed b. Muhammet b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Müktasid*, Darü'l-Kalem, Beyrut 1408/1988.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm el-Harrânî, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, nşr. Seyyid b. Muhammed b. Ebî Sa'de, Riyad 1403/1983.
- ....., *Mecmuatü'l-Fetava*, haz. Amir Cezzar, Enver Baz., Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1997/1418.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü'l-Muvakkiin an Rabbi'l*, tahk. Muhammed el-Mu'tasım-Billah el-Bağdadi, Dârü'l-Kütübi'lİlmiyye, Beyrut 1998/1418.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr, *Muhtasaru'l-Müntehâ*, Beyrut 1983.
- el-Îci, Azudu'l-Mille ve'd-Din Abdurrahman b. Ahmed, *Şerhu Muhtasari'l-Müntehâ*, Beyrut, ty.
- el-İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahmân, *Şerhu'l-Minhâc*, Riyad 1410.
- el-İsnevî, Abdurrahîm b. El-Hasen, *Nihâyetü's-sûl fi şerh-i Minhâci'l-usûl*, Beyrut 1982.
- İzzuddin b. Abdisselam, *Kavaidu'l- Ahkam fi Measalihi'l-Enam*, Beyrut 1990.
- ....., *el-Fevâid fi İhtisâri'l-Makâsıd*, Tah. İyad Hâlid Etabbâ, Dımaşk 1996.
- ....., *Makasıdu's-Salat*, tah. İyad Halid et-Tabba, Dımaşk 1995.
- el-Karafî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, Kahire 1993.

- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, ty.
- el-Kardavi, Yusuf, *Medhal fi Diraseti 'ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, Kahire 1991..
- ....., *Fıkhî'l-Evleviyati Dirasetün Cedidetün fi Dav'il-Kur'ani ve's-Sünne*, Beyrut 1421/2000.
- ....., *el-İçtihat fi 'ş-Şeriatî'l-İslamiye: İçtihat der Şeriatî'l-İslam*, çev. Ahmet Nimeti, Tahran, 1379.
- Kereki, Muhakkik-i Sani, Ali b.Hüseyin, *Camiü'l-Makasid fi Şerhi'l-Kavaid*, Kum 1408.
- Kevserî, M. Zâhid, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Mısır 1994.
- Koca, Ferhat, "İslâm Hukukun'da Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tuffî'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1(1), 93-122.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kâhire ty.
- Lenkerudi, Cafer, *Mektepha-ye Hukuki Der Hukuk-i İslam*, Neşr-İ İbni Sina
- ....., Muhammet Cafer, *Daneşname-i Hukuk-i İslami*, Beşinci Baskı, İntişarat-i Emir Kebir, Tahran 1376h.
- ....., *Mukaddeme-i Umumi-i İlmi Hukuk*, Genc-i Daneş Tahran.
- Medkûr, Muhammet Selam, *el-Medhel li'l Fıkhî'l- İslami*, Dar'ü'n-Nehseli'l- Arabia, Kahire 1969.
- ....., *İslâm Hukuk Başlangıcı*, çev. Ruhi Özcan, İstanbul 1995.
- Mekarim-i Şirazi, Nasir, *Envaru'l-Fukaha*, Kum 1414.
- Miadihah, Abdul Mecit, *Ferhengi Aftab*, Neşri Zereh, Tahran 1372.
- Muhammed Sadık er-Ruhani, Fıkhü İmam Cafer Sadık*, Kum 1412.
- Murtaza Mutaharri, *Makale-i Asli İçtihat der İslam*, İntişaratı Sadra,
- Musevi Becneverdi, Seyit Muhammet, *İlm-i Usul*, Tahran 1379
- ....., *Mesadiri Teşri İndel İmamiye ve's-Sünne*, Tahran, 1375.
- ....., *el-Makasid İndel İmam el Şatibi Tercümei İslami*, Kum 1395.

- el-Muti'i, Muhammed Bahit, *Süllemu'l-Vusul ilâ Nihâyeti's-Sül*, Beyrut 1982.
- el-Muzaffer, Muhammet Rıza, *Usulu'l Fıkh*, II, 209.
- Nasir Katuzyan, *Felsefe-i Hukuk*, Tahran, 1365.
- Pekcan, Ali, "Fıkıh Usulü Bağlamında Makâsıdu'ş-şerî'a Düşüncesinin Tarihi Seyri",
Makâsıd ve İctihad, edt: Ahmet Yaman, Konya 2002, s. 218-240.
- Ragıp el-İsfahani, Ebul Kasım Hüseyin bin Muhammet bin Mufezzel, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kuran*, Tahran, t.y.
- Razi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâle 1412/1992.
- Reysuni, Ahmed *Nazariyyetü'l-Makasıd İnde'l-İmam eş-Şatibi*, Beyrut 1992.
- Ruhullah Humeyni, *el-Mekasib*, Kum 1374.
- ....., *Tahrirü'l-vesile Tahran*, Mektebetü'l-İtimat, 1983.
- Sağır b. Abdüsselâm el-Vekîlî, *el-İmâmü'ş-Şihâb el-Karâfi*, Mağrib 1417/1996.
- Serahsi, Ebi Bekir b. Ahmed b. Ebi Sehil, *Usul-ü Serahsi*, Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1414 /1993.
- Subhi Mahmesani, *Felsefetü't'-Teşri' fi'l-İslâm*, Dârü'l-Keşşaf, Beyrut 1952.
- Şafii, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, İstanbul 1985.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfâkat*, Kahire, 1969.
- Şehid-i Evvel, *el-Kavaid ve'l-Fevaid*, Menşurati'l-Mufid, Kum 1327.
- Şehid-i Sani, *er-Ravzatü'l-Behiyye*, Kum 1373.
- Şelebi, Muhammed Mustafa, *Ta'lilü'l-Ahkâm : Arz Ve Tahlil Li-Tarikati't-Ta'lil Ve Tetavvüratiha Fi Usuri'l-İctihad Ve't-Taklid*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut 1981/1401
- ....., *Usulu'l-Fıkhî'l-İslami*, Darü'n-Nehse'l- Arabiye, Beyrut 1406/1986.

- Şener, Abdülkadir, “İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1970, cilt: XVIII, s.105-108
- Şerebâsî, Ebu Hazim Ahmed b. Cuma, *Yes'eluneke Fi'd-Din ve'l-Hayat*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1980.
- Şerefuddin, Abdul Hüseyin ,*en-Nusus ve'l- İctihat*, Asva İntişarati, 1413.
- Şevkani, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, *İrşadü'l-Fuhul ila Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usul*, Matbatü's- Sade, Mısır 1327.
- Şeyh Muhammed Kazım Horasani, *Kifayetü'l-Usul*, İslami İntişarat Yay, Kum 1415.
- Şeyh Müfid, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ekberi, *el-Müknia*, 1410.
- Şeyh Saduk, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *Men La Yahdurühü'l-Fakih*, Dâru Saab, Beyrut 1981.
- Tabatabai, Allame Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Kum 1412.
- Tabatabaiyi Yazdi, Seyit Muhammed Kazım, *el-Urusi Vuska*, Menşurati Muessesesi'l-Alemi li'l- Metbuat, Beyrut 1409/1988.
- Taberi, Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberi*, çev. Ebu'l- Kasım Payende, İntişarati Esatir, 1362.
- Tâcüddîn es-Sübki, Abdülvehhâb, *el-İhticâc fî Şerhi'l-Minhâc*, nşr. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî ve Nûruddin Abdülcebbâr Sağîrî, Dubai 1424/ 2004.
- Taftazânî, *Hâşiye alâ Muhtasari'l-Müntehâ*, Beyrut 1983.
- Taligani, Seyit Mahmut, *Pertuye ez Kuran*, Şirketi Sehamiyi İntişar, Dördüncü Baskı, 1362.
- Tarablusî, Alâeddin Ebü'l-Hasen Ali b. Halil, *Mu'inü'l-hukkâm*, Kahire 1393/1973.
- Tebresi, Ebu Munsur Ahmed b. Ali, *el-İhticac*, Neşri Asva, 1413.

- Tûfî, Necmeddîn ..... , “Risâletün fi’l-mesâlihi’l-mürsele”, *Mecmûtu Resâil fi Usûli’l-Fıkh*, Beyrut 1324.
- Tûfî, Necmeddîn, *er-Risâle* (Mustafa Zeyd’in *el-Maslaha fi’t-Teşrî’l-İslâmî ve Necmuddin et-Tufî*” isimli eseriyle beraber), Kâhire 1954.
- ....., *el-İşârâtü’l-İlâhiyye ile’l-Mebâhisi’l-Usûliyye*, nşr. Ebû Âsım Hasan b. Abbâs, Kahire 1423/2002.
- Tusi, Şeyh Ebu Cafer Muhammed b. Hasan, *et-Tibyan fi Tefsiri’l-Kuran*, Daru İhyai Turasi’l-Arabi, Beyrut
- Tülü, Ali, *Necmeddin Tufti’nin Maslahat Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Udeh Abdülkadir, *et-Teşrî’l-Cinaiyyü’l-İslami*, Şehit Beheştî Üniversitesi Yayınları, 1372.
- Ulvân el-Hamevî, *el-Kiyemu’z-Zarûriyye* (nşr. Ahmed el-Îbiş), Dimaşk 2002.
- Vekîlî, Muhammed, *Fıkhü’l-Evleviyyât: Dirâsetün fi’d-Davâbit*, Riyâd 1416/1997.
- Vezer, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Musaffâ fi Usûli’l-Fıkh*, Beyrut 1996.
- Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî*, İstanbul 1984.
- Zelemi Mustafa İbrahim, *Hasstgâh-ı İhtilaf der Fıkh-ı Mezahib*, çev., Hüseyin Sabiri, Meşhed 1375.
- ....., *Esbabu İhtilafı’l-Fukaha fi’l-Ahkâmî’ş-Şer’iyye*, Daru Vail, Amman, 2005.
- ez-Zerka, Mustafa Ahmet, *el-Fıkhü’l-İslâmî fi Sevbihî’l-Cedid: el-Medhalü’l-Fıkhîyyü’l-Alem*, Dârü’l-Fıkr Dimaşk, 1967.
- ....., *el-İstislâh ve’l-Mesâlihi’l-Mürsele*, Dimeşk 1988.
- Zeyd, Mustafa, *el-Maslahatu fi’t-Teşrî’i’l-İslâmî ve Necmuddin et-Tufî*, Kâhire 1954.
- Zeydan, Abdul Kerim, *el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh*, Bağdat, 1970.

Zuhaylî, Vehbe, *Nazariyyetu 'z- Zarûriyyeti 'ş-Şer'iyye*, Beyrut 1979.

....., *Usûlü 'l-Fıkhi 'l-İslâmî*, Şam 1986.

..... Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu 'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dimeşk 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bahzad BALAZADEHNAHR
Doğum Yeri ve Tarihi	Bostanabad 09.12.1968
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Tebriz Azad Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Bonab Azad Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce-Arapça-Farsça
Bilimsel Faaliyetleri	Altı bilimsel makale –İki bilimsel Konferans
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Belediye ve Hukuk Enstitüsü
İletişim	
E-Posta Adresi	b.balazadehnahr@gmail.com
Tarih	11.05.2018